

(sic!)

Časopis za po-etička
istraživanja i djelovanja/
Sarajevo/Jesen 2015./
No. 16

Impresum

(sic!)

Urednik

Haris Imamović

Redakcija

Jasmina Bajramović, Maja Abadžija,
Edin Salčinović, Mirnes Sokolović,
Haris Imamović, Almir Kljuno

Lektura

Esad Rebihić

Fotografije

Almir Kljuno i Zerina Nezić - [instagram.com/levbav](https://www.instagram.com/levbav)
Fotografija na strani 127. Lejla Kusturica

DTP

Dina Vilić

Kontakt

www.sic.ba

redakcija.sic@gmail.com

(e

Intro: Mirnes Sokolović

Prikazi: DeLillo, Peljevin, Lujanović

Esej: Ćirić, Imamović, Abadžija

Poezija: Karamehić, Ćirić, Kljuno

Proza: Radošević, Salčinović, Sokolović, Stanković

Satira: Imamović, Sokolović, Radošević

Prevod: Chuck Palahniuk

Sic!)

Časopis za po-etička
istraživanja i djelovanja/
Sarajevo/ Jesen 2015./
No. 16.

Sic!)

6 Mirnes Sokolović: Prekosutra ćemo utrčati na poprište bolje sutrašnjice/ **20** Harun Dinarević: Završeno s pogledom/ **26** Mirnes Sokolović: Po zanimanju ludista/ **32** Đorđe Krajišnik: Čija ruka čupa nerazmrsivu paučinu sudbine?/ **38** Saša Ćirić: Fragment o čitanju/ **42** Haris Imamović: No Country for All Men/ **52** Maja Abadžija: Clarke za skeptičnija vremena/ **66** Haris Imamović: Islam i književnost/ **92** Renato Karamehić: Pjesme/ **98** Saša Ćirić: Mađarsko pitanje/ **100** Almir Kljuno: Do kraja svijeta/ **104** Božidar Radošević: Peti dan/ **110** Edin Salčinović: Priče Hasan babe, roba Božjeg/ **128** Mirnes Sokolović: Malaria/ **136** Dragoljub Stanković: Beogradski kiklop/ **158** Haris Imamović: Izvinjenje predsjedniku Srpskog književnog društva Vuletu Žuriću/ **162** Mirnes Sokolović: Andrićeva pica/ **164** Božidar Radošević: Krešo i Mirna upoznaju se na radionici kreativnog pisanja/ **172** Mirnes Sokolović: Na prepad/ **174** Chuck Palahniuk: Jedna riječ vodi ka drugoj: Nekonvencionalna vezna sredstva

Mirnes Sokolović

Prekosutra ćemo utrčati na poprište bolje sutrašnjice

(Istorija Sica
na kratke staze
2009-2015.)

Jučer je stigla depeša da se ponovo nakon dvije godine okupimo na kongres siclovaca, stvar je bila neodložna. Izgleda da će taj važni sastanak pohoditi neka dvojica kulturtreger činovnika iz Evropske Unije, sa aktovkama. Pismo koje su uputili puno je brige i blagonaklonosti, oni očekuju da se mi uključimo u javni prostor i opet pomognemo našu zemlju. Koji će to biti put da je tako spašavamo, u šest godina postojanja, ni sam ne znam, ali možda znaju oni. Mislim to jutro, sigurno će se pričati nešto oko angažmana i etičke odgovornosti, znači moglo bi i biti nekih novaca. Spremam se dugo i brižljivo, cijelo ljeto nisam kročio u grad, morao sam zato produžiti jutarnji ritual ležanja u sunčanim banjama, ispod jednog drvoreda kod moje kuće, koso od grada, kao na ladanju.

Pjesnik Kijevski, koga usput srećem, žali se što ćemo opet morati uzimati neke novce. Kad sam se upoznali, nijedan broj časopisa tada još nije bio odštampan, bio je sumnjičav da bi se mogao obogatiti, ako nam se priključi. Previše se sumnjivih tipova, govorio je, tada motalo oko vas. U to vrijeme kad smo se našli, bio je upravo objavio svoju drugu knjigu, sastavljanu na raznim gradilištima, bio je on već tada radnik, tek ponekad je sebe oslovljao kao pjesnika.

Odmetnuvši se kao neki dvadesetogodišnji Rembo iz srca bošnjačke književnosti, otišavši tako iz neke izdavačke kuće

u kojoj se kalila bošnjačka književnost, nakon prve knjige koje se kasnije odrekao, on se sedam godina povlačio po bauštelima, mi smo tada govorili da je Kijevski pola grada digao iz pepela, dok smo šetali, svaki čas nam je pokazivao koji krov je postavljao, koju fasadu je ofarbao. Ono što smo mi o bošnjačkoj književnosti samo čitali sa papira, Kijevski je vidio svojim očima na licu mjesta, kad je nastajalo. Kao dvadesetsedmogodišnjak, on se onda ukazao, kao utvara, na fakultetu, da vidi šta su u međuvremenu na obnovi zemlje uradili intelektualci.

Tog dana kad smo prvi put sjeli, meni je izletilo da mi planiramo dobro ostrugati našu književnost, zatim uzeti hoblu i nanovo je izgletovati, sve to moramo uraditi brzo, kao kad se unosi materijal prije kiše. Tek tada je obratio pažnju na mene, pitao otkud znam za hoblu, rekao sam mu da sam već četvrto ljeto molerisao preko raspusta. Pitao me znam li postavljati rigips, nisam to umio, vršio sam samo radove krečenja i gletovanja, rekao sam skromno, on je bio sumnjičav, nije bio zadovoljan odgovorom, ali ipak me uzeo tu za jedinog dostojnog sagovornika. Tako je pristao napisati i jedan tekst za prvi broj našeg časopisa.

Sjećam se da smo tada imali velike planove s našom literaturom. Kad smo objavili prvi broj, razbježali smo se na sve strane naše zemlje, nismo se vidjeli dva mjeseca, bojali smo se eksplozije, mislio sam da će nas sve jedno jutro pohapsiti. Zvali su me nepoznati brojevi, novinari su se raspitivali o projektu, ja bih počinjao isprekidano pričati, gubio sam dah i pucale su rečenice, nisam ništa čuo, bio je to pogrešan broj, dobili su krivo lice, veza se prekidala, kao da me izbacuje baterija. Kad bi mi prišli na promociji, počeo bih govoriti na staroslavenskom, pravio sam se da to nisam ja.

Kijevski je kasnije bio zadovoljan, a Mađioničar - još jedan član te prve generacije sicovaca - volio je razgovarati sa novinarima, sjedio je s njima satima, objašnjavao im naš projekat do u tančine, govorio je sve što bi mu napamet palo, samo ja poslije nisam znao pišemo li mi za neki sufijski magazin koji će masovno spasiti duše mladih studenata, borbom prsa u prsa, kad podivljaju hipici. Zovem ga Mađioničarem, zato što je novinarima jednom izjavio, da nema ambiciju ničim se baviti i ništa raditi, da ga ne interesuju nikakvi projekti, a za život namjerava zarađivati kao mađioničar. Mađioničar je tih godina bio majstor zavitlavanja, neki su ga zvali i Prorok.

Koncept je, kažem, predviđao čišćenje književnih prilika. Tada smo znali noći i noći presjediti, sa i po deset ljudi, sve dok ne svane. Četiri godine kasnije odustali smo od toga, postalo

je dosadno, ljudi su bezveze pali kao žrtve tog bespotrebnog napora, to ničemu nije služilo. Pet godina kasnije nismo se više ni sjećali u ime čega smo ono tu književnost kritikovali. Šestu godinu nakon toga, tačno u ljeto, ja sam koso od grada, počeo mjeriti samo jedan kut pod kojim pada jedna zraka ne znam kojeg dana, tri četvrtine nakon podneva, i počeo sam razmišljati o doktoratu iz rasapa, sve to nakon što izvadim brvno iz svoga oka. Tog ljeta ja sam počeo pratiti treninge Famosa, imao sam želju da pomognem stručnom štabu da uvedemo taj klub u Prvu ligu Federacije.

Neki su kasnije rekli, i ti evrounijski činovnici su rekli, da okrećemo leđa od stvari, kojima se mogu pomjeriti brda u društvu. Ja sam mislio da je konačno sve objavljeno i napisano, da se ne mora više ništa. Literatura je postala smiješna stvar, ona je suviše nedostatna i premalena. Kriterija koje smo zadavali drugima u tim prvim godinama borbe, nismo kasnije ni upamtili. Bilo mi je žao ljudi, pisaca, intelektualaca, koji su pali bespotrebno. Uzalud su onoliko provjeravali svoje pridjeve, ispitivali metafore i poređenja, bojali se da im se negdje klauze nisu posudarale do besmisla. Ovog ljeta, kad smo sjeli s tim ljudima, činovnicima koji su htjeli samo pomoći, ja sam uhvatio sebe da se sjećam samo pola starog principa, kao fraze, bio sam u međuvremenu sasvim oglupio. Da smo rekli samo pola riječi, šta ćemo uraditi za boljitak, ljudi bi nam dali pare, koliko hoćemo, samo da napišemo koliko.

Bilo mi je tog ljeta pomalo žao i bošnjačke književnosti, što smo onoliko nasrtali na nju, kao da joj branimo pravo na postojanje. Gajio sam još jedino gnušanje prema njezinim činovnicima, koji su se onda, prije šest ljeta, bili prepali, kad smo nasrnuli na nju, kao da će i oni sami nestati sa njenim iščeznućem. Udaljivši se od svega nedavno, pogledavši kroz dalekozor sa svoga prozora na te dvadesetogodišnjake, dvadesetdvogodišnjake, koji su samo nešto švrljali, pitao sam se je li to stvarno to čega su se oni tada uplašili, toliko da te mudonje svaki dan pozivaju u kabinete i prijete da će ostati bez igdje ičega. Jedan mladi pjesnik, iz naših redova, predlagao mi je da jedno jutro na odsjek, gdje se brani bošnjačka književnost, samo utrčimo sa papirnim zmajem, da proslavimo što je ta književnost unatoč svemu preživjela.

Rekoh, bio je to ispočetka jedan borben koncept. Mi smo željeli po-etički istraživati i djelovati. Da nas je neko vidio prije šest godina, rekao bi, ovi momci će biti predsjednici kosmosa. Ja tada uopšte nisam želio sjediti s nacionalistima, kad bih čuo neku nacionalističku opačinu, momentano bih ustajao iza stola i odlazio prošetati, da se pravilno izjasnim o

izazovima epohe. Kasnije sam vidio da ima finih ljudi i među nacionalistima, šta fali podržati čovjeka i porazgovarati, i to je za ljude, ima jutara kad se i sam osjećam kao nacionalista, u nekim dijelovima tijela, posebno ako su jutra sunčana. Svako je nacionalista na svoj način. Pogotovo su bili zanimljivi predstavnici jednog turskog investitora, mecene, koji nas je plaćao da nanovo napišemo istoriju bošnjačke književnosti, nisu bili zadovoljni postojećom. Šteta što na kraju od toga nije bilo ništa, ja sam bio zaboravio bosanski pravopis, ni ostali se nisu najbolje sjećali, svi su imali tog ljeta prećih obaveza, liječio sam se tada šesnaestosatnim turama spavanja. Kad bih se probudio, u prvi mah nisam znao ni ko sam.

Pet godina kasnije, u vrijeme protesta i plenuma, održavale su se u obližnjoj kafani velike gozbe, imali smo tada odnekud para, jelo se, pilo i pjevalo, i na dug, nikom nije padalo na pamet da se pomakne, svaki put smo zakasnili. Bili smo nekim čudom, pet godina ranije, svi pali u uvjerenje, kao u nesvijest, da smo mi ti koji će nadvladati neke koncepte u glavama u ljudi, da se pobijedi nacionalizam i rat nikada ne ponovi. Bili smo tada spremni žrtvovati sve, ostati bez igdje ičega, udariti na koga god treba. Bilo je, doista, dosadno na tome fakultetu, to je posljednje mjesto na koje trebaju ići oni koje interesuje književnost, ne znam više ko to upisuje, mada mi se čini, da se nismo tada i tamo našli, niko od sic!ovaca se nikada ne bi ni sreo. Teško bi bilo naći nekoga za popričati, Kijevski se tu zadržao do posljednjeg ispita, sve je pomno izučio, koliko je bio oduševljen, otišao je onda u neko preduzeće postavljati prozore, a kasnije je u jednoj sigurnosnoj agenciji obezbjeđivao benzinske pumpe. Bolje bi bilo, ustvari, da smo tih prvih godina redovno spavali.

Mislim da je u ekrazantnosti našeg temperamenta i borbenosti koncepta svoj doprinos dao i izvjesni Gligor, divlja svinja, o kojoj nam je pričao upravo naš drug Kijevski. Neki njegov prijatelj, neka se za ovu prigodu zove Eumej, kupio je u Republici Srpskoj divlju svinju, kojoj je dao ime Gligor, kao da ne vjeruje da nešto tako opako može biti žensko. Napravio je tor negdje na obroncima Bjelašnice i tu su ispit polagali mladi lovački psi, Eumej je to lijepo naplaćivao. Oni psi koji bi Gligora zaganjali kad ih ubace u tor, na njih se za lov moglo računati. Drugi su, kad bi vidjeli Gligora, narogušenog, kad zarezži, počinjali bježati i skičati.

Gligor je ubrzo postao mjerna jedinica našeg intelektualnog života. Naprimjer, ide razgovor: - Jesi čitao knjigu našeg najdisidentskijeg teoretičara? - Jesam, dobar je, ali znaš šta bi rekao Eumej da ga ubace u tor. - Šta? - Vadi ga brzo,

poderaće ga Gligor! U jednom pogodnom momentu tog dana dok smo vodili razgovor s našim europskim činovnicima, Kijevski je iskoristio priliku da se nagne i tiho mi kaže: - Vidiš, Sokoloviću, ovog aktivistu u zelenoj majici? Znaš šta bi bilo kad bismo ga sad ubacili kod Gligora? Samo bi se čulo: Iiii-iiii-iiii-iiii-iiii - zaskičao je pred tom gospodom. - Znam, Kijevski, kažem, bilo bi opet, vadi ga, poderaće ga Gligor.

Ja sada imam fiziološki manir u tumačenju stvarnosti, naučio sam da se do dvadeset i pete godine plovi na cunamiju testesterona, zato smo tih godina mislili da je euforija sve i da treba sve zgromiti. Otud onoliko borbe i gušanja, tako je to valjda u svakoj generaciji. Redovno sam izjutra klao kolibre smirenja u ime ekstaze. Kasnije se do tridesete može bezbrižno lebdjeti kad se već tako isplovi, kad se ta bujica počne smirivati, ko ne napravi do tada nešto, neće nikada ni napraviti, nema više vremena. Ja sam uvijek mislio da ću živjeti do tridesete, očekivao sam da rat, apokalipsa ili bolest počne u ljeto 2013, da traje tri godine i da nakon toga padnem kao lijepa žrtva rata ili mira, a sada se već dvije godine dosađujem i ne znam kamo se djenuti, jer sam završio sve što sam trebao. Samo mi nije bilo jasno kako to da neke tako rijetko obuzima taj stvaralački hormon testesterona, da nikada na njemu ni zaplove, ili kako je moguće da mene, sa dvadeset osam, kad sam već na samrti, redovno obuzima ta unutarnja snaga kada po dvije noći uzastopno ne spavam i kujem planove za narednih deset godina. To malo uzdrmava moje novo fiziološko stanovište, možda i nisam normalan.

Ja sam bio napisao i sa dvadeset i sedam objavio jedan roman, u kome glavni lik umire u svakom poglavlju. Međutim, radi se o tome da je to unutarnja povijest, da glavni lik koji je pripovjedač inscenira svoju smrt, kao da se cijeli svijet ruši, opisujući svoju sahranu svaki čas, u paranoičkom delirijumu, da se spasi, tretirajući često sebe i u drugom i u trećem licu. Samo je jednom kritičaru uspjelo shvatiti da je u pitanju inscenacija, da se junak samo tako osjeća, kasnije mi je to i rekao i objasnio uživo, ali i on je u svojoj kritici napisao da je to roman o smrti mladog pjesnika, pa sam onda o tom romanu u dva intervjua i ja sam govorio kao da taj glavni lik stvarno umire, šta ima veze, važno je biti komunikativan, ne znam ni ja umire li ili ne umire, koga se to tiče, može se ovako i onako govoriti, ko da bi nešto bolje bilo da je drugačije. Ne shvatam ljude koji takvim sitnicama daju na važnosti.

Treba imati u vidu jednu stvar, kad nas pitaju zašto smo toliko o nečemu pisali, na početku. Godine 2009. ili 2010. neke stvari nisu bile jasne u literaturi i kritici kao što jasne

sada, 2015. Ne treba zaboraviti da smo mi dotada imali deceniju i po (uglavnom) isprazno angažovane književnosti, i nacionalističkih sočinenija, što kod nas nije bilo osviješteno. Bila je prisutna jedna misao koja se i dvijehiljaditih još uvijek iščuđavala nad tim kako je moguće da Nikola Koljević postane nacionalista, kao da on dotada ništa nacionalističko nije napisao, a Nogina poezija je i 2000. godine mogla biti antologijska. Sada o tome govore, kao da to nije normalno, i oni koji su učestvovali u svemu tome, sreća da im je sada teže lažno se predstavljati.

Eto, ko ne vjeruje da je tako bilo 2010., vjerujem da ima povjesničara, neka se vrati u te godine, pa neka provjeri kako se o nekim stvarima tada pisalo, slijepo, burgijajući poststrukturalističkim žargonom, i neka sve onda vrati u ovaj kontekst, možda pomisli da je ta djelatnost oko časopisa Sic! ostavila nekog traga. - No nije to to o čemu govorim, nevažno, mi smo pretekli same sebe, i izgubili trku sa samim sobom.

Imamovića (zovem ga pravim imenom na njegov zahtjev) sam sreo negdje početkom 2010. godine, kao devetnaestogodišnjeg. Postojali smo već pola godine, bili smo već poznati. Taj mladić stajao je negdje na hodniku fakulteta, i usput bi mi rekao ponešto o literaturi, novo, neobično, to je bilo prvi put da čujem u toj zgradi nešto novo, bio je drugačiji od nas, ja sam želio da što prije nešto napiše, da vidim ko je i šta misli. Patio sam tada od neke bolesti koja me tjerala da požurujem sve oko sebe, da se izraze što prije, da se izjasne o gorućim pitanjima, vjerovao sam još uvijek da smo jedni drugima presudno zanimljivi, tada bi se svako od nas žrtvovao za onog drugog, pogotovo ako bi zatrebalo krvi, znali smo jedan drugom svaki redak, sada me se ti prijatelji i ono što oni pišu toliko i ne tiče, kao ni ja njih. Imamovića sam svaki dan zasretao i nagovarao da propiše, sa svojih devetnaest godina me sjetio moje smrtnosti, bio sam već tada zašao u godine, sa punih dvadeset i tri. Kasnije će mi reći da sam ja kriv za njegov sunovrat, što sam ga nagovorio da počne pisati. Mladi Imamović je tada odugovlačio, nije želio propjevati dok se sasvim ne podrugojači, u odnosu na nas, kupio je sve knjige što je našao po buvljacima, odvukao ih u svoj stan, sakrio se i sve ih pročitao ne izlazeći nekoliko mjeseci.

Kad je izašao, počeo je govoriti i pisati neobično, svi su dolazili da ga vide. Mene su svi počeli pitati samo za Imamovića. Uzeli smo se takmičiti ko je više knjiga pročitao od juče, odustao sam, kad me je svaki dan, počeo zaustavljati na hodniku i pokazivati stranice i stranice akribično ispisanih bilježaka, nije više bilo važno samo pročitati knjigu. Unio je neku novu skalu

u našu euforiju, otvorio nam oči za nijanse, da je to možda sve tako kao što mi kažemo, ali i da ne mora tako biti svaki put, i ako nije tako baš uvijek, to ne mora značiti da nije tako. Čudili smo se pred tom dijalektikom o kojoj je govorio, mi smo dotad htjeli proći kroz zid, i počeli smo ponavljati u sebi te riječi. Mi dotad za sve to nismo bili ni čuli, da se može, a i ne mora. Znali smo počesto, u prve četiri godine, i po dvanaest sati sjediti dok ne bismo pretresli izvjesna pitanja, kasnije smo jedan drugom dosadili, kad je već sva književnost bila opisana, jednom umalo nismo na glavu pali. Mladi glupaci, i neki profesori, su mi se žalili uvijek na Imamovića, kako je prijek i otrovan, kako samo voli vrijeđati, ja sam znao da je to jedan od najuvidavnijih ljudi, s kojim se uvijek treba posavjetovati.

Kako je Imamović počeo glagoljati sve neobičnije, meni se učinilo, nakon tri godine, da on treba preuzeti tu glavnu riječ, da će sve to biti zanimljivije ljudima, ja sam se već počeo tada pripremati za onaj svijet. Koristio sam svoju posljednju priliku da ostanem jednak sebi, da se ne počnem prezivati, naprimjer, Sic!olović, prije smrti. Pet godina kasnije, u dijalektičkoj igri, svi smo bili preživjeli, niko nije bio uhapšen, postalo je dopustivo ono zbog čega bismo prije padali u nesvijest, Imamović se počeo baviti političkim idejama, vješto, na naše uveseljenje, mogao je balansirati na onome konopcu s kojeg bi drugi pale strmoglavce, mjesecima. Objašnjavao bi do u tančine određene političke pozicije, a kada bismo pitali šta on o tome misli, otpovrnuo bi da se ozbiljan čovjek ne bi trebao baviti takvim glupostima. Ljudi ga u politici nisu mogli uhvatiti ni za glavu ni za rep, obezbjeđivao je tako svoj dohodak. Radio je danima na finansijskoj stabilizaciji Sic!a, onda bi sve to porušio za dva dana i rekao nam da opet nemamo ništa. S tim ljudima koji su nam obećavali novce prestao bi se i pozdravljati.

Kijevski je, sjetno, uvijek govorio o prvoj fazi Sic!a, kad se borilo i bilo čisto kao meleč, i isticao da nam je, za Imamovićeve vladavine, sve postalo svejedno, da sve nekako i jeste i nije. Stalno se raspitivao o njemu, kad su se prestali vidati, jer pjesniku ne dostoji da se sastaje s jednim homo politicusom, potičući nas da ga spasimo, da vodimo računa o njemu, prije nego se strovali sasvim u politiku. Možda bi bilo dobro i da ga ubijemo, prije nego se kompromitira. Ja sam se radovao, ako on i završi u politici, imaćemo najvještijeg jezičkog manipulatora, trik majstora, koji ne vjeruje više ni u šta i spreman je sve prokockati za jedan dan. Bilo bi to luđe nego kad je jednog pedesetogodišnjeg pisca početnika uvjerio da ćemo mi uskoro preuzeti javni prostor, nakon što je on toliko navaljivao da to uradimo.

Meni se smiju kad kažem da je šest godina ogroman period, nema šta se nije izdešavalo, ja više ne prepoznajem sebe. Niko ne vjeruje da se u šest godina neke stvari u jednoj literaturi mogu stubokom promijeniti. Istina, ja imam taj koncept da se svakih šest mjeseci mora presvući koža. Za dvije godine se promijeni i svaka ćelija u tijelu, postaneš sasvim nov, to je fiziološki. Dok je Imamović koristio svoju mogućnost da stalno bude i ovdje i ondje, da prelazi iz prijekosti u uvidavnost, iz prezira književnosti u estetički delirijum, ili iz angažmana u dezangažman (nekoliko puta je pohodio i onaj plenum kao obični posmatrač), ja sam uhvatio posljednji tramvaj da odem na kraj popriličnog rasapa, dole među platane, literatura me interesovala sve slabije, u društvu nisam znao šta se zbiva. Sve više sam stvari zaboravljao, Imamović mi je jednom rekao da sam sasvim posenilio. Neki dan mi je nakon dugo vremena zazvonio mobilitel, bila je neka novinarka, predstavila se, ja sam se ushitio i zamolio da pričeka trenutak, Imamović mi je rekao kasnije da sam onda samo pritisnuo ono dugme sa crvenom slušalicom i vratio telefon u džep. Nije bilo lako postići da me ne zna niko, i da ja ne znam nikoga. Teško je steći lice, makar u obrisima, u literaturi, još teže ostati bez njega. U međuvremenu je valjalo prevrednovati naš literarni svijet.

Prve četiri godine smo poduzimali ture, putovali svuda tamo gdje se govorio naš jezik. Nosali smo prazne flaše, lenir i trokut, polomljena ogledala, padali u nesvijest, mjerili odsjaje uživo pred publikumom, samo da dokažemo da bošnjačka književnost ne postoji, da ništa ne postoji u literaturi, prije nas. Pjesnik Kljuno (zovem ga pravim imenom, jer se pojavljuje kao lik na kraju jedne proze istoimenog pisca), u pauzama ili poslije promocija, ne progovara nikad ni riječi, govorenje se po njemu ne uklapa u dobre manire, nego svaki čas vadi svoj leptir-nož iz tašne, okreće ga vješto oko ruke i čutke vraća nazad u torbu, pred začuđenim gledaocima, kad god neko pomene ime nekog književnog protivnika.

Moram reći da je bilo momenata kad se sve otimalo kontroli, kao naprimjer onog jutra kad nam izbacivači upadaju u hostelsku sobu, nalaze nas sanjive i iznemogle, raspituju se o sinoćnom neredu, kad se jedan od nas bio obeznanio i nestao. Prije toga je nakupio sve u hostelu što se moglo ponijeti i prenio u svoju sobu, kao vjeverica koja se sprema za rat. Osvanuli su ujutro svuda po sobi kišobrani, vješalice, flaše, čaše, pizze, kape i rukavice. Sjećam se da je u jednom trenutku samo iščeznuo, recepcionerka je htjela zvati policiju, tražila njegove ime, da ga mogu naći. Kljuno je prišao i najnormalnije raportirao njegovo ime: - Alen Alenijević Elijevski. Našli smo

ga kasnije na posljednjem spratu, držao je na jidišu nekim Poljacima predavanje o opsadi Sarajeva, tako da ga nisu smjeli istjerati iz sobe. - Jebote, ja mislio sad će nam kosti polomiti, kad ovo neki retoričari - kaže Kljuno za izbacivače, ujutro, kad smo ih se uspjeli verbalnim trikovima osloboditi, stvarno ih uvjerivši da se mi prošle noći i ne sjećamo.

Na putovanjima Mađioničar upoznaje razne ljude s kojima razgovara satima, tako da im ništa ne kaže, s njima kasnije prijateljuje godinama. Ja se uvijek upirem da se nešto dogodi i da se vratim drugačiji, i u to ime ne sklapam ni oka. Imamović ne voli putovati, ali čim mi sjednemo u autobus, on se pokaje što nije krenuo, počne nam slati poruke i prijetiti da će pročitati pola svjetske književnosti, dok se vratimo, a na kraju ispadne da je još jednom obišao sve kafane. Kijevski se nekoliko puta svaki put sretne sa samim sobom, na tim putovanjima, pa ulazi s nama tako jedne zore, u neku kuću u Zrenjaninu, umorni smo od cjelonoćnog dubljenja na glavi, ugleda sebe u ogledalu na hodniku, skida kapu, prolazi rukom preko svoje glave i bodro pozdravi sebe, kao da se nije dugo vidio: - Ooo, pa gdje si ti, Kijevski?

Najluđa scena desila se kad smo sjedili s jednim teoretičarom marksistom, on je pored nas držao tribinu, govorio je tako nadahnuto da smo do članaka bili potonuli u beton, sjedeći na stolicama, umalo se kasnije nismo isklali među sobom koliko je bilo zanimljivo. Gledali smo ga kako tuši nekog matematičara tačno četrdeset i pet minuta, čovjek je na kraju otrčao od njega. Marksista je jedino u Mađioničaru našao odličnog sagovornika, on ga je mogao pomno slušati satima, i na izlasku, dok su šetali ispred nas, Mađioničaru osvetniku je uspjelo da ga uvjeri da je onaj matematičar zapravo utušio njega, i taj mladić markista, ogrešujući se o empiriju iz nekog razloga koji mi nije poznat do danas, povjerovao je u to.

- Vidim ja, kaže njemu Mađioničar, ti samo prevrćeš očima, a on samo priča li priča, i ne zna za dosta. Marksista se slaže i već počinje objašnjavati kako matematičar nije dobro shvatio matem kao događaj istine, i samo se usput osvrne na nas, i pita Mađioničara šta je nama, jer mi za njima (ne hodamo nego) pužemo od smijeha. - Što se oni ovoliko smiju? - pita taj Badju. - Ma pjano je to, moj Bakunjinje - kaže mu Mađioničar. Dobro je samo da mu nije objasnio kako ga je te večeri udavio riječima Kljuno. Mislim da se marksista s Mađioničarem i danas nalazi na čaju i kolačima, Mađioničar ga redovno sasluša, časkajući s njim satima o svim tim ekonomskim teorijama. Ko Mađioničara ne zna dobro, lako se s njim zapriča i zanese.

Toga dana, dok sjedimo s tim blagonaklonim ljudima, činovnicima iz Brisela, meni nikako da naumpadne nešto da kažem pametno. Svako druženje s novim ljudima je inače protiv mojih moralnih principa, tako da sam i prema ovim bio sumnjičav. Vidim da Imamović navodi vodu na naš mlin koji ne radi mjesecima, da nam daju neke pare prije nego i počnemo pisati (a da ih onda nikad više ne vidimo). Kljuno, kao i obično, nije imao prigovora. Mađioničar je održao jedno brilijantno predavanje o dva tipa evropskog romana, po Bahtinu, samo sada iz orijentalno-islamske perspektive. Kijevski im tiho predlaže da prvo prođu test kod Gligora: ako polože, može saradnja.

Uzevši tog dana sve to u obzir, gledajući sve to što se dešavalo, pitan o svemu da se izjasnim, sve to nad čime se razbijalo glavu šest godina, o svim tim piscima, o svim tendencijama, o stanju naše literature dvadeset godinama nakon rata, o situaciji u našoj zemlji, u našim dušama, o budućnosti nacionalnih odnosa, o predupređenju novih ratova, ja sam tim ljudima, na sve to, mogao samo ponuditi da ih podučim trikovima šaptača činčilama i da zajedno nađemo farsu sa svijećom u ruci. To bi nam pomoglo da pomaknemo očima sunčane zidove i prekosutra utrčimo na poprište bolje sutrašnjice.

Ne znam, ne sjećam se, neću, ne vidim, ne mogu, ne interesuje me, nisam više ja, ne osjećam. - No nisam ništa govorio, u ćutanju je sigurnost, što kaže Kljuno. Mjesecima sam već vježbao nemar i opuštenost, izliječio sam se od svakog stava i riješio znanja, dvije trećine svojih knjiga sam prodao i razdijelio. Ispričao sam samo kako sam poznavao jednog pisca, pozdravljali smo se redovno, onda smo analizirali neku knjigu, on se prestao pozdravljati, tek onda su mi rekli da je on ustvari napisao tu knjigu. Jednog profesora, zanimljivog čovjeka i odličnog druga, koji je bezrazložno samog sebe svodio samo na svoje djelo, kad mu je neko isjekao knjigu kao mokračni mjehur, britvama logike, sanjao sam redovno, stuženog, kako sjedi za nekim kafanskim stolom, ja mu pridem, stavim ruku na rame i kažem: - Jebiga, izvini. Tako završava svaka književna borba. Sve je to bilo bespotrebno.

Sjetio sam se savjeta našeg profesora Veleza de Neny, svi su godinama mislili da on diriguje nekim napadima, što je bilo smiješno, jer bio je to najodmjeraniji čovjek, koji nas je stalno pozivao na trezvenost i mjeru, spasio nas je tako nekih većih problema. On je tražio argumente tamo i gdje nije trebalo, dok se svaki skok ne obeshrabri, njega bi neke analize uznemirile više nego nas same, koje smo protiv tih moćnih

ljudi pisali. Dvojica mojih drugova sa studija, koji su također igrali u toj prvoj postavi Sicla, izašli su iz literature na vrijeme, pomogli su u tim prvim godinama koliko su mogli, dali su onaj početni eksplozivni impuls, sjetio sam se kako su me upozoravali da ćemo propasti, ako tako nastavimo. - Ti igraš kao da smo u logoru, govorili su. To nas nigdje neće odvesti, umalo nisam sve upropastio. Jesmo li bili dovoljno ludi da već tada pristanemo na propast? - Vidim druga Kuzmu, jednog od njih, kako otvara kapiju svoje vile i ulazi u dvorište u novom bemveu, on je valerijevsko-mallarmeovski stil (koji smo prije svi dosegali) jedini od nas proveo u stvarnosti.

Nasukanom na Braču, u avgustu 2014., pet godina nakon što je počela borba, otkrilo mi se da se tako lako može biti drugi, da nevjerovatno jednostavno preregistrirati, tako da se nema ništa sa prošlim sobom i starim preokupacijama, kao da nikada nisu ni postojali. Bilo je tako lako otići, izmigoljiti, promijeniti se, udaljiti se tamo gdje niko od tvojih nije kročio, postati nepoznat, da su postali smiješni svi oni koji razbijaju glavu o zidove, kao da sutra počinje rat. Ne treba se ni s čim poistovjećivati, sve staro je trebalo potpaliti. Meni se činilo da sve te prijašnje ljude više i ne poznajem, prošle groznice me se nisu ticale. Odatle se moglo na sve strane svijeta, trebalo je dakako nečim i platiti taj osjećaj, šteta što sam se morao vratiti u kotlinu. Rat će možda biti, možda i neće, ako će i biti, treba se umiti prije nego se uputi na miting promjene. Ako već neko ima želju da pokrene novi rat, neka se prvo dobro uvjeri u mir, da budemo sigurni kad počne rat. Da nije rata uostalom, planine nikada ne bi pokazala svoja bedra.

Ja sam se uskoro dao sav u to da izučim kako se izlazi iz literature. Kad bi mi ponudili da objavim neku knjigu, pristao bih, onda bih odugovlačio mjesecima, dok im ne ponudim neku drugu bolju, da kupim tako još nekoliko mjeseci, tako ću do kraja života, kao da imam trideset knjiga spremno. Kad se skupi dovoljno reakcija, negativnih, prema mogućim tekstovima, ja kažem da te knjige neće ni biti, nema potrebe za negodovanjem. Ne sjećam se da smo išta uradili da imamo publiku, otkud ona. Uvijek smo jedan drugom ismijavali ambiciju, kad bi neko od nas poželio da objavi knjigu. Ako mi neko ponudi da budem u žiriju, odbiću zato što hoću da pošaljem na konkurs i svoje djelo, onima kojima budu pitali hoću li slati svoje djelo, reći ću da neću, zato što sam ove godine u žiriju za nagradu. To nije lako, uopšte.

Ako se uopšte nastavi pisati, trebalo bi se naučiti pisati tako da se ne govori o sebi, nego o nekom s kim nemaš veze nikakve, koji te se i ne tiče toliko, smiješno je pisanjem

rješavati probleme bez kojih ne možeš nastaviti živjeti, treba pisati o drugima šale radi, igre radi, protiv dosade, nemarno, ravnodušno. Svako ubjeđenje je nepogoda, a spavanje je početak pravog mišljenja. Sada, kad treba sastaviti novi broj Sic!a, tekstove je dobro skockati od prvog što je pod rukom, od tri lista bilježaka, napraviti što se da napraviti za jedno veče, i od onoga što se noćas sanjalo. Najbolje nemati nikakvih ambicija, biti nezainteresovan, sklon padovima i kolebanju, sve to biti, a tražiti lakoću, omamu i rasap. Rekao sam, ništa od tog raspoloženja ne bi moglo biti da se stvarno ne dobije onih nekoliko stoja mjesečno, kad bih imao platu 1000 maraka, stvarno ne bih znao šta s tim parama, mislim da bih sebi morao kupiti još dva stana. Zato šest punih godina nisam htio naći ozbiljan posao, radio sam samo kao mađioničar.

U posljednje vrijeme jedino sam se etički uznemirio, kad su nedavno mještani probili ogradu i pustili Gligora da pobjegne, iskoristio sam tada priliku da se javno izrazim svoje gnušanje i prezir prema takvom načinu uzvraćanja na jedan od najčičićih i najbezinteresnijih činova koje je čovjek sposoban da ostvari u doba opšteg raspada vrijednosti i moralnog posrtanja. Sreća da je Eumej pripitomio Gligora, pa se sam vratio, idući lagano za njim kao kuče. Ništa se nije radilo mjesecima, cijelu godinu, i to je bilo odlično. Ti mladići o kojima se pričalo da će biti imperatori u našoj književnosti, postali su u posljednje vrijeme majstori PES-a, klikera, i školica. Prije smo objavljivali tekstove čim svane, sada mjesecima stoje na desktopu, svejedno je hoće li biti objavljeni ili ne. - Kad džematlije Eumeja počnu optuživati što njihov mujezin drži krmka, on izvadi papir i kaže imam napismeno, ja sam luuuuud, ja sam luuuuud. Gligor je najveći nadrealista trenutno u našoj literaturi, veći i od sic!ovaca.

Bilo je slučajeva, da su sic!u spočitavali vezu sa nadrealistima, ponajprije Ristićem, ne kažem, bilo je tu tona sličnog, međutim, niko nije primijetio razliku, da su nadrealisti, vremenom, pomislili da se život sam od sebe izgrađuje, da se komponuje kao harmonično djelo, unaprijed smišljeno, komponovano kao slika, s protičućim vremenom kao muzikom, nadrealiste je sve počelo više da tišti društvo, oni su bili u njemu, društvo je bilo u njima, počelo im je smetati kao bolesna jetra, boleći ih sve oštrijim i preciznijim bolom, i oni su zato, sve više i sve jače, počinjali da to društvo čuju, da ga osjete, da ga liječe, da bi se i život mogao bez problema sklopiti. Sicovci su vremenom počeli osjećati samo svoju slezenu, nije ih više boljela tranziciona nepravda, pogotovo kad je sve prslo, kad je armatura stvarnosti probila na sve strane,

kad su popustile ruševine, ko će liječiti razvaline, kad se više tu nije moglo više ništa objasniti, osim da se malo prožonglira krhotinama i nasmije nakaznim spojevima, u međuvremenu. Teško me više išta može dotaći, u svakoj tragediji tražim smiješnju stranu, interesuju me samo registri koji bi mogli raspjevati nesreću.

Neki pisac je bio presretan što je pisac, njim samim. Drugi je vjerovao da riječi imaju magiju, i tražio malo koristi za knjigu i za sebe samog. Četvrti je vjerovao da je literatura suštinski izraz naše ljudskosti. Treći je pravio brodiće od nečijih stihova i poslao ih niz rijeku da je čitaju dobri ljudi. Literatura će biti odlična stvar, kad konačno prestane postojati, kad bude zaboravljena. Piscima država ne bi trebala davati ni marke, njihov posao je beskoristan u svakom pogledu i institucija se ne bi trebao ticati. Svi smo našli druge poslove, kao da niko ne želi biti automat, niko nije postao po zanimanju pisac, ne samo zbog toga što je to smiješan posao, nego zato što bi u suprotnom Kijevski pustio Gligora na nas. Ako je recimo noćas usnijem neku angažovanu pjesnikinju, u čitavom nizu različitih poza, jesam li ja etički odgovoran da već sutra to opišem sa najvećim mogućim brojem detalja. Mislim da je bacanje papira kroz prozor, svaki radni dan, trenutno najveći doprinos za literaturu.

Prije šest godina vjerovao sam da pisanjem možemo spasiti zemlju. Četiri godine kasnije sam vidio da nemam vremena. Dvije godine prije toga sam izlazio na megdan s Gligorom, a tri godine kasnije sam otišao da se upoznam s tom plemenitom životinjom. Prije godinu dana počeo sam spajati besmislice, i našao spas u snovima i halucinacijama, postavši konačno realan. Ne čitam ništa osim dadaista, ponekog nadrealiste, erotikona, satiričara i ludista. Mislim da niko živ ne bi mogao sastaviti djelo od tih fragmenata iz proteklih šest godina, išlo se u ovom i u onom smjeru, tjeralo i tamo i ovamo, kao da se vozi biciklo. Prije neki mjesec shvatio sam da me više ne interesuje rastrojstvo ni mračne ekstaze, bolje je dubiti na glavi i bušiti balone svaki drugi dan, a nije loše ni igrati klikera i picigena u parku.

Čuo sam da smatraju pisca mladim do trideset i pete, što možda i nije čudno, meni je među sicovcima, sa punih dvadeset i osam, uspjelo već postati veteran, koji može igrati tek ponekad, revijalno, a da uopšte ne bude pisac. Moj glavni poetički cilj je sad potpisati neki ugovor, raditi u kancelariji osam sati, postati šraf u ovom režimu, izvidao sam se od svih rastrojstava i fućka mi se za umjetnost, ne pijem više ništa osim konjaka, preporučujem se svim poslodavcima. Nema

potrebe biti kritičar ili revolucionar, pogotovo ako se pokaže na vrijeme da se zna, dosadi i to vremenom, šest godina je previše baciti na to. Sljedeći mjesec ću se sasvim riješiti mađioničarskih poslova i predosjećaja novog rata, spremiti tromblone u futrolu, izliječiti gonoreju opreza limunadom i pribaviti prsten za rješenje svih genitalnih katastrofa. Meni je sad bitno da redovno pijem vode i naučim zviždati.

Mislim da se ne mora više pisati. Može se pisati, a i ne mora, rekao bi Imamović, a što se ne bi pisalo, ako se već ne mora. To je neprobojni krug, on je najveći pesimista od sviju nas, a godinama smo se takmičili ko će smisliti defetističniji koncept. Mi smo se svi na ovaj ili onaj način izvukli iz literature, uspjelo nam je ne biti piscima, pošlo nam je za rukom da se spasimo, jedino je Kijevski ostao dosljedan literaturi, na svoj način, da ne bude pisac ali da izgori do kraja, dok se ne spadne s nogu. - Mi nismo imali drugog puta. Ja sam ovdje na klinici našao svoj mir, ne želim izlaziti odavde - kaže Kijevski dok beskrajno kružimo bolničkim dvorištem. Pjesnik krhkog zdravlja od najranije mladosti radio je poslove koji bi slomili i Gligora, u ime poezije, tijelo je to zapamtilo. Sic! će, rekli su dadaisti, imati smisla samo ako propadne, ako ga se već jednom riješimo i razidemo se, tada će se nekako bolje i ljepše živjeti.

Šta smo radili proteklih šest godina? Ništa. Gdje smo bili? Nigdje. To uopšte ne znači da nećemo nastaviti punom parom u nigdje, pisaću samo da obmanjujem i poziram. Nikad se više ne piše, kao onda kad se izlazi iz literature. Ja još uvijek vjerujem da se može prevazići sebe, postati novi, steći novo tijelo i spasiti se, sasvim presvući kožu, pa makar se u to ime još jednom moralo prošlog sebe ostaviti na cjedilu, a uredu je čak i ako se s tim ciljem nastavi i pisati. Na to sam nadahnuo, kad sam na celuloidnim snimkama ugledao tamnu ljepotu jednog papilarnog renal cell carcinoma, bio je tako decentno perforirao u venu cavu.

Kad sam konačno izašao iz literature, pitali su me šta ćeš sada. Nisam dugo razmišljao, brzo sam se snašao u životu, imao sam milijardu izbora. Ako ove sezone stvarno uvedemo Famos u federalnu ligu, eto mene sljedeće godine u Čukaričkom ili na Kantridi, svejedno, da akobogda zaigramo Europa Ligu. Ako mi to uspije, onda mi one tamo godine ne gine Cvajta i Fortuna Dizeldorf. Tada ću već imati punih trideset godina i onda će sve biti lakše.

Harun Dinarević

Završeno s pogledom

(Don DeLillo.
Anđeo Esmeralda,
Geopoetika, 2013.)

Autor zbirke pripovijetki „Anđeo Esmeralda“ svoju književnu slavu je stekao romanima, od kojih su neki nagrađeni najprestižnijim američkim nagradama. Ova knjiga se može posmatrati kao jedna disonanca u DeLillovom radu. Devet pripovijetki od kojih se knjiga sastoji, napisane su u razdoblju od 1979. do 2011. godine. Sve one su ranije objavljivane u raznim časopisima, a u knjigu su sastavljene kao piščeva lična selekcija odabranih pripovijetki. Čini se pomalo nevjerovatnim da je ova prva knjiga pripovijetki koja dolazi od pisca pozamašne književne ostavštine.

Zbog toga što su pisane u tako velikom rasponu od trideset dvije godine, pripovijetke koje čine knjigu stilski su dosta raznolike, pa je o ovoj zbirci teško govoriti kao o jednoj umjetničkoj cjelini. Najbolje je svaku priču posmatrati zasebno. Za potrebe ovog teksta odlučio sam se za analizu nekoliko priča koje su posebno privukle moju pažnju.

Konkretni duhovi

Prvi dio knjige čine dvije priče „Stvaranje“ i „Trenuci ljudskosti u Trećem svjetskom ratu“. Radnja „Stvaranja“ je smještena na tropski otok. Dvoje ljudi, muškarac i žena imena Džil, pokušavaju da napuste otok, ali im ne uspijeva zbog haotičnog avionskog saobraćaja. Žena postaje depresivna

jer želi što prije doći kući. U međuvremenu upoznaju jednu Njemicu koja je na otoku radi turističke posjete. Muškarac nekako uspijeva obezbijediti ženi da uhvati let, ali on ostaje na otoku sa Njemicom, pod izgovorom da je uspio pronaći mjesto samo za jedno. Odnos između muškarca i žene je opisan prilično maglovito. Ni u jednom trenutku pripovijedač ne imenuje prirodu njihove veze, niti zbog čega su oni na otoku. Možemo pretpostaviti da su oni u nekoj vrsti ljubavne veze. Ako i jesu u ljubavnoj vezi, onda je to veza u kojoj je ostalo malo ljubavi, jer u njihovim dijalozima ne osjetimo ni mrvu erotskog naboja, ni mali talas toplote. Muškarac, dakle, ostane sa Njemicom i oni se odjednom nađu u postelji. Ne vidimo zavodjenje, flert, ništa što će nas motivacijski usmjeriti prema takvom ishodu. Pripovjedač je pomenuti muškarac i on vješto krije svoju prošlost, svoje osobine i razloge zbog kojih je ostao na otoku. Govori nam samo ono što se dešava pred njegovim očima, ovdje i sad. Međutim, mi pomenute praznine vrlo lako možemo popuniti pomoću informacija koje je pripovjedač dao kroz priču. U jednom trenutku, dok je Džil još uvijek s njim na otoku, pripovjedač kaže: "Sasvim je bilo posebno sve to, jeste. Taj san o Stvaranju što svetluca na rubu potrage svakog putnika." Putovanje je ne samo fizičko pomjeranje čovjeka u drugi prostor, nego i psihološki odmak od svakodnevnice. Dok uživa u svojoj maloj avanturi, pripovjedač stvara novi svijest, lišen bremena vlastite prošlosti. Otud i njegova potreba da ne pominje svoju prošlost. Zbog toga ovaj književni postupak možemo okarakterisati kao uspješan, ali se problem javlja sa njegovim tonom koji kroz čitavu pripovijetku ostaje nepromjenjiv. Očekivali bismo da ljubavna afera u njemu pokrene ekstazu, da ubrza ritam pripovijedanja i da priča dobije novi naboj, ali to se ne dešava. Možda je Stvaranje samo iluzija, fantazija koja kada se ostvari postane dijelom jednolike stvarnosti?

Priča „Trenuci ljudskosti u Trećem svjetskom ratu“ referencijalni okvir duguje hladnoratovskoj atmosferi koja je, ne uvijek jednakim intenzitetom, trajala sve do pada Berlinskog zida. Kada je ova priča napisana 1983. Godine, Hladni rat između SAD-a i SSSR-a je već jenjavao, pa je možda to i uzrok što je priča napisana u jednom ironičnom, relaksiranom tonu, iako se radi o temi od koje je svijet strahovao dugi niz godina.

Dvojica astronauta, pripovjedač i mladi Volmer, borave u satelitu s kojeg prate kretanja neprijateljskih trupa i šalju izvještaje bazama na Zemlji. Hronotop je postavljen neobično, imamo posla s jednom iskošenom perspektivom. Likovi su izmješteni daleko od ratnih zbivanja, a ipak posredno

učestvuju u ratu. Ne vode borbe, a u svakom trenutku ih može pogoditi neprijateljski projektil. U jednom trenutku pripovjedač kaže: "Zabrana nuklearnog oružja učinila je da svet postane bezbedan od rata." Ironija leži u tome da je samom pojavom nuklearnog oružja, ljudski život postao smiješan i nevažan naspram mogućnosti da cijeli svijet, tj. ono što je čovjeku cijeli svijet – površina planete Zemlje, bude izbrisana eksplozijama vatrenih pećurki. Astronauti obavljaju svoje svakodnevne dužnosti i usput filozofiraju. Ništa se u priči ne desi. Nema događaja, nema radnje. Dakle, ovo i nije priča, nego misaoni eksperiment, fiktivni dnevnik, zamišljeni izvještaj, ili nešto drugo, ali narativna forma zasigurno nije. Koji su trenuci ljudskosti među dvojicom ljudi? Sve ono što su ponijeli na satelit, Volmerov dres naprimjer, i Volmerov glas koji sve više iritira pripovjedača. Sve što je na Zemlji dio tričave svakodnevnice, što je obični predmet, na satelitu dobiva neprocjenjivu vrijednost jer ima ljudsko porijeklo, jer podsjeća na njima dalek život. O samom pripovjedaču, ponovo ništa ne saznajemo. On je fiksirao svoj pogled na Volmera kao na čovjeka s kojim je prinuđen dijeliti životni prostor. Na kraju „priče“ on posmatra svog kolegu kako bulji kroz prozor i posmatra matičnu planetu, i u njemu, kroz jednu dugu rečenicu koja dolazi kao krešendo, vidi sažet cijeli ljudski rod, sve što čovjek može biti. Između planete i posmatrača se nalazi Volmer kao zbir svih ljudskih mogućnosti, kao mikrokosmos čovječanstva. A šta je drugo i preostalo usamljenom astronautu nego da u svom kolegi vidi sve ono ljudsko što je ostavio na Zemlji?

Spektakl čuda

U drugom dijelu knjige nalazi se i pripovijetka po kojoj je cijela zbirka dobila ime. „Anđeo Esmeralda“ radnjom je smještena u Bronx, dio New Yorka poznat po opasnom životu i kriminalnom miljeu. Priča prati dvije opatice, stariju Edgar i mlađu Grejsi. One se svakodnevno kreću među raznim polusvijetom, narkomanima i drugim društvenim izopćenima. Među njima je djevojčica koja se krije iza olupina automobila. Ne uspijevaju doći do nje jer je djevojčica plašljiva i svaki put zamakne kad joj pokušaju prići. Dok obavljaju društveno koristan rad dijeleći besplatno hranu nesrećnim stanovnicima Bronxa, mi upoznajemo karaktere dvije žene. Starija Edgar je blaga i sklona vjerovanju u čuda, dok je mlađa Grejsi pragmatična i racionalna, okrenuta borbi sa običnim životnim problemima. Jednog dana one saznaju da je mala Esmeralda silovana i bačena sa krova zgrade. Za svako

mrtvo dijete u tom dijelu Bronxa koji stanovnici kolokvijalno zovu Ptičije svetište, običaj je da se napravi grafit anđela ispod kojeg ispišu ime djeteta i broj godina koje imalo.

Kada ljudi saznaju da je djevojčica ubijena, skupe se u kraju da joj odaju počast. Sestra Edgar prisustvuje uzavreloj večernjoj atmosferi koja da živost cijelom kraju. U jednom trenutku se pojavi prigradski voz koji osvjetli jedan bilbord na kojem se ukaže lice mrtve djevojčice. Ljudi se uzburkaju nakon doživljenog šoka, a sestra Edgar nije sigurna da lije to zaista vidjela, dok joj ostali ne potvrde. Odmah pomisli na sestru Grejsi: „Grejsi bi rekla, kakav užas, kakav spektakl lošeg ukusa. Znala je šta bi Grejsi na to rekla. To je nešto s onog plakata ispod, tehnička omaška od koje se lik s prelepljenog plakata providi onda kad na onaj preko njega padne dovoljno svetla.“ Uskoro svjedokinja čuda postaje nesigurna u ono što je vidjela. Pripovjedač fokalizira njenu opservaciju za koju treba reći da otvara važno pitanje o ljudskoj potrebi za nečim što prevazilazi patnju i svakodnevnu običnost: „I čega se čovek seća, na kraju, kad svi odu kućama i kad na ulicama nestane posvećenosti i nade, kao da ih je odneo vetar s rek? Da li je sećanje tanušno i gorko i da li nas postidi njegova suštinska neistinitost – sva od nijansi i od obrisa koje želimo da vidimo? Ili možda moć transcendentnosti opstaje, osećaj da se događa nešto što narušava prirodne sile, nešto sveto što pulsira na vrelom horizontu, vizija za kojom žudimo zato što nam je potreban nekakav znak da stane naspram naših sumnji.“

DeLillo ovdje otkriva sličnost prirode čuda i sjećanja; oba fenomena čovjeku izazivaju potrebu da nadogradi pustu stvarnost nečim uzvišenim što izbavlja iz golog života. Sjećanjem iskrivljujemo proste događaje iz naše prošlosti dajući im nove vrijednosti koje oni tada, u trenutku dešavanja, nisu imali, dok čudo dopunjuje materijalnu pojavnost zazivanjem instance višeg metafizičkog reda. „Anđeo Esmeralda“ je vješto ispriповijedana priča, jer samim odabirom mjesta zbivanja, među izgubljenim dušama, u fokus dolazi ljudska potreba za spasenjem i nadom da će patnja nekako biti kompenzirana.

U priči „Trkač“ iz drugog dijela knjige, DeLillo koristi filmsku tehniku u pripovijedanju. Prateći lik trkača koji svjedoči jednoj otmici djeteta, narator se, poput kamere, koristi čisto vanjskom perspektivom. Ne ulazi u trkačevu glavu, saopštava samo ono što se vidi iz vana. Nakon otmice, njemu prilazi jedna žena i kaže mu da je čula kako je dijete oteo otac koji je negdje izbivao. Trkač uskoro od policajca saznaje da je majka djeteta rekla kako ne poznaje tog čovjeka, a ženi s kojom je prethodno razgovarao saopšti kako se zaista

radilo o djetetovom ocu? Poslije toga trkač nastavlja svoj put i tako se priča završi. Čitaocu će ova priča biti mutna jer će mu nedostajati motiva kojima bi razumio priču. Šta je pisac njome želio postići? Možda se poigrati s perspektivama. Zašto je trkač slagao ženi? Da joj olakša mogući osjećaj krivice jer je poput ostalih ljudi ostala pasivna prilikom otmice? Možda DeLillo ironično govori o općem voajerizmu, gdje svi ostanu posmatrači posmatrači čak i kada se desi nepravda zbog koje bi morali reagovati. I sam je pripovjedač pomalo voajer jer nema pristup unutrašnjoj perspektivi likova. Uostalom, ovu crtu ćemo primijetiti kod većine DeLillovih junaka; oni vole da posmatraju bez da sami učestvuju u radnji. Takav je i junak priče „Izgladnela“, posljednjoj u ovoj knjizi.

Ne kviri mi zamišljenu stvarnost

Iz posljednjeg dijela knjige, po mom sudu je vrijedno istaći priču „Ponoć kod Dostojevskog“. Dvojica studenata svoje vrijeme u zabačenom gradiću prekraćuju igranjem mentalnih igri, raspravama u kojima se bave najrazličitijim temama, uglavnom trivijalnostima koje se pojavljuju oko njih. Pripovjedačev prijatelj Tod uvijek zauzima suprotno stajalište. Priča počinje raspravom između njih oko toga kako se zove kaput koji nosi starac kojeg su upravo vidjeli. Dva mlada dijalektičara se potajno dive svom profesoru logike Ilgauskasu. Njegovi časovi su za njih pravi praznik, pa ono što nauče na tim časovima primjenjuju u svojim svakodnevnim raspravama. Dok hodaju po gradu, ponovo počnu viđati starca u kaputu. Uskoro oko njegovog lika skroje čitav sloj fikcije, izmišljajući njegovu prošlost i upisujući u njega sve što požele. Pripovjedač od jedne djevojke sazna da je sjedila s Ilgauskasom i da joj je rekao kako uvijek čita Dostojevskog. I sam uskoro počne čitati Dostojevskog. Jedne ponoći, nakon čitanja Dostojevskog, njemu naprasno na um padne ideja da je čovjek u kaputu kojeg neprestano viđaju Ilgauskasov otac. Tu ideju izloži Todu. Fantazirajući o Ilgauskasovom životu, oni ugledaju starca kako prolazi. Tod predloži da ga pitaju za prezime, i da napokon provjere pripovjedačevu ideju. Ovaj odbije, i na kraju, želeći da spasi svoju imaginaciju, potuče se sa Todom, poslije čega skoro i zaboravlja zašto su se potukli.

Priča je beskrajno duhovita. Dijalozi koje vode dva lika oslikavaju mladalačku potrebu da se bude ozbiljan i kada su u pitanju najbanalnije stvari poput kaputa. Imaginacija glavnog junaka je postala svetište koje on štiti od Todovog pokušaja skrnavljenja uplitanjem stvarnosti. Ona je utočište od hladnog svijeta u kojem se ništa ne dešava. DeLillova ironija ovdje

nastupa blago, podstaknuta toplom naklonošću mladalačkoj naivnosti.

Junaci posmatrači

Ono što povezuje sve priče u zbirci, čak i one stilski i narativno najrazličitije, jeste odnos junaka prema svijetu koji ih okružuje. U svakoj priči junaci imaju potrebu da posmatraju, čak i onda kada su učesnici radnje, oni svijet posmatraju s veće ili manje distance, kao da se zbivanja trebaju odigrati bez njih. DeLillovi junaci ne žele djelovati, oni žele posmatrati, biti voajeri. Cioran je pisao da je „melanholija neodređeno stanje koje ne smjera ništa određeno niti jasno.“ Upravo ovu osobinu posjeduju DeLillovi junaci, oni ništa ne smjeraju, samo žele da posmatraju, čak i vlastiti život. I kada nešto djelaju, kao junak iz prve priče, u sižeu se nigdje ne prepoznaju namjere za djelovanjem. Tu osobinu, pisac je do krajnjih konsekvenci doveo kroz glavnog junaka posljednje priče u knjizi.

U pričama poput „Akrobat od slonovače“ ili „Izgladnela“ do izražaja dolazi piščeva potreba za opširnošću koja vodi porijeklo iz njegove primarne forme, romana, iako za tu opširnost nije bilo stvarne potrebe. Iako DeLillove priče variraju po kvaliteti, one uspjele među njima čine zbirku vrijednom čitanja.

Mirnes Sokolović

Po zanimanju ludista

(Viktor Peljevin.
T. Plato, Beograd,
2013.)

U čemu autor vidi pokretačku snagu tzv. svijeta, i kakav je njegov odnos prema tom svijetu, možemo, kažu, najlakše otkriti ako istražimo način na koji motiviše likove. To je pouzdaniji metod nego da proučavamo puke izjave junaka. Da li su te motivacije likova socijalno-historijske, biološko-fiziološke, psihološke, fatalističke, religiozno-mističke, od toga, pišu, zavise i na tome počivaju čitave stilske formacije, koje se po tome razlikuju jedna od druge. No to nije ono što nas ovog puta interesuje.

Kako, naprimjer, objasniti motivaciju koju koristi Peljevin u svom romanu *T.*, iz 2010. godine? Sve počinje razgovorom dvojice ljudi, Knopfa, agenta u smeđem kariranom odelu, sa kačketom, i oca Pajsija u crnoj kamilavci i ljubičastoj mantiji, koji u vozu nailaze pored Jasne Poljane, imanja grofa T. Oni vode razgovor o tom grofu T., izopćeniku iz crkve, zaštitniku ugnjetenih, blagorodnom aristokrati, ljubimcu žena. T. ima dvojnika koji, prerušen u grofa, sa dugom bradom, redovno ore na imanju, dok stvarni grof koristi svaku priliku da pobjegne odatle.

Grofov cilj je svima nepoznat. Navodno je njegovo krajnje odredište Optina Pustinja, za koju niko ne zna šta je tačno. Neki kažu da je to tajni manastir u koji grof odlazi da primi duhovnu poruku od svetih otaca. Drugi kažu da je to neka

mistična granica, koju ne treba geografski tražiti. Političkim krugovima grofova namjera da stigne u Optinu Pustinju djeluje opasno, poslali su agente da ga zaustave. To sve objašnjava Knopf, i tada voz ulazi u tunel, a kada izađe, Knopf će biti na podu, prebijen, a otac Pajsije će provaliti prozor i iskočiti iz voza u rijeku, pred potjerom koja je provalila u kupe.

To je, naravno, bio grof T., prerušen u oca Pajsija, majstor istočnjačke borilačke vještine, koju zovu neprotivljenje zlu nasiljem, zato što borac okreće snagu i težinu protivnika protiv njega samog. Naravno, tako će Peljevin parodirati protivljenje zlu nenasiljem, jedan od postulata tolstojevštine. Kad se otac Pajsije nađe u rijeci, izronivši kao grof T., neće imati pojma kamo dalje, on će misliti da je grof T. samo zato što mu je Knopf tako rekao, i ni on sam neće znati zašto se iz Jasne Poljane uputio u tu Optinu Pustinju.

Peljevin sve misli grofa T. daje introspektivno, kao Tolstoj, prikazujući racionalno i smireno taj tok misli, unutarnja komešanja, direktno, u navodnicima, što je još jedan modus parodiranja tolstojevskih postupaka, jer Peljevin tako, u odnosu na Tolstoja, daje uvid u neke nutarnje tričarije. Dok grof T. pliva u rijeci, ne znajući ko je, ni zašto je, ni gdje će, u tom trenutku rijekom nailazi brod koji će grofa pokupiti. Kako vidimo, Peljevin ne samo da ne otkriva način na koji motivira samog lika, on i siže i kompoziciju motiviše arbitrarno, kao da može biti i ovo i ono, kako mu dune, kao da se tog broda sjetio u trenutku kad je grof T. izronio. S tim likom, nakon što se ukrca na brod, izgleda može biti bilo šta.

Grof će tek na brodu sresti Ariela, demijurga koji upravlja njegovim životom, koji ga, nakon što se grof predstavi, pita šta je uopšte taj grof T. Rečeno mu je da ide u Optinu Pustinju i da ne razmišlja mnogo o svrsi svog putovanja. Kasnije se ispostavi da je Ariel grofov tvorac, da je grof samo lutka jednog bestselera, koji pišu ti pisci demoni. Oni upravljaju svim grofovima akcijama, emocijama, dvojbama, željama, jer je svaki od demona zadužen za dato područje, naprimjer jedan za erotiku, glamur i neprotivljenje zlu nasiljem, koji naplaćuje osamsto dolara stubac, drugi za akciju i sukobe, za pucanje, skakanje i borbe, treći za psihodelične sadržaje i izmijenjena stanja svesti, lake pa i teške droge, i tako dalje, a Ariel je glavni urednik koji diriguje pravicima grofova života i daje zadatke.

Sva grofova razmišljanja, prosvjetljenja i otkrovenja, nisu ustvari njegovaa, nego djelo nekog pisca metafizičara, kojeg Ariel ne cijeni mnogo, jer takvih, kaže, ima kao nedojebanih bubašvaba, u svakom moskovskom soliteru. Glavna pak kvaka cijelog rukopisa leži u pitanju, kaže Ariel, kome će to prodati,

o tome se brinu markentolozi, i u to ime su bili spremni grofa i preimenovati, jer im je jednom prijeto da vrata avans. Nije uopšte sigurno da će grof T. zauvijek ostati grof T. Bili su ponudili Crkvi da se roman završi tako što grof, našavši Optinu Pustinju, uspinje se na brežuljak i krsti gledajući krst u daljini. Međutim, kasnije će se otkriti, da je (antropološki pesimistična) Crkva zainteresovanija da plati za prikazivanje duhovnih mučenja grofa, tolstojevskih, da se prenese sav užas crkvenog prokletstva i stanja u kojem se nađe grešna duša nakon izopštenja.

Ariel će, sa smijehom, reći grofu T. da osjećanje sopstvenog postojanja ne nastaje u njemu, nego se osjeća po isporučenim partiturama nepoznatih dirigenata. Grofu će naročito teško pasti što ne može da uživa čak ni u apsurdnoj uzvišenosti, nego i tim svojim besmislom služi nepoznatim da bi mogli da se prehrane. Peljevin sugerira kao da se više ništa ne može ozbiljno rekreirati, čak ni jedno prosvjetljenje, koje su, naprimjer u Tolstojevim djelima, likovi doživljavali svaki čas. Akcije su potpuno odvojene od smisla, čovjek je izgubio vezu sa svojim generičkim počecima, Peljevin se redovno obraća alogijama i kakotedragostima, koristeći priliku da se odmakne od suvislih motivacija i razumljive determinacije.

Dok je komunizam vjerovao u čistu i apsolutnu realnost, kao Tolstoj, Peljevin svaki čas sugerira uslovnost i arbitrarnost te realnosti. Njegov grof T. neprestano hoće da nadvlada stvarnost svojom idejom, da doživi katarzu, Peljevin ga tek suočava sa simultanošću različitih realnosti, u kojima se ne može snaći ni ko je. Ariel ga često podsjeća da bude sumnjičav prema slobodi svoje volje, i samoopredjeljenju svoje tzv. individualnosti. Teoretičari bi rekli da je Peljevin postmodernista, on je, međutim, poprilično digao ruke od svega, on ne obećava nikakav izlaz grofu iz te tamnice jezika, kao Ariel, ali tu ipak nije kraj romana. Ima još jedan parodijski završetak.

Despotov je pisao o tome da konceptualni postupak u slaganju djela ne govori o krizi poezije, niti književnosti, već možda njenih ideologija i ideja. Sličnu emociju, poslije svih revolucija, ispjevava i on, žonglirajući pojavnostima, samo se igrajući.

*Nemam, gle, ideja pozitivnih i misli brilijantnih,
ni gadnih, negativnih, nemam više!
Gasim se kao Tungsram sijalica,
kao epizoda vidno sporija
na rokenrol koncertu zvanom istorija,
istorija, koja crnom pičkom svojom đake usisava
i samo tako funkcioniše.*

Grof T. je jednu svoju sljedbenicu, koja je još kao studentica prihvatila njegovo učenje, nekoliko puta pokušao ubiti sjekiro, uzimajući narkotičke supstance, dok se ona nije razočarala u uprošćavanje života. No i to osjećanje je samo proizvod virtuelnog rada jednog od nevidljivih sajber pisaca, što je osjećao i Despotov:

*Kroz prozor hita liričar, mašinu pisaću,
dojku novog vremena, više sisaću! (...)*

*Peva o jastvu, o ranjivoj duši,
ne znajući šta iznutra smeru
već pripremljen program Atari softvera,
disketa koja romantiku ruši!*

*Kakvog ćeš dobiti stvora
iz brzog, tačnog Komodora?*

Peljevin je uspostavio tako labavu motivaciju, da njegov grof T. ima slobodu kao u video igrici. Istovremeno, on može sve uraditi i sve se može desiti, ali je i polje njegovih mogućnosti ograničeno, što je njemu nepoznato, kao da prvi i jedini put igricu igra. Grof se najednom probudi u nekoj mračnoj sobi, baulja njom i nađe orman, koji skriva izlaz iz tog stana u novi level. Kad sretne Dostojevskog, koji je prijek i ne ispušta sjekiru iz ruku, njih dvojica će, jedan na drugom, odmjeriti svoje borilačke vještine kao u nekom Tekenu, a grof će zaustaviti zavitlanu sjekiru koja se zabode, tik ispred glave, u melasu zraka, kao na Matrixu.

Peljevin stvara privid da je sve moguće. Kad prihvatimo činjenicu da je grof T. samo marioneta Ariela i ostalih demona spisatelja, Peljevin stvari obrne, prebaci sve u drugu realnost, koja posluži kao ogledalo onoj predašnjoj. U jednom poglavlju grof T. se samo probudi u Jasnoj Poljani kao pravi Lav Tolstoj, koji svojim ukućanima priča čudan san, tamo je on junak knjige koju smišlja gomila nitkova, tako on shvata realnost grofa T.

Raspravljajući o snu u Jasnoj Poljani, Sofija Andrejevna, pišćeva supruga, podsjeti Tolstoja da u svakoj fikciji koju stvara, on sam obavezno postane junak. U jednom razgovoru s Solovjevom, dok Peljevin parodira tolstojevske rasprave likova o smislu kosmosa, grof T. sazna da Ariel i njegovi pomoćnici ipak nisu istinski i definitivni Autor njegova života, i da se on s pravim Autorom tek treba naći licem u lice. Tada i Tolstoj kao da se pogleda u ogledalu i shvati da je on taj tvorac i nastavi pisati život grofa T. I sam grof T., kad dođe vrijeme da ga smaknu, uzme stvar u svoje ruke i spasi samog sebe, pobijedivši Ariela. On kao da je najednom, po Peljevinu, vratio moć volje, mogućnost da pokori stvarnost.

Šta se dogodilo? Peljevin kao da igra u svim pravcima, on kao da ne želi ništa reći. Ne treba, međutim, izgubiti iz vida da tim obratom, kao otkrovenjem, Peljevin nastavlja parodirati Tolstoja. Stilizacija Tolstojevih postupaka se pretvara u parodiju kad starog smisla nestane, kad taj postupak postane neobavezan, kao da se mehanizovao. Peljevin oponaša, dakle, obrte u samospoznavanju koje doživljavaju Tolstojevi likovi, najčešće oni autobiografski inspirirani, samo što on pretjeruje, pa tako, na kraju romana, njegov grof T. odlazi blažen, pronalazeći u bubicama po stabljikama smisao, u šuštanju vjetra u travi, u purpurnoj kugli sunca, kao neki Hadži Murat, u društvu konja koji priča kao Platnumerovo ždrijebe.

Ne samo da imitira izravnu introspekciju Tolstojevu, ne samo zbog toga što Tolstoju u samospoznaji kao i obično pomaže Sofija Andrejevna, Peljevin i erotske scene prikazuje kao Tolstoj, delikatne momente prekidajući zvjezdicama, i prikazujući grofa T. poslije seksa kao pokajnika, koji želi sebi odsjeći prste zato što je tako obležao u sijenu Aksinju, od čega ga odvraća opet njegov konj. Peljevin se ni tu ne zaustavlja, nego ispisuje stranice i stranice tolstojevskih razgovora među likovima, kada oni žongliraju hrišćanskim, hinduskim, islamskim konceptima, dodavajući te loptice samo jedan drugom, bez ikakvog cilja i razrješenja. To su sigurno i najzamornije stranice Peljevina, kojima je opteretio roman, zanijevši se u tom parodiranju koje nekad služi samo sebi.

Pomenuli smo Peljevinovu nonšalanciju i neobaveznost u motivaciji, kao da nema neki pogled na svijet. Jednu projekciju svijeta, prema kojoj su junaci marionete, on je zamijenio time da se kroz samospoznaju postaje sam svoj tvorac, tolstojevski. To bi možda bio iskorak iz postmodernizma, kad ne bi bila u pitanju parodija. Peljevinu ipak kao da nije ni do čega stalo, on grofu T. namjenjuje samo radost igrivog postojanja u novoj jezičkoj slijepoj ulici, kad počne u tom besmislu ponavljati utiske Ljevina ili Olenina iz *Kozaka*. Odbacivši utopije, kad već nema nikakvog izlaza, na njihovo mjesto je došao jedan hedonizam u tekstu, kao kod Despotova.

Jezička igra radi sebe same? To ipak nije bez ikakvih konsekvenci, Peljevin je ipak ludist po motivaciji. Možda on, kao pisac, nije siguran gdje su te pokretačke snage svijeta, on misli da one mogu biti svugdje, kako se kome čefne, ali i to nije malo. Koristeći se strategijama soc-arta, uzimajući prosedee popularne kulture, on će prihvatiti jednu ideologijsku mitologiju, on joj neće izravno protivrečiti, nego će je usvojiti da bi je iscrpio. Peljevin obogaćuje, čak i širi tu mitologiju, stapajući je sa drugim ideologemama današnjice.

Onako kako Sorokinova junakinja, u soc-artovskom romanu *Marinina trideseta ljubav*, nakon 29 ljubavi, raznih, nakon seksualnog ludila, i drugovanja s raznim disidentima, kad shvati da je niko ne voli, usred krize, sreću nađe u komunizmu s jednim kolhoznikom, konačno svrši slušajući parole, i ukrotivši se počne raditi u jednom fabričkom kolektivu, tako i Peljevinov grof T. postaje gospodar svog života, sređši navodno sebe samog u tom ludilu u kojem se ne zna ni ko je ko. To slovo T. je sav njegov identitet, mada ni s tim nije često siguran. Sorokin, nakon sve prikazane infernalnosti, roman završava jednom dijalektičkom analizom svijeta, koju izgovara jedan radnik, pred oduševljenom Marinom, što traje na posljednjih trideset stranica, a Peljevin, kao da se slaže, pušta grofa T. da krene u susret svjetlosti, jer je našao lik Božji koji nosi od rođenja. Dok Sorokin razrađuje i iscrpljuje socijalističku mitologiju, dotle nac-artovac Peljevin varira (da bi ih obesmislio) jaka mjesta ruske nacionalne kulture, parodijski.

Kod Peljevina cijeli svijet, spasenje duše, zavisi od kakofonije. Grof T. se izvuče od demona jednim kalamburom, uspije ih prevariti kad Ariel pogrešno pročita jedan natpis, od tog kalambura je zavisio cijeli njegov život, da završi na sasvim drugoj strani, on će dosegnuti sreću, koja je iluzija kao i ona Marinina.

Poslije svih revolucija, od života i svijeta, po ludistima, ostalo je žongliranje riječima i kombinatorika slova, ali i to je nešto.

Đorđe Krajišnik

Čija ruka čupa nerazmrsivu paučinu sudbine?

(Nebojša
Lujanović.
Oblak boje kože,
Fraktura, 2015.)

“Oblak boje kože” slojevito je komponirana romaneskna struktura sastavljena od više pripovjedačkih linija. Svaka od njih bi mogla biti roman za sebe, ali i ne bi. Taj narativni melanž je više amalgam, nego konglomerat.

Kako i o čemu govori Oblak

„Kamera“ ovog romana snima veoma često iz ptičje perspektive. Teorija filma mogla bi nam pomoći da približimo još jedan Lujanovićev postupak u ovom romanu: autor „Oblaka“ se, naime, koristi „montažnim efektom preklapajućih oblika“ ,čestim u filmskim strukturama Dušana Makavejeva. To znači da se svaka nova scena ne odnosi samo na prethodnu odnosno iduću, već i na brojne druge scene unutar romana. To rezultira stanovitom dozom polisemije, koja, je li, omogućava različita čitanja romana.

„Oblak“ je priča o povijesnom stradanju Roma. Preciznije, o viševjekovnom i opšteprihvaćenom preziru spram Roma. Bez obzira na razmjere stradanja ovog naroda i nebrojane pogrome koji su ga pratili, sve se to doživljava kao nešto posve normalno. Prosto, Romi su takvi i nikako drugačije se ne može na njih gledati.

„Oblak“ je priča o mladiću Enisu, koji usljed nespretnog spleta okolnosti biva uvučen u nesreću tokom koje strada sin

gazdarice kafića „Dvije palme“ u kojem je Enis radio kao konobar. Iz Enisove priče, iz priče o Enisu, iz njegovog bježanja (u ratom još-malo-pa-zahvaćenu BiH) pred razjarenom gomilom koja ga želi linčovati, lepezasto se otvaraju brojna neodgovorljiva pitanja. Enisova priča je priča o borbi sa vlastitim identitetom, sa potrebom da se iz tog prokletstva društveno odbačenog nekako iskorači. Ta borba između svog sebe i od-svijeta-nametnutog-sebe generator je nesreće.

Taj mladić radi sve kako bi se, kao sin Romkinje i „gadže“ (tako Romi zovu neromsko življe), dokazao, kako bi stekao status u društvu pripadajućeg. Ali mu ne ide. Sve te himerične kule od karata se nepovratno, nakon nesretnog događaja, urušavaju. Enis postaje prognanik koji kao jedini izbor vidi mogućnost da bježi. I to u potragu za ocem, Fabom, na romsko naselje Čamića Brdo nadomak Travnika. Međutim, Enisova *krivica* uništava život ne samo njemu, već za sobom vuče cijeli niz komplikacija po njegovu sestričinu Sandu, koja jednako kao i Enis, zahvaljujući nešto svijetlijoj boji kože pokušava da iskorači iz začaranog kruga čovjeka manje vrijednog, te po cijelo zagrebačko-romsko Plinarsko naselje.

Pesimistična pobuna

Na osnovnu priču Enisovog bijega iz Zagreba, put Čamića Brda u BiH, Lujanović precizno dodaje sloj po sloj priče, ne da bi onu centralnu tako fasadirao, već da bi u temu što preciznije uronio. Lujanoviću u tom procesu, kako mi se doima, jedino jeste važno da ništa, ni jednog trenutka, ne ispusti iz vida. Bez obzira na sve nesigurnost teksta, na sve one mračne niše pri prolasku kroz njega, sve one krive tragove na koje se pri pisanju može skrenuti. Pokazujući time da posve vlada strukturom svog romana, te da zna zašto ga piše.

Prateći Enisov bijeg, Lujanović nam daje presjek cijele istorije romskog stradanja, kako na ovim prostorima, tako i u okvirima cijele Evrope. Da bi to uradio, on uvodi nekoliko uporednih narativnih tokova. Prvi od njih jeste onaj Enisove sestričine Sande, koja nakon njegovog bijega ostaje u Plinarskom naselju. I biva u ovom romanu svjedok.

Najprije svjedoči o tome kako se, već u neposredno predratno vrijeme devedesetih, medijskom manipulacijom veoma lako stvara kaos koji dovodi do toga da Plinarsko naselje veoma brzo poslije Enisovog bijega postaje romski geto. Taj geto okružuju bijesni građani, dušebrižnici koji žele pravdu, jer je prisustvo jednog takvog naselja za njih, nakon počinjenog nedjela, potpuno neprihvatljivo. Sanda svjedoči o prijetećem društvenom mehanizmu koji potpuno zasljepljen

mržnjom hoće sprovesti linč nad cijelim naseljem.

Kombinujući Enisov bijeg i razmišljanja, sa Sandinim strijepnjama i razmišljanjima, Lujanović daje dojmljiv prikaz unutrašnje strukture romske zajednice, ali i sveprisutnost romske samomržnje. Njihove potpune raspolućenosti između društvenih ograničenja, i vlastitih nemoći. Sandina i Enisova priča kao takve jesu pesimistična pobuna, pobuna protiv ukorijenjenih predrasuda, protiv cijelog sistema življenja te zajednice. Rastrgane između nedopuštanja i nemogućnosti uklapanja, prevazilaženja vlastitih i društveno uslovljenih ograničenja.

Hodom rijeka

Ono što posebno daje puninu ovom romanu jeste način na koji Lujanović gradi Enisovu priču. Bježeći prema Bosni glavni junak neprestano ide uz rijeke, nailazeći na brojna stratišta, iz čega pripovjedač stvara narativne rukavce ovog romana. Bježeći prema Savi Enis stiže do Jasenovca. Veoma simbolično, zvukovno dočaravajući prisustvo velikog broja lutajućih duhova umorenih, Lujanović nam priča o strahotama ovog logora. Ali mu ta epizoda služi kako bi nas uveo u brojna druga stradalništva i stratišta. Na tom mjestu otvara pisac ovog romana pitanja odnosa spram mjesta masovnih egzekucija, ali ne u smislu da nad njima, kako su naši pisci skloni, jauče i nariče.

Naprotiv, Lujanović uvijek nastoji, kroz Enisovo dugo putovanje do Čamića Brda, u mizanscenu suptilno, ali ni najmanje neubjedljivo i naivno, dati zlokobnu atmosferu trenutka. Najkarakterističnije u tom procesu jeste slikanje nadirućeg rata. Jer, treba podsjetiti, nimalo slučajno, Enisov bijeg prema Bosni dešava se u trenutku kad počinje masovna ratna histerija devedesetih. Enis je tu dvostruko zarobljen lik. On od nasilja bježi u nasilje. Lujanović nam, međutim, nikada direktno ne govori o tome. Već se Enis kao neka čitalac vuče bespućima između Hrvatske i BiH, a iza njega čitalac vidi kolone izbjeglica, vidi naoružane ljude, vidi odvođenja u logore, vidi ubistva. Lujanović ne dopušta da ga kolosalnost jednog događaja, kakav je rat, odvuče od njegove priče. Nigdje direktno ne poseže za predočavanjem onoga što dolazi, ali se to u romanu jednostavno osjeća. Prisutno je, visi iz oblaka.

Leš Jugoslavije u gepeku Mercedesa

Dio romana "Oblak boje kože" koji se odnosi na Enisovog oca Fabu, taksistu koji vozi generale Jugoslovenske narodne armije na posao u fabriku oružja „Bratstvo“, ovu priču dodatno usložnjava. I vraća nas na onaj filmski (Makavejvljev)

postupak: da je gotovo sve (u ovom romanu) povezano sa svim. Bez uproščavanja, bez jednodimenzionalnih veza.

Fabo je pijanica, gadžo koji živi među romima na Čamića brdu. Ostavio je Enisovu majku pri porođaju i sve što ima u životu su njegov Mercedes 240 i dokumenti o stradanju Roma u Holokaustu. Fabo vjeruje, vozeći generale, da će na osnovu dokumenata koje posjeduje izdejtšovati ogromnu odštetu, jer samo Romi nisu obeštećeni zbog stradanja tokom Drugog svjetskog rata. I Fabo je, jednako kao što su to Sanda i Enis, čovjek koji želi da se iščupa iz vlastite nemoći. Sanjar i opsjenar koji u blatu Čamića brda čeka ugodniji život. Sve mu je to uzalud, jer, sa starom varalicom – životom, ne ide ništa tako lako.

Na Fabin put se ispriječio mrtvi general Rastoković, koji umire u njegovom taksiju. Fabo sluđeno danima kruži pokušavajući naći najpogodniji način kako se riješiti leša. Leš trune, i raspada se u njegovoj „mečki“. Sve više ga onespokojava, te dovodi njegov veliki posao u pitanje. Ta Lujanovićeva groteskna scena, u kojoj taksista danima vozi mrtvog generala u svom automobilu još jedna je maestralna metafora opšteg raspadanja.

Taj mrtvi general JNA metonimija je raspadajuće Jugoslavije. To ponovo pokazuje piščevu sklonost da nekim, naizgled marginalnim i pomalo bizarnim detaljem, ispriča jednu veliku priču. U slikarstvu bi rekli: *mise en abyme*. Fabin očaj postaje potpun nakon što se na Čamića brdu pojavljuje Enis. Bijesan, odlučan da sa ocem raspravi beznađe vlastitog usuda, Enis nakon kafanske svađe sa ocem pronalazi njegov Mercedes, dolazi do Fabinih brižljivo čuvanih dokumenata i gotovo ritualno ih pali. Ponovo srastanje! Sin spaljuje očeve nade, jednako kao što ih je otac začecem ruinirao sinu. Ponovo nerazmrsiva paučina sudbine, koju čupa nečija nevidljiva ruka.

Zlatne su ti kose, Margareto, pepelne su tvoje, Sulamit

Fabina groteskna priča o generalu i dokumentima koji će ga obogatiti dolazi nam kao spojnica sa ključnim dijelom ovog romana. Sa još jednim romanom u romanu “Oblak boje kože”. Sa pričom Roma Ramadana, logoraša u Auschwitz-Birkenau.

Lujanović u ovom dijelu romana još jednom proširuje prostor svog pripovijednog djelovanja. Radikalno mijenjajući pripovijedačku perspektivu. Naime, cijela Ramadanova priča o logoru, i pređašnjem životu, odvija se dok on pluta, bježeći iz nacističkog koncentracionog logora, niz rijeku Vislu. Slika je dojmljiva, stilski ispisana u svojevrsnom toku svijesti. To Ramadanovo putovanje Vislom, i taj prolazak kroz Holokaust,

pored brda pepela, uz slike gasnih komora, razbijanja kostiju betonskim napravama, uz pretrpane vagone u kojima i mrtvi stoje na nogama i rijeku koja je toliko "zasićena" leševima i pepelom da jedva može da se valja od količine probavljene smrti, dovodi nas do pomisli da je, uistinu, moguće pisati poeziju nakon Auschwitza; štaviše i o samom Aušvicu.

O logorima je pisano mnogo. Ipak Lujanović uspijeva dati autentičnu priču, jezivo sugestivnu i onespokojavajuću. Koliko god da strahobalnost logora bila poznata, hladnoća sa kojom je Ramadan pripovijeda, jer je kao povlašteni logoraš kamiondžija imao mogućnost putovati logorom, još jednom podsjeća na razornost mašinerije logora. Gdje je veza Ramadana sa Enisom i Fabom? Lujanović je morao naći ubjedljivu analogiju, da bi struktura ovog romana, u svoj njegovoj slojevitosti bila održana. I pronalazi je. Ona je dvostruka. I iznova imamo neprestano i nužno usmjeravanje jedne priče na drugu i treću...

I Enis i Ramadan idu niz rijeku, Enis hodajući, Ramadan plutajući. Pisac na tom mjestu prikazuje cikličnost romske stradalničke sudbine. (Jučerašnji) Ramadan je Enis; (današnji) Enis je Ramadan. Nema mogućnosti da se izađe na čistinu, čistine nema. Sve je krug smrti.

Smrt je učiteljica historije

Veza pak između Ramadana i Fabe počiva na Mercedesu i dokumentima. Ramadan bježeći iz logora u postavu svoje jakne krije dokumente o ubijenim logorašima. Želeći, kao i Fabo sada, da se sazna o ubijanju Roma. Samo što je Fabo tragikomični antipod Ramadana. Jer dok Ramadan nastoji spasiti od potpunog zaborava postojanje ubijenih ljudi, jer su fizički posve izbrisani, ni kosti im se neće bjelasati poljima, dotle Fabo želi da se obogati naplaćujući odštetu. Povezuje ih također i Mercedes, jer je tridesetih godina Ramadan radio u fabrici Daimler-benz i izrađivao automobile. Možda baš onaj u kojem je skončao oficir Rastoković, u kome Fabo bježi u bolji život. A skončaće, kao i Enis, u grobnici za svinje, koju je vlastoručno iskopao. Ne može se pobjeći. Jedino je izvjestan povratak na smetljište sa kojeg se i pošlo.

Konačno, roman "Oblak boje kože" ima još jednu mračnu i nagovještavajuću dimenziju, koja na ozbiljan način propituje stanje i današnje Evrope; i onog potmulog hućanja koje se ovim kontinentom, ali i cijelim svijetom, danas čuje. Pisac nije prorok, ali kako je „svijet uvijek isti“ iz ovog ovaj roman je ogledalo sadašnjosti izbjegličke krize i možda čak jedne još okrutnije budućnosti.

Saša Ćirić

Fragment o čitanju

(Kafka i princip
neodređenosti)

Prvo ćemo nahraniti želudac, kao nestrpljivog psa, potom se prepustiti čitanju. Kao u *dobra, stara vremena*, koja nikad nisu bila sasvim dobra, niti je tako mnogo vremena prošlo od kad su se zbila. Kada je postojalo samo čitanje, kada čitanje nije tražilo dodatnu svrhu, zadovoljivši sve trenutne potrebe – za razgovorom sa sobom i svim drugim moždanim aktivnostima.

Kao u Kišovoj „Grobnici za BD“, kada se telo nahrani, ono postaje inertno i oportuno, teži za zadrži novoosvojeni komfor. Potpuno isto je sa pisanjem. Glad rađa pisca. Sitost razmekšava mozak koji tone u dremež.

Zahtevana tišina, kao u bolnicama i čitaonicama. Eto otkud se u čitanje uvukla bolest, preko odsutnog zvuka. Čitanje je osluškivanje unutrašnjim sluhom, to znamo, jer tekst govori glasom nečujnim, glasom kome nisu potrebne glasne žice – da bi se oglasio, jer, ne govorimo li o pripovedaču i pripovedanju, ne sećam se kada sam slušao nekog da pripoveda, tekst je veštačka tvorevina, kao baštenski vrt, ili cveće u saksiji, niko tako ne govori, niko tako ne pripoveda, sem dobro plaćeni glumac, ali i to nisu njegove reči, a ni on nije sasvim svoj, otuda zahtevana tišina, jer mehanizam unutrašnjeg sluha je fragilan, ne tumbati, lako se zavede i prepokrije pesmom cvrčaka ili žamorom u hodniku. Otkud sad bolnički uslovi za čitanje? Da li je čitalac bolesnik, ozdravljenje isto što i spoznaja, čitanje

borba neprestana, ali i odmor od napetosti kretanja i zvuka koji proizvode živa stvorenja i njihova priručna mehanika? Da li je čitalac umišljen ili ozbiljan bolesnik, težak bolesnik ili privremeni, neizlečiv ili hroničan? I da li ga čitanje vodi van domašaja bolesti ili ga, naprotiv, čvrstim stiskom održava u njenom zagrljaju? I ko je zapravo bolesnik, onaj što urla koliko ga grlo nosi ili onaj koji pušta avetinjsku vojsku da stupa po zabranjenom gradu svoje svesti?

Eto, Milena, ležim na ležaljci, prije podne, pola na suncu, pola u sjenci, poslije skoro neprospavane noći; kako bih mogao da spavam kad sam, previše lakog sna, oblijetao bez prestanka oko Vas, kad sam zaista upravo onako kao što Vi danas pišete bio prestravljen onim što mi je palo u krilo, prestravljen u onom istom smislu kao što se priča za proroke da su (već, ili još, to je isto) kao slabašna djeca čuli kako ih zove glas i prestravili se i nisu htjeli, odupirali su se nogama o zemlju i mozak im je razdirao strah, a već su i ranije bili čuli glasove i nisu znali otkud je taj užasan ton dospio upravo u taj glas – je li to bila slabost njihovog uha ili snaga tog glasa – niti su znali, zato što su bili djeca, da je glas već pobijedio i ugnijezdio se pomoću tog unaprijed poslanog, slutnjom ispunjenog straha koji su osjećali zbog tog glasa, a čime još nije bilo ništa iskazano o njihovom proročkom određenju, jer taj glas čuju mnogi, ali da li su ga dostojni, to je i objektivno još vrlo neizvjesno, a sigurnosti radi bolje je da se to odlučno poriče – dakle, tako sam tu ležao kad su stigla Vaša dva pisma.

Lutati po internetu kao proći ulicom ispod zgrade i pokupiti list bačenih novina koje je vetar prelistao bolje od svakog penzionera. Dovoljno je bilo naleteti na tek jedno Kafkino pismo, ono prvo upućeno madmoazel Jesenskoj, ko zna koliko poznato i citirano, da se oseti taj čudotvorni dodir konfuzije. „Pola na suncu, pola u senci“, kakva savršena defincija mesta gde se nalazi Kafkin tekst. Proporcije su nevažne. Osunčanost je znak da se tekst nikad nije odrekao racionalnosti i želje za razumevanjem. Senovitost je naprotiv trajna i nikad neće biti izložena jarkom snopu saznanja. Šta znači ovaj toplo-hladni i svetlo-senoviti, ili osvetljeno-zatamnjeni spoj? Spoj dve protivrečne žudnje i dva isključiva nikad predstavlja posebnu vrstu saznanja, onog koji ostavlja nezadovoljnima gotovo sve: i one koji teže čistom i potpunom znanju i one koji se sa uživanjem baškare u carstvu senke. Ipak, i za Kafku je ovaj spoj znak neuspeha kojeg se ne može osloboditi. Glava ili noge, jedna ili druga ruka, uvek će jedan deo tela opruženog na ležaljci biti na suncu a drugi u senovitom hladu.

I opet taj glas; zapravo, u ovom slučaju – Glas. „Ono

što je palo u krilo“, nešto spolja i odozgo, ne neprijatno ili zastrašujuće, svakako zagonetno, što tek treba razložiti na sastavne delove, iako predstojeći proces već u trenutku upada stranog tela budi nelagodu kao neizostavnu pratiteljku znatiželje. Ako uopšte ima stvarne znatiželje. Istina, Kafka pominje da je bio prestravljen kad mu je to nešto palo u krilo, ali to je trik. Sasvim svejedno prepoznamo li u tom nečemu, shodno pravilima žanra ljubavnog pisma, samospoznaju zaljubljenosti, mogućnost ljubavnog kontakta ili perspektivu emocionalne uzvraćenosti. Važan je Glas koji uzrokuje prestravljenost. To je Glas koji pohodi proroke, zapravo koji ih uznemirava već neko vreme, Glas kome nisu u stanju da se odupru niti da ga odagnaju, Glas sa kojim ne znaju šta da rade. Kafka proroke vidi kao slabašnu decu, otuda strah pred nepoznatim, gromoglasnim i strašnim, ali, zašto bi Glas pohodio slabašnu decu, bića koja nisu dorasla očekivanjima koja proizvodi samo obraćanje Glasa, u jednoj radikalno novoj situaciji? Poenta je u nedoraslosti. Kao i u smušenom neznanju i odlučnoj bojažljivosti onih koji nisu slabašna deca, ali vole da se takvim čine, ne bi li nekako izbegli teret proročkih obaveza. „Zašto baš ja, Glasu?“, viču nemo slabašna deca, „zašto baš mene od toliko drugih da pritisne tolika čast i ščepa tolika milina?“ Ali, oni su i ranije čuli raznorazne glasove, ne uvek toliko jake, i drugi su ih čuli, veli Kafka ne ilustrujući tu tvrdnju, a zebnja je u tome što ne znaju, budući plašljivi proroci, jesi li ga dostojni, pa, pošto nije sigurno jesu li ili nisu, najteža sumnja je ona u sebe, „bolje je da se to odlučno poriče“. Oh, kakav proračunat i sitničav kukavičluk. U ćutanju je sigurnost, rekao bi jedan paša, graditelj mosta; u negiranju je takođe sigurnost, veli plašljiv prorok, jer ako se ispostavi da glas nije bio Glas, da je šum vetra njegova sujeta uvećala do snage božanske objave, nije samo reč o neizbežnosti zaslužene kazne, ma kakva ona bila, već i o dobro poznatom „stidu koji će nas nadživeti“.

Da li sam dostojan?, pitanje je koje postavlja ne samo skeptična, već i osoba koja drži do normi i traži više od sebe i od drugih, osoba koja stalno sumnja u to da je dorasla zadatku koji se postavlja pred nju. Ali, javio se Glas kao momenat izabranosti. U redu, to može biti i obmana, ali čemu negacija obmane? Obmanu treba raskrinkati i javno odbaciti, a ne sakrivati i samu činjenicu da smo bili izloženi delovanju koje može biti obmana, obmana naših čula ili stranih sila, ali i ne mora biti obmana. Šta ako je došao čas istine? Otuda je pitanje o dostojnosti, kao i skepsa, tek produžetak igre koju vodi demon neodređenosti, onaj koji ne dvoji tamu od svetlosti,

videvši da je svetlost dobra, koji stoluje na ivici, između tame i svetlosti, zapravo ne dopuštajući da zavlada bilo koja od njih.

Zašto Kafka misli da „taj glas čuju mnogi“? Da li to znači da su mnogi potencijalno proroci? Ili samo samozatajne kukavice? A šta i da je bio Glas? Taj film sa Kafkom kao rediteljem nećemo gledati. Bilo da ga situacija nadilazi ili je nemoguća za svet koji luči njegova imaginacija, proroštvo ostaje kao obećanje koje se ne ispunjava. To ne znači da je obećanje lažno niti da neće doći do njegovog ispunjavanja. Reč je prosto o tome da se neće ispuniti sada, iako ni u to ne možemo sasvim biti sigurni, ali zbog toga mogućnost ispunjenja proročkog obećanja nije nimalo manje snažna. Kao sa mesijom koji nije došao – ne zato što neće doći, ili mu nije vreme, već je vera u odloženi dolazak jača i trajnija od vere u ispunjeno obećanje, u dolazak koji je prepolovio sferu vremena. Carstvo neodređenog nije carstvo nemogućeg, već odloženog koje ne ukida mogućnost, zebnju zbog mogućnosti, posebno ne stalnost glasova koji lebde u etru kao umnoženi radio talasi, neprestano proizvodeći nedoumicu kod svojih potencijalnih izabranika- žrtava: šta ako sam ja taj?

Uistinu, ništa se neće desiti, ali mi ostajemo nesigurni i nakon što se ništa ne desi, jer vreme teče do ispunjenja obećanja. To je jedno bremenito ništa, nimalo nihilističko, puno ništa, koje ukida mogućnost. To je ništa ispunjeno mogućnošću koja se ne ostvaruje, ali ipak opstaje kao mogućnost.

A tu su i sunce i hlad, i ljubavno pismo koje nije ljubavno, apologija trajno odložene ejakulacije.

Ko zna šta mu je predložila, ili šta se njemu motalo po glavi, ako je išta mogao da čuje od glasa, Glasa ili glasova. Blow job, ménage à trois, šetnja obalom u suton ili nevin poljubac.

Grko je znanje. Valja živeti u sivoj zoni neodređenosti. Uz užas neodredljivosti.

Haris Imamović

No Country for All Men

(Cormac
McCarthy. *The
Road*, Picador,
London, 2007.)

Nakon klimatske katastrofe, na pustoj Zemlji bez sunca i vremena (*He thought that the month was October but he wasn't sure*), u zemlji praha i pepela u kojoj je svaki mjesec oktobar, u vremenu poslije apokalipse u kojem je sve što živi i sve što ne živi pretvoreno u znamen prošavšeg božanskog bijesa, jedan bolestan čovjek putuje sa svojim sinčićem tražeći “dobre ljude”, kojima će ga ostaviti, prije nego što umre.

U tom svijetu, gdje nema dovoljno hrane za sve, i gdje ljudi već uveliko jedu druge ljude - štaviše, čuvaju ih u podrumima kao stoku za klanje i jedu ih, sjekući im komad mesa, pokušavajući da ih što duže održe živima - u takvom svijetu, Otac se (tako ćemo ga zvati) boji vlastite smrti, ne zbog one ljudske želje da se *preživi*, pa i u najgorim uslovima, već zbog onog osjećaja kojeg možemo imenovati služeći se suprotnim pojmovima: i instinktom i ljubavlju. Otac, naime, ne smije ni da zamisli svog sina, ostavljenog, samog, uhvaćenog od strane kanibala... “Ne smije ni da zamisli”, tako se kaže, a on veći dio vremena provodi zamišljajući taj dječakov egzistencijalni mizanscen, crpeći iz predstave o vlastitoj smrti - životnu energiju. *The boy was the all that stood between him and death.*

Bolji svijet je na jugu

Majakovski pripovijeda u epitafu Hlebnjikovu, kako je jednom, nakon dugo vremena, ugledao Hlebnjikova u Moskvi. Nomad Hlebnjikov je nosio jastučnicu punu papirića sa ispisanim stihovima i Majakovski je, ne znajući kako drugačije da formalizuje svoju želju da zadrži Hlebnjikova na sigurnom, u Moskvi, predložio da mu objavi te pjesme. Hlebnjikov je izrazio stanovito zadovoljstvo u vezi s prijedlogom (brigom) Majakovskog, ali je kazao i da nažalost nema vremena: mora ići.

- Kamo? - pitao je Majakovski.

- Pa, na jug. Proljeće je! - kazao je skitnica.

Ko je tu djetinjast, ludi skitnica, koji daje neozbiljne, neodrasle razloge? Ili je to pak građanin Majakovski koji, ne uzimajući u obzir one neizgovorljive, dubinske motive očajnog skitnice, djetinjasto predlaže da Hlebnjikov ostaje u Moskvi radi takve malograđanske tričarije kakva je objavljivanje knjiga?

Ili su možda obojica djetinjasti, ako uzmemo u obzir da nijedan - prvi predlažući ostanak u Moskvi, drugi - odlazak na jug - nisu imali rješenje: Majakovski se, kasnije, je li, ubio u Moskvi, a Hlebnjikov je, ranije, na jugu, umro od gladi.

Pripremajući se za ostvarenje navjerovatnije budućnosti, u kojoj će, ako ne umru od gladi, biti uhvaćeni od strane kanibala i biti pojedeni, Otac odlučuje da će ubiti sina, pa sebe, prije nego što umre od bolesti i ostavi ga samog, kao na tacni. *Can you do it? When the time comes? When the time comes there will be no time.*

Za razliku od te neizgovorene projekcije, koja mu se čini i najvjerojatnijom, Otac ima i onu ko zna koliko puta izgovorenu o jugu i boljem svijetu. Svaki put kad Dječak pita koji je dugoročni cilj njihovog putovanja, Otac kaže kako idu prema jugu, idu naći bolji svijet, dobre ljude. Ali starmali junak uviđa nesklad između Očeve deklarativne nade i prakse: s jedne strane, Otac govori kako se nada da će naići na "dobre dečke", dok se, s druge strane, boji svega i svakoga, te kad naiđu na bilo kakve ljude, njegovo nepovjerenje prema njima je toliko da ne dopušta mogućnost da ti ljudi dokažu jesu li dobri ili nisu.

Shodno tom saznanju neusaglašenosti između očevih izgovorenih rečenica o dugoročnom cilju i neizgovorenih, tj. pesimističke nomadske prakse, dječak prestaje imati djetinjast odnos apsolutnog povjerenja prema roditeljevim rečenicama. Štaviše, Dječak počinje shvatiti očeve rečenice kao djetinjaste. Dječak počine gledati na oca kao na dijete, jer je Očev optimizam očigledna laž; ali dječak zna da otac laže jer gleda na dječaka kao na dijete.

I razumijevajući da je roditeljska ljubav motiv te lažljive nade, dječak prihvata igru. I ne želeći do kraja i dječaćki ljutito otkriti ocu svoj pesimistički realizam po pitanju utopije zvane Jug, on želi pomoći ocu da i sam povjeruje kako postoji makar infinitezimalna šansa da će na Jugu naći neki bolji svijet.

Nijedan od njih ne vjeruje u priču o "boljem svijetu na Jugu", ali smisao te priče nije u (mogućoj, vjerovatnoj) istinitosti ili neistinitosti. Junaci *Puti*, kao ni ljudi uostalom - nisu u stanju osloboditi se nade, utopije, svejedno vjeruju li u nju ili ne vjeruju.

Postapokaliptični utopisti

Ginter Anders (*Bitak bez vremena*, SIC, br. 10) primjećuje kako Beckett u *Godotu* prikazuje nesposobnost ljudi da budu nihilisti. *Nemamo više šta da očekujemo, dakle, ne ostajemo*, kažu junaci klasičnih tragedija, dok Vladimir i Estragon prave inverziju: *nemamo više šta da očekujemo, dakle, ostajemo*. Ostajemo, dakle, čekamo to ništa. Oni nisu u stanju da se odreknu pojma smisla. Godot, kaže Anders, nije ništa drugo nego već naziv za činjenicu da tubitak koji se besmisleno nastavlja, sam sebe pogrešno shvata kao "čekanje", kao "očekivanje nečega".

Tako i junaci *Puti*. Otac i dječak nemaju šta da traže i zato ga traže. Nisu u stanju da se oslobode pojma smisla, utopije Juga. Njihovo *traženje* je, "naivna i beznadežno optimistična ideologija", kao i Vladimirovo i Estragonovo čekanje.

Uporedimo sljedeće dijaloge:

Čekajući Godota: «Dođi, idemo. - Ne možemo. - Zašto ne možemo? - Čekamo Godota. - A, da.»

Put (dječak ispituje oca): "Jesi li ti imao prijatelje? - Jesam. Imao sam. - Puno njih? - Da. - Sjećaš li ih se? - Da. Sjećam ih se. - Šta se desilo s njima? - Umrli su. - Svi? - Da. Svi. - Da li ti nedostaju? - Da. Nedostaju mi. - Gdje mi idemo? - Idemo prema jugu. - Okej."

S jedne strane, i Beckettovi i McCarthyjevi junaci ne osjećaju potrebu za ozbiljnom utopijom, mogu živjeti i bez nje. S druge strane, oni osjećaju potrebu za utopijom; bila ozbiljna ili neozbiljna - oni ne mogu živjeti bez nje. I tu utopiju, filozofiju čekanja Godota ili traganja za Jugom, ne treba mjeriti kao takvu, već kao funkciju konkretne egzistencije: treba mjeriti njezinu ljudskost; ona je smiješan cvijet izrastao iz emocija.

Otac i dječak ne žive zato što misle da će biti bolje. Oni ne nastavljaju živjeti zato što misle da će naći jug i bolji svijet, već zato što im je još uvijek podnošljivo živjeti. Čovjek

živi zbog sina, a dječak zbog oca. I priča o jugu, koju jedan drugom govore, nije izraz vjere u bolji svijet, koliko ljubavi jednog prema drugome, želje da postoji bolji svijet za voljenu osobu. Riječ utjehe, znak brige, pečat odanosti - sve ljudske, najljudskije, a opet - i marsovske, samozavarajuće emocije, budući da su neprimjerene tom svijetu, koji više liči na Mjesec nego na Zemlju. Ne samo zaljubljenik, već i roditelj, brat, čovjek koji voli previđa činjenice - to nije novo.

Bitak s previše vremena

Premda, kao što smo vidjeli, postoji sličnost između McCarthyjevih i Beckettovih junaka u njihovom "ljudskom stanju", tako postoji i golema razlika: dok Vladimir i Estragon čekaju svog Godota, Otac i dječak *tragaju* za svojim Jugom.

Kazao sam na početku kako je svijet McCarthyjevog romana "bez vremena". I jeste, bez kalendarskog, građanskog vremena, ali - egzistencija McCarthyjevih junaka nije bez *vremenitosti*. Naprotiv, moglo bi ih se odrediti kao *bitak s previše vremena*.

Vladimir i Estragon žive u pustoj zemlji, ali ne brinu o hrani, ogrjevu, obući, odjeći, niti imaju dijete koje bi neko mogao pojesti: junaci *Godota* su antipodi junacima *Putu*. Ono što je najveći problem Vladimiru i Estragonu jeste najveća želja junaka *Putu* - dosada. Vladimir i Estragon žive na mjestu na kojem ima dovoljno ogrjeva, odjeće, obuće, hrane i kamo ne dolaze nikakvi kanibali koji bi ih pojeli. Riječju, dok Beckettovi junaci čeznu za egzistencijalnom dinamikom McCarthyjevih nomada, McCarthyjevi junaci čeznu za egzistencijalnom statikom Beckettovih sjedilaca.

McCarthy ne kaže jasno šta je uzrokovalo propast svijeta u *Putu*. I to je smisleno, budući da ta šutnja sugerise nekoliko strašnih mogućnosti: pad meteora, sveopći nuklearni rat, posljedice globalnih klimatskih promjena uzrokovanih zagađenjem... Iako pripovjedačeva šutnja ne isključuje meteorski udar, nuklearni rat ili klimatske promjene su vjerovatnije opcije.

Ako te mogućnosti tehnološko-industrijskog odnosno kosmičkog razvoja u *Putu* uporedimo sa onom iz *Godota* možemo doći i do nekih zaključaka o historijskom progresu. Kulminiravši tehnološki razvoj je zatvorio krug civilizacije i oni su u *Putu* ponovo vraćeni u primitivna vremena. Ako Beckett primjećuje u modernom, tehnologiziranom svijetu - problem dosade i pokušaj vraćanja vremenitosti bitku pomoću igara (skidanje i obuvanje cipele kod Beckettovih junaka analogno je video igrama ili fejsbuku) kao itekoliko

značajan, onda je u smislu historijskog razvoja McCarthy još veći pesimista, kada prikazuje historijsku mogućnost - sada aktualiziranu i obnovom hladnoratovskih odnosa između Rusije i Zapada, te uništavanjem eko-sistema - i kad gledamo kako ljudi te njegove potencijalne puste zemlje (kad se resursi istroše) čeznu za dembelijom i dosadom Beckettovih dvadesetovjekovnih junaka.

McCarthyja, jednako kao i Becketta, možemo čitati kao proroke, ali spoznajno korisnije je porediti njihove fikcije sa postojećim poretkom bitka, nego ih porediti sa izvjesnom (?) stvarnošću budućih decenija.

Put ka sreći ili klopka, ili oboje

What if some good guys came?

Well, I dont think we're likely to meet any good guy on the road.

Kao i Jug, tako i sam put za McCarthyjeve bezimene glavne junake ima ambivalentno značenje. S jedne strane, jedino će idući putem doći do hrane, do odjeće i obuće... S druge strane, na putu će, za razliku od šume i pećina, naići na kanibale. Ali u šumi i pećini nema hrane - na putu ima. Na putu će lakše izbjeći smrt od gladi, dok će u šumi i pećini lakše izbjeći da budu pojedeni. Put je, dakle, sigurniji od šume i pećine, ali su i šuma i pećina sigurnije od puta, zavisno s kojeg stanovišta posmatramo.

Junaci McCarthyjevog romana su u odnosu prema putu slični junacima Andrićeve *Travničke bronike*. Sjetimo se kako konzul Davil ne može pojmiti divljački strah domicilnog življa prema putevima, koji su, po njegovom mišljenju, kanali kojima dotječe civilizacija, dok, suprotno njemu, Defose razumije da se ti ljudi plaše puteva, jer su im ti putevi donosili više kolonijalnog zla nego civilizacijskog dobra.

“Ovaj narod, mimo sve ostale narode sveta, ima neku nerazumljivu, perversnu mržnju prema putevima, koji u stvari znače napredak i blagostanje, i u ovoj zlosrećnoj zemlji putevi se ne drže i ne traju, kao da se sami ruše”, kaže Davil.

“Svaka saobraćajna veza sa hrišćanskim inostranstvom znači isto što otvarati vrata neprijateljskom uticaju, omogućavati mu uticaj na raju i ugrožavati tursku prevlast. Uostalom, gospodine Davile, mi Francuzi smo progutali polovinu Evrope i ne treba se čuditi što one zemlje koje još nismo zaposeli sa nepoverenjem gledaju puteve koje naša vojska podiže na njihovim granicama”, kaže Defose.

Fra Ivo, dolački paroh (Defoseu): “Gospodine, što je put gori to su turski gosti ređi. Mi bismo najvoleli kad bismo

između njih i nas mogli metnuti neku neprelaznu planinu.”

Samo bi stanovita sinteza šume (sigurnosti) i puta (opskrbe potrepišinama) zadovoljila McCarthyjeve junake, a takva sinteza je u njihovom (kao i u našem?) pustom svijetu samo pusta želja.

A da kojim slučajem i nije, jedan od naših junaka bi teško mogao podnijeti da živi kao Vladimir i Estragon. Naime, kad dječak ugleda drugog dječaka, bojažljivog koji odmah krene bježati, on trči za njim, želeći se upoznati ili šta već... Otac ga jedva stigne i kaže mu: Šta ti je, jel želiš da budeš mrtav? Razumljiv je očev strah: možda je taj drugi dječak mamac kanibala, a ako i nije, kako da ga povedu sa sobom, kada nemaju dovoljno hrane ni za sebe?

A, opet, razumljiva je i dječakova želja da vidi ko je taj drugi dječak. Htio bi da susretne novo, nepoznato, druge ljude - godinama ne razgovara ni s kim, ne poznaje nikog osim svog oca. I ako i znatiželjnog dječaka možemo odrediti kao *afektivnog*, a Oca kao *razumnog*, cilj interpretacije ne može biti didaktičko razdvajanje dobrog modela ponašanja od lošeg.

Dječakova čežnja da upozna druge ljude nosi opasnosti, ali ni očev strah od drugih ljudi, od nepoznatog nije dosljedan njegovoj želji da dječaku nađe utočište, jer kako će naći te dobre ljude, kojima će ostaviti sina, ako se boji svakoga? *They could be good guys*, kaže dječak i njegovo afektivno, nerazumno, opasno htijenje i ponašanje je, s obzirom na njihov dugoročni plan traženja utočišta, razumnije od očevog apsolutnog straha spram nepoznatog.

Naprimjer, kad otac nađe signalni pištolj, dječak ga pita može li se upucati nekog s tim. Otac kaže da može. Bi li ga ubilo to, kaže dječak. Ne, ali bi ga zapalilo, kaže otac. - Zato si ga uzeo? - Da. - Zato što nema nikog da mu damo signal. Ima li? - Nema.

Kad bi makar znali kada putem idu dobri dečki, a kada oni drugi, sve bi bilo jednostavnije i sretnije - ali priča ne bi imala veze sa stvarnošću. Pomoću ambivalentnosti puta (to je i put ka sreći, nada, ali je i opasnost, klopka), jednako kao i pomoću dječakove nerazumno-razumne želje za nepoznatim ljudima (dobrim, ali i zlim) i očeve razumno-nerazumne želje za poznatim, za sigurnim neupoznavanjem sa (zlim, ali ni sa dobrim) ljudima, McCarthy dočarava - rečeno jezikom klasične književne kritike - paradoks svijeta i čovjekove egzistencije u njemu: ne susreće se samo dobro u svijetu, već iz svakog čoška vreba i zlo, i tragedija je u tom što ne znamo (ili u očevom slučaju - što znamo!) ko je taj čovjek koji dolazi i šta hoće...

Ima i dobrih ljudi, tako si rekao - kaže dječak. - Da. - Pa, gdje su? - Kriju se. - Od koga se kriju? - Jedni od drugih - kaže otac.

Težnje naših junaka (očev strah spram nepoznatog i dječakova ljubav spram nepoznatog) empirijski su zasnovane, opravdane su s obzirom na paradoksalnu, crno-ružičastu prirodu svijeta, ali su u koliziji. I ne postoji samo kolizija između motiva dječaka i motiva oca, već i - u pojedinim trenucima - i unutar samo dječaka ili samo oca. Tako kad dođu do očeve rodne kuće, dječak moli da ne ulaze: boji se. Isto tako otac bude nedosljedan sebi kad otpliva do broda, koji je nasukan u blizini morske obale, pa ostavi dječaka, samog...

Dobrota će naći malog dječaka

U Andrićevoj *Smrti u Sinanovoj tekiji* šejh Alidede jedne večeri vidi kako "dva tamna muška lika" gone ženu, koja je u "beloj haljini ili samo u košulji". Gonjena žena je pritrčala kapiji tekije, "kao gonjena zverka", tražeći zaštitu... Alidede, međutim, nije izašao i pomagao joj, već je, zastidjevši se, zatvorio prozor i legao. Kasnije se pitao: "Šta je bilo s njom? I kako je nestala ispred kapije? Prekorevao se ogorčeno što one noći nije odmah sišao u avliju, razbudio ostale, otvorio kapiju i pomogao gonjenoj ženi."

Sjećanje na taj nemili događaj i svoj sramni postupak, Alidede nosi kao ogromnu gorčinu u duši, i kada umire osjeća da je protraćio život, jer mu je taj događaj - i još jedan, sličan: kad je na rijeci našao голу utopljenicu i zastidom nije prijavio starijima - to mu je, dakle, bilo jedinstvena prilika da živi, a on je, eto, pobjegao. Htio je da ne bude umiješan u svijet, ali svijet ga je umiješao u sebe. Alidede nije mogao uskladiti svoj derviški poziv sa svojim ljudskim pozivom. «Evo moja misao Milostivi, a Ti je vidiš, kazao je ja ili ne: gorče je i teže nego što sam mislio robovanje zakonima Tvoje zemlje», kaže Alidede na kraju života i priče.

Alidedin strah da se «umiješa» - odricanje od ljudskog poziva - sličan je strahu Oca iz McCarthyjevog romana. Kad dođu do obale, Otac se razboli toliko da bude već izvjesno kako će umrijeti. Ali shvata da neće moći ubiti svoje čedo; morat će uraditi ono čega se najviše bojao - ostaviti dječaka samog u tom svijetu.

Sjećaš li onog malog dječaka, pita tada sin. - Da, sjećam se, kaže otac. - Misliš li da je sve u redu sa tim dječakom? - O, da. Mislim da je dobro. - Misliš li da se on bio izgubio? - Ne. Ne mislim da se izgubio. - Ja se bojim da se izgubio. - Ja mislim da je on dobro. - Ali ko će ga naći ako se izgubio?

Ko bi mogao naći malog dječaka? - Dobrota će naći malog dječaka. Uvijek je tako. I opet će biti.

Otac na samrti uviđa da će, kao što je onog „nečijeg“, morati i svog dječaka ostaviti samog, izgubljenog, ali kolika je bol u njegovom srcu kada shvata ovo o čemu mu sin govori. I da je bajka koju govori dječaku toliko nevjerovatna da graniči s nemogućnošću. Oni su *good guys* i kad su naišli na onog izgubljenog dječaka nisu mu pomogli, i kako sada, kada ni *good guys* ne pomažu „malom izgubljenom dječaku“, očekivati da će neko naći našeg izgubljenog mališu i pomoći mu. Otac ubjeđuje dječaka da nastavi ići prema jugu i da će sigurno neko naići, a očigledno da u dubini duše pati kao i Andrićev šejh. „Nisam znao da ovakva gorčina može ispuniti dušu čoveka“, misli Alidede na samrti.

Stvarnost je ostatak mogućeg

Da li izvor tragedije u prirodi Oca ili u svijetu? Kada poredimo njegov slučaj s onim Alidedinim, očigledno da je problem u čovjeku: Alidede je morao prevazići svoj stid i pomoći ženi, jednako kao što je Otac morao (makar pokušati) pomoći onom izgubljenom dječaku, pa bi se mogao nadati, na samrti, da će neko pomoći i njegovom.

Da, tako je to; ali samo kad poredimo dva konkretna slučaja Andrićevog i McCarthyjevog junaka. O stvarnosti, međutim, nije moguće donijeti validan zaključak na osnovu samo ta dva momenta. Selimović je, parodirajući u *Dervišu i smrti* Andrićevu priču o Alidedinom iskušenju, pokazao da stvarnost može biti mnogo zamršenije od onog „kusura mogućeg“ koji je Andrićevom junaku bio ispostavljen.

U trećem poglavlju *Derviša*, Ahmed Nurudin, također, ugleda sa prozora tekije potjeru. Ali ovaj put raspored odnosa je nejasniji: neki ljudi gone nekog čovjeka... Ko je on, a ko su oni? Zašto je kriv, da li je kriv? Kome pomoći, a kome odmoći? Jasno je samo da to nije bespomoćna žena kojoj je Alidede morao pomoći.

Ne znajući koja je prava strana, Nurudin ne bira jednu od njih: bira obje. Hoće da bude odlučan pa krene pomoći gonjenom, ali ne znajući ko je kriv, gonjeni ili gonitelji, on mijenja odluku. On je, u suštini, neodlučan. I stvarnost u svojoj svojoj nejasnosti je po mjeri njegove neodlučnosti. „Šta god uradiš biće ti krivo“, kaže mu gonjeni, shativši da ima posla s čovjekom, koji poznaje svijet ideja u kojem je dobro i zlo jasno razdvojeno, ali ne i stvarnosti - u kojem dobro i zlo nisu razdvojeni.

Tako i Otac u *Putu*. Traži „dobre dečke“, kojima će ostaviti

sina i umrijeti, ali nikome ne vjeruje. On je odlučan da nađe utočište sinu, ali je, kao i Nurudin, u suštini - neodlučan. I njemu je, kao i Nurudinu, stvarnost nejasna, skriva se iza hiljadu svojih mogućnosti. Takva stvarnost nesukladna je njegovoj misiji: njemu, kao i Nurudinu, da bi donio odluku treba stvarnost u kojoj postoji jasan, vidljiv, neupitan kontrast: dobri i loši dečki; kao u filmovima Ridleyja Scotta. I zato on, nepovjerljiv prema nejasnoj stvarnosti, umire na kraju, ne ispunivši svoju misiju.

Ne treba ga, međutim, koriti zato što ne želi da se kocka sa životom svog djeteta. Niti je moguće kazati da je izvor tragedije samo u njemu i njegovoj neodlučnosti (čitaj: roditeljskoj ljubavi i iz nje proizlazećem strahu), budući da mu taj svijet, kao i Nurudinu, ne daje izbor između crnog i bijelog, već svako bijelo koje odabere može biti i crno.

Kada, na kraju, neki čovjek nađe usamljenog dječaka koji s pištoljem u ruci stoji kraj mrtvog oca, i zovne ga da ide s njim, dječak pita: kako ću znati da si ti *good guy*? Čovjek mu odgovora da ne može znati i da će morati rizikovati. I za razliku od svog oca, dječak - bez empirijske potvrde dobrote tog čovjeka - odlučuje da krene s njim, rizikuje.

Književnost kao zbunjivanje

Ko ima pravilniji stav? Otac, koji nije htio rizikovati, ili dječak - koji je rizikovao? Tu ne može postojati odgovor, koji bi važio za sve slučajeve. Otac reducira stvarnost svojim strahom, dječak je reducira svojom nadom, a Nurudin je uspijeva uhvatiti u cijeloj njenoj složenosti svojom neodlučnošću. Očev odnos prema stvarnosti može biti realan, jednako kao što i ne mora. Dječakov isto tako. (Na kraju se ispostavi da je taj čovjek koji je pronašao dječaka - *good guy*, a isto je tako mogao biti *bad guy*, kanibal. Dječak je u pravu, ali isto tako je otac mogao biti u pravu.)

Šejh Nurudin, kao sinteza stavova prethodne dvojice, najsukladniji je višeznačnoj stvarnosti, s tim da on ukida mogućnost akcije. Da se dječak, kao Nurudin, suzdržavao od odluke i da je svoju neodlučnost pravdao nejasnošću stvarnosti, vjerovatno bi umro od gladi. Ovako, on je odabrao - ali nije ga spasila (samo) njegova odlučnost, koliko sreća - realizacija malo vjerovatne mogućnosti - da je neki dobar čika naišao.

Drugim riječima, stvarnost može dati za pravo svim tim ljudskim svjetonazorima, sve zavisi od njene dobre volje. U tom smislu, cilj ovog tumačenja, nije bio da odvojimo (dječakov) dobar opći stav prema svijetu od lošeg (očevog) općeg stava prema svijetu, niti cilj pripovjedača može biti

moralističko, aksiološko razdvajanje pojmova, tj. da pokaže kako je nepovjerljivost uvijek bolja od naivnosti, ili da je odlučnost bolja od neodlučnosti. Dozvoliću sebi, na kraju, da kažem kako je Cormac McCarthy dobar pisac upravo zato što nas - koji smo razdvojili pojmove dajući primat jednom nad drugim - zbunjuje, ukazujući da je ono što označavaju riječi u stvarnosti itekoliko složeno i zamršeno, a to zbunjivanje čovjeka, kojem su stvari prilično jasne, smatram jedinom poukom koju dobra književnost može dati o stvarnosti.

Maja Abadžija

Clarke za skeptičnija vremena

(Cixin Liu.
The Three-Body Problem, Tor
Books, 2014.)

Započnimo ovaj prikaz jednom opštom primjedbom: *Problem triju tijela* (u originalu: *Three-body problem*) autora Liu Cixina je roman koji nije preveden na bhsc jezik(e) i vjerovatno uskoro neće biti. Kašnjenja s prevodima novih književnih tekstova su hronična na ovim prostorima, osim kada je riječ o onima koji na prednjoj korici iskre znakom dolara (ili eura). Ovdašnje čitateljstvo tako biva lišeno užitka u novim tekstovima, a sajmovi su zatrpani šarenilom dobroprodajuće robe – to nije ništa novo, ni vrijedno opetovanog kritičarskog jadikovanja. Sada kada smo ustanovili depresivni kontekst u kojem će se ovaj roman eventualno pojaviti, recimo i da *Problem triju tijela* ima nekoliko taktičkih prednosti u odnosu na sve druge prošlogodišnje romane: potiče iz Kine, koja je za domaće čitateljstvo uglavnom *terra incognita*, naučnofantastični je roman koji iščekuje visokobudžetnu ekranizaciju, a nagrađen je jednom od najeminentijih žanrovskih nagrada.

Čudna tvrdnja, obzirom da književnost daleke (i strane) Kine nikada nije bila pretjerano zanimljiva domaćim (i regionalnim) izdavačima i prevodiocima, dok se u prevode (ili eventualno obnovljena izdanja) novijih žanrovskih naslova ulaže uglavnom ukoliko je aktuelan neki pripadajući, odnosno njima inspiriran holivudski *blockbuster*. Žanrovske nagrade, također, našim izdavačima nisu bogzna kakva preporuka.

No, nedostatak prevoda iz savremene kineske književnosti, tržišna atraktivnost naučne fantastike i mogućnost da se jaše na valu popularnosti najavljene ekranizacije mogu – ako ne i briljantnost samog romana – biti poticajan faktor za eventualne izdavače. Treba napomenuti i da je roman dio trilogije (*Rememberance of the Earth's Past*) čiji je drugi dio, *The Dark Forest*, preveden na engleski i objavljen prije nekoliko sedmica, dok je objavljivanje prevoda za treći, *Dead End*, zakazan za sljedeću godinu.

To su tehničke informacije. One, međutim, ne odgovaraju na pitanje: zašto bi roman u izvorniku napisan na kineskom jeziku i tako definitivno žanrovski određen mogao biti važan i zanimljiv ovdašnjoj publici? Poglavitito jer je ova briljantno ispričana, zakučasta i (po obimu) epska priča, oplemenjena zapanjujućom naučnom spekulacijom, uistinu klasik-u-nastajanju, i kao takvu je domaći *fandom*, a, još uvijek, čini se, ni regionalni – što je zbog nedostatka prevoda donekle i razumljivo – nisu prepoznali, a čitaoci i poštovaoci žanra to svakako zaslužuju. Njena kompleksna pripovjedna struktura i neobično prefinjena karakterizacija likova, te mnoštvo aluzija i intertekstualnih doskočica sasvim sigurno mogu zaintrigirati i zahtjevnije čitaoce. (Nešto trivijalniji odgovor bi bio: i zato da bi čitaoci mogli reći da su o *Problemu triju tijela* prvi put čitali ovdje.).

NF provincija u pozadini kulturnih ratova ili kako su Tužna štenad podvila repove

Rekli smo već da je *Problem triju tijela* jedan od onih romana koje prestiže dobar glas književne nagrade, no zašto bi jedna od mirijadu žanrovskih književnih nagrada bila važna? Upravo zato što postavlja roman u drugi zanimljiv recepcijski kontekst gdje je autor Cixin Liu izazvao pravu malu revoluciju osvojivši nagradu Hugo, jednu od najprestižnijih žanrovskih nagrada, što je prvi put da jedan prevedeni roman bude proglašen najboljim. Ova fantastična vijest dolazi u trenutku kada je nagrada Hugo (zaista, a koja nije?) već dobrano kompromitovana kako među zagriženim fanovima i učesnicima, tako i među (manje ili više) ravnodušnim posmatračima žanrovskog mimosvijeta. Konfuzan način izbora konačnog pobjednika, podložen manipulaciji od strane različitih interesnih grupa, posljednjih nekoliko godina je kulminirao apsurdom. Radi se o sljedećem: grupa koja sebe naziva *Sad Puppies* (Tužna štenad) započela je ekstenzivnu online kampanju usmjerenu protiv *malignog* preferiranja romana sa tzv. progresivnim političkim temama od strane članova žirija iz akademskog

i ljevičarskog miljea (Social Justice Warriors (SJW), kako ih podrugljivo nazivaju), a na štetu tematski neopterećenih uradaka koje je jedan od aktivista opisao kao „bestidnu šund akciju koja ne teži prenijeti poruku“. Osnovna nakana pseće kampanje bila je da se glasački listić putem kojeg nekoliko hiljada članova WorldCona (World Convention – Svjetska konvencija naučne fantastike) bira dobitnike Huga u desetak kategorija u potpunosti blokira kućecim prijedlozima, što bi otežalo izbor i eventualno prevagnulo u korist djela koja su žanrovski prepoznatljivija i neopterećena „ozbiljnim“ temama.

Insistiranje štenadi na isključivo žanrovskom elementu zabavne akcije neshvatljivo je, gotovo urnebesno, zato što je, između ostalog, ova misija da se žanr spasi tobožnje navale akademizma i tzv. političke progresivnosti ustremljena isključivo protiv favoriziranja autorica i pripadnika manjina od strane žirija. Kao da ovaj sukob izdaleka podsjeća na perverzno iskrivljenu verziju lažne dileme estetika/angažman, s tim da ove žanrovske „estete“ imaju fokus na nagrađivanje, promociju i zabavu, istovremeno se protiveći tobože dominantnim ljudskopravaškim preferencama savremene naučne fantastike. Najglasniji su, pak, bili u grupi *Rabid Puppies* (Bijesna štenad) čiji je vođa poznat po pseudonimu *Vox Day* i po mizoginim i homofobnim stavovima sa opasnom dozom rasizma. Uključivanje ove persone, protivnika prava glasa žena i unutar same kampanje je napravilo ozbiljan razdor, u kojem su se rukovodioci prve, *light* kampanje, javnim saopštenjima ograđivali od radikalnije frakcije. Činilo se da će rezultati kampanje u potpunosti uništiti integritet nagrade, jer su i sami pisci zbog podrške advokata šunda i proponenata desničarstva odbijali nominacije, a fandom je radije glas davao kategoriji „no award“ tako lišivši veliki broj djela zaslužene pažnje.

Kontroverze i apsurdne trzavice koje prate dodjelu nagrade Hugo možda treba promatrati kao jednu od čudnijih manifestacija tinjajućih kulturnih ratova u zapadnoevropskim društvima: razdori po političkoj liniji konzervativizam – liberalizam, u svim mogućim varijacijama, već nekoliko godina potresaju i NF fandom, kulminirajući u tzv. *Gamergate* aferi gdje su, nakon pokretanja kritičke debate o ženskom identitetu u videoigramu i pripadajućoj gamerskoj zajednici, dvije dizajnerke videoigara i jedna feministička kritičarka izložene brutalnom zastrašivanju, prijetnjama i vrijeđanju od strane uglavnom anonimnih fanboysa. Ovakvi slučajevi samo pokazuju da je i fanovska zajednica podijeljena po istim šavovima kao i bilo koja druga društvena skupina te da interes za temu, umjetnički medij, autora ili djelo jedva da može biti dovoljan kohezivni faktor

pred dubljim i pogubnijim ideološkim raskolima preslikanim sa općedruštvenog nivoa. Kao tradicionalni *boys club*, ni NF zajednica nije pošteđena mizoginije i desničarstva, odnosno nazadnjaštva bilo koje sorte. S druge strane, pak, otvorenost za nove i progresivne ideje i pozicija (kritičke) margine kao najveće vrijednosti fandoma prijete da budu ugroženi od strane ovih destruktivnih sila razularenih u anonimnosti Interneta. No najveću štetu trpe sama djela (u svim medijalnim formama), čiji su najbolji čuvari upravo unutar fandoma.

Vratimo se stoga, nakratko, samoj nagradi Hugo: koliko god da se sukob u pozadini njene dodjele čini političkim i, na kraju krajeva, borbom za raspodjelu moći između sukobljenih frakcija, njegovu osnovu treba shvatiti estetički: nagrada Hugo uživa – uz, dakako, nagradu Nebula, a uprkos nikad posve iskorijenjenom akademskom i artistskom snobizmu – veliki respekt s obzirom na (cjelokupni) umjetnički, a ne tek žanrovski kvalitet tekstova koji su njeni nosioci. Žiri koji donosi odluku godinama žonglira kriterijima tematske važnosti i relevantnosti, umjetničkog izričaja i vještine i žanrovske inovativnosti, nekad, s više, a nekad s manje uspjeha, no uglavnom dajući nagradu piscima koja imaju kontinuirano *solidan* finalni proizvod. Činjenica da pseća kampanja zadnje tri godine uspjeva kompromitirati nepristrasnost koju je Hugo toliko dugo čuvao, može samo naštetiti kvalitetnim piscima čija djela bez takve podrške fanovske baze nikako ne mogu doći do izražaja u moru žanrovskog kiča. Neki bi mogli reći da sama nagrada i nije pretjerano relevantna (teško da se čak i fanboysi sjećaju baš svakog dobitnika iz prethodnih godina), no za prevedena djela dobit može biti znatna: u anglofonom svijetu naučne fantastike Hugo je nezanemarljiva preporuka. Zato je pobjeda Liu Cixina otvorila mnoga vrata i za druge prevode u žanru, dok fantastičan uspjeh *Problema* na anglofonom govornom području (a sve su prilike da će tako biti i drugdje), dobro potkovan čitanošću u domaji, itekako treba zahvaliti i osvojenoj nagradi. No da bi općinio ljute protivnike, kako one koji glorifikuju zabavu i narativnu glad, tako i one koji od žanrovske književnosti zahtijevaju filozofsku dubinu i tematsku relevantnost, ali i fanovsko čitateljstvo, poznato po sitničavom *close readingu* i nepokolebljivom instinktu za *dobru priču*, potrebno je mnogo više od tek disciplinskog šamara desničarsko-žanrovskom ukusu.

Zvezdana ambicija kineske kulturne revolucije

Žanrovski, *Problem triju tijela* je naučna fantastika tvrdog tipa (*hard SF*): romaneskni tekst zasnovan na fantastičkoj,

ali izrazito uvjerljivoj inovaciji (*novum*) koja se za trenutni nivo naučno-tehnoloških dostignuća čvrsto drži nitima vjerovatnoće i nužnosti. Ne čudi što su autori ove podvrste NF poput Arthura C. Clarkea, Isaaca Asimova i Stanislaw Lema svi odreda pisanje shvatali kao poziv, nikada se potpuno ne odričući svoje naučne ili inženjerske karijere. (Šaljivdžija bi rekao da je za pisanje kvalitetnog, uvjerljivog tvrdog NF romana očito potrebno biti renesansni čovjek ili barem pionir u naučnim ili inženjerskim poduhvatima epohe.) Čar dobre NF priče, što je teorija žanra odavno spoznala, skrivena je u pomno razrađenom, uvjerljivom naučnom novumu koji epitet *inovativnosti* nosi ležerno, ne opterećujući narativ, nego ga oplemenjujući iznutra. Upravo je zbog toga beskrajno zabavna Asimovljeva dekonstrukcija Orwellove 1984 kao očajno lošeg NF romana čiji je jedini novum – dvostruki teleekran koji istovremeno odašilje i prima signal – u potpunosti nepraktičan za svrhu koju mu pisac dodjeljuje, a to je efikasna špijunaža članova Partije. Fanovi ove vrste literature – a Asimov je zasigurno bio jedan od najvećih – među prvima će primijetiti ako se kao pisac pretvarate i falširate poznavanje savremene nauke. Takvi za Liu Cixina, autora koji je kao označen najbolji kineski NF pripovjedač, imaju samo riječi hvale. U prvom dijelu njegove trilogije nužnu poziciju naučno-tehnološkog novuma zauzimaju teme koje su već nekoliko decenija u fokusu fizike elementarnih čestica – trenutno najuzbudljivije discipline fizike uopšte. Kod Liua, radioastronomija je gotovo lirska rabota, noćno usamljenog slušaoca u noći, dok tehnički mukotrpan, precizan rad na 'slaganju molekula' u fizici nanomaterijala nosi revolucionarni potencijal. Sam naslov, pak, upućuje na gotovo nerješivi problem matematike: stvaranje modela koji će precizno predviđati orbite zvjezdanog sistema. Naučno-tehnološki interes romana je, očigledno, impozantan: briga glavne junakinje da će brutalna, bezumna eksploatacija šuma u režiji kineske komunističke vlasti u potpunosti poremetiti delikatni ekološki balans, pretvara se u shizoidnu paranoju u narednoj generaciji koja je posve izbezumljena nesigurnim, klimavim tлом po kojem korača savremena fizika, bez sigurnosti nekadašnjih elegantnih, jednostavnih matematičkih modela i bez mogućnosti da eksperimentalno dokazuje nove, maglovite, nesigurne, i nadasve kompleksne teorijske konstrukte.

Ipak, *Problem* nipošto nije žanrovski jednodimenzionalan: drugi tematski stub romana je historijska trauma, što iznenađuje samo na prvi pogled. Čini se da naučna fantastika, usredsređena na naučno-tehnološki novum,

povijesne događaje uspijeva uspješno inkorporirati samo u pozadinski dekor, no unutar žanra postoje brojni primjeri literarnog preispitivanja povijesti kvalitativno jednaki najboljim modernističkim romanima, bez obzira da li je u pitanju alternativna ili „buduća“ historija ili neka vrsta „realističkog“ pristupa. Liu Cixin u *Problemu triju tijela* jedan dio romaneskne radnje smješta u vrijeme kineske kulturne revolucije, koristeći ideološko-politički obzor epohe kao ishodište motivacije glavne junakinje. Ye Wenjie je studentica astronomije i kći eminentnog univerzitetskog profesora fizike u Pekingu, jedna od brojnih žrtvi brutalnosti kulturne revolucije koja je razrušila njenu porodicu i onemogućila njenu dotad neupitnu blistavu znanstvenu karijeru. U toku borbi za prevlast, vođenih šezdesetih godina između Crvene i „stare“ garde, odnosno mladih i fanatičnih ideoloških snaga sa onime što su vidjeli kao buržujsku zaostavštinu, njen otac strada u brutalnoj sesiji javnog linča kada ga, nakon mučnog i dugog ispitivanja, četiri školarke nasmrtno prebiju pred tihim odobravanjem svojih starijih političkih istomišljenika. Traumatizirana Wenjie je također uhvaćena i transportovana u planinski radni kamp, gdje je prisiljena na težak fizički rad zajedno sa drugim „opasnim elementima“. Tada se razvija u njoj, pojačan mržnjom prema ideologiji koja joj je uništila život, i snažan ekološki impuls, gađenje prema besramnoj i bezumnoj eksploataciji šume kojoj svjedoči i u kojoj nevoljko učestvuje. Čudnom igrom slučaja, na najvišoj koti planinskog predjela u kojem je je radni kamp smješten, nalazi se ogromna antena nedvosmisleno napravljena u vojne svrhe. Kada Wenjie biva pozvana da tamo radi – zahvaljujući nekim istraživanjima u kojima je učestvovala još na univerzitetu – njena osjećanja su pomiješana.

Među očudujućim elementima romana je sasvim sigurno i svojevrstan efekat iznenađenja: u prvih sedamdesetak stranica čitamo posve solidan historijski roman, no baš kad se čitalac uživi u anatomiju intimne historijske traume, narativ kulminira u prvom kontaktu, jednoj od najžilavijih, najdugovječnijih tema naučne fantastike. Naime, čudovišna antena koja sablažnjava lokalne seljane i straši ptice namijenjena je osmatranju noćnog neba u potrazi za vanzemaljskom inteligencijom sa kojom bi kineske vlasti, u ime revolucionarnog naroda, željele uspostaviti kontakt prije Amerikanaca i Rusa, u čemu će Ye odigrati ključnu ulogu. Dalje, ovako prefinjeno ocrtan psihološki portret glavnog junaka nije osobito česta pojava u žanru – naročito kada govorimo o junakinjama. Naizgled krhka i povrijeđena Ye Wenjie nije tipična žanrovska junakinja – ona nije dama

u nevolji koju treba spasiti (premda se takvom isprva čini, što je još jedan element iznenađenja), niti je tek ženska zamjena za herojskog glavnog junaka (bijelog muškarca) koji, barem u šund inkarnacijama žanra, ostvarujući kontakt sa drugom civilizacijom čovječanstvo trijumfalno uvodi u Svemirsku eru. Njena pozicija društvenog autsajdera ali i intelektualke koja duboko promišlja svijet omogućava joj da poželi morbidnu dobrodošlicu bićima iz susjednog zvjezdanog sistema uz najljepše želje: da potpuno zatru i unište ljudsku rasu. Nekoliko desetina godina ova „molba“ prerasta u borbeni poklič njenih sljedbenika, ekstremističkih ekoloških aktivista i moralnih nihilista željnih potpunog uništenja ljudske rase. Zagonetne i genijalne žene junakinje su ovog romana na način koji žanrovska matrica nije predvidjela; pored Ye, tu je i njena kći Yang Dong, jedna od poznatijih fizičarki romaneskne „sadašnjice“ čije je zagonetno samoubistvo uvod u drugu sekvencu romana.

Očigledno, sve je tu: savremeni momenat preispitivanja zločina revolucije za relevantnost i egzotiku, oduševljavajuće hrabra naučna spekulacija i nepoznati, nepoznatljivi i osvajački nastrojani vanzemaljci. Međutim, šta Liu Cixin čini sa ovako dobrim žanrovskim sastojcima? Da li je njegov roman jedan od onih, kako obožavatelji vole reći, fantastično zamišljenih priča upropaštenih zbog nedostatka zanatskih vještina pisca? Na ovom mjestu možda vrijedi napomenuti da je ovo ujedno i autorov prvi roman, nakon niza veoma uspješnih novela. Čitalac koji obavi preliminarno istraživanje prije čitanja imat će sve razloge da bude skeptičan.

Rekli smo šta *Problem* čini žanrovski inovativnim. Međutim, pitat će estetički zahtjevniji, šta je sa formom?

Treperenje Vasione i pripovjedačko tkanje

Ostavimo ljubopitljive estete da još koji trenutak sačekaju: dužni smo reći ponešto i o drugom narativnom toku romana. On je smješten u „sadašnjost“, odnosno hronotop savremene Kine, a priča je ispričana iz perspektive još jednog naučnika, tehničara koji radi na razvoju potencijalno revolucionarnog nanomaterijala. Vremena su drukčija, političke torture više nema, no, svejedno, Wang Miao postepeno shvata da će jedan nenajavljeni poziv na misteriozni sastanak u potpunosti pretumbati njegov miran porodični i relativno neuzbudljiv znanstveni život. Fizičari širom zemlje dižu ruku na sebe, a jedna od njih je i Yang Dong, mozak iza najnovijeg matematičkog modela teorije struna, njegov nekadašnji idol. Sve što je ostalo iza njene blistave znanstvene karijere jeste predaja ispisana na oproštajnoj cedulji: *Svi dokazi upućuju na*

jedan zaključak: fizika ne postoji i nikada i neće postojati. Od tog trenutka nadalje, svemir se posuvraćuje za Wanga. U režiji nepoznate sile, njegova naučnička samouvjerenost u stabilnost fizičkih zakona koji uređuju stvarnost se posve urušava. Manične epizode u kojima npr. na fotografskim filmovima vidi čudne nizove cifri koje se pravilno smanjuju, poput bročjanika koji odbrojava unazad, u potpunosti ga izluđuju. Dok *vasiona treperi*, njegova jedina veza sa stvarnošću koja se u potpunosti destabilizira je Shi Qiang, jezivo perceptivni, no karizmatični policajac s kojim postepeno razotkriva misteriju iza neobjašnjivih samoubistava i vlastitog sunovrata u ludilo. Zajedno, u najboljem krimi maniru, razotkrivaju da je pomno prikriveni projekat kineskih komunističkih vlasti, Crvena obala I, pod krinkom špijunaže „imperijalističkih“ satelita doživio uspjeh za koji se u javnosti neće saznati još narednih četrdesetak godina: radioastronomkinja Ye jedne naročito samotne noći prima signal koji dolazi iz područja sazvježđa Kentaur. Njen odgovor, na koji čitaoca priprema prvih sedamdesetak „nežanrovskih“ stranica romana, dobrodošlica je nepoznatim osvajačima: *Dođite! Pomoći ću vam da osvojite ovaj svijet. Naša civilizacija više nije sposobna riješiti vlastite probleme. Potrebno je da vi silom intervenišete.*

Sam način na koji Wang saznaje istinu o projektu Crvena obala i bio je, čini se, dovoljan da očara fanove – u pitanju je majstorska upotreba virtuelnog hronotopa kroz motiv online igre. Igra *Tri tijela* od igrača traži da postepeno rješava problem kretanja triju zvijezda u sablasnom svijetu gdje nepredvidive orbite čas toliko približavaju zvijezde planeti da je pretvaraju u spaljenu i mrtvu zemlju, čas se udaljuju, dopuštajući da postane suha, ledena pustinja. Civilizacija se u tom virtuelnom svijetu uvijek obnavlja, njeno se sjeme u tzv. Stabilnim erama uvijek razgrana i procvjeta, da bi, tek pošto se nauka približi otkriću koje bi omogućilo pouzdano predviđanje krize, bilo uništena u gorućem haosu ili arktičkoj smrti, odnosno Eri haosa. Imaginativni okvir igre je čudesan melanž zemaljske historije: prvi nivo je smješten u period stare imperijalne Kine čiji učenjaci ne uspijevaju spriječiti propast u neizdrživoj zimi, potom se igrač prebacuje u mračno srednjovjekovlje u kome ni Aristotel i Galileo ne mogu spriječiti svitanje triju zvijezda, da bi eventualno završio u čudnoj renesansi gdje udruženi naponi osnivača klasične mehanike, Newtona i pionira kompjuterske arhitektonike Von Neumanna, ostaju uzaludni u nepredvidivoj gravitacionoj katastrofi poravnjanja triju zvijezda koja gotovo rascijepi planet. Tek kasnije, Wang spoznaje da je igra propagandno sredstvo grupe poznate pod

abrevijacijom ETO (Earth-Trisolaris Organization) koja ima za cilj pružiti dobrodošlicu osvajačima iz sazvježđa Kentaur, te zbog toga želi, na podjednako misteriozan i prijemčiv način, izložiti planetarni problem svojih „gospodara“ i privući sljedbenike koji će im pomoći da osnuju vlastitu civilizaciju na zemlji, svrgnuvši *ljudsku tiraniju* u procesu. Imaginativni potencijal videoigre da stvori paralelni alegorijski narativ jedna je od jačih strana ovog romana: četiri sekvence smještene u univerzumu igre služe da oslikaju postepenu spoznaju glavnog junaka o fundamentalnim promjenama pozicije čovječanstva u svemiru, ali – što čitalac spozna tek kasnije – ujedno funkcioniraju kao kratke i efektne parabole o fundamentalnoj nemoći nauke da spriječi katastrofu, uvijek potcrtane njenom vezanošću uz ideologiju.

Dva „stvarna“ i jedan virtuelni narativni tok *Problema* domišljato su isprepleteni, vođeni majstorskom pripovjedačkom vještinom. Započevši kao posve nefantastičko, modernističko preispitivanje historijske traume, roman izlaže priču junakinje koja je osuđena na to da postane predvodnica nove i haotične epohe u historiji čovječanstva, da bi je potom upleo sa pričom još jednog autsajdera kroz čiju ćemo perspektivu sve turbulentne promjene u daljem toku romana posmatrati. Kako se u prvom dijelu urušava vjera u ideološki zasnovan progres iz perspektive ideološki, politički i socijalno posve marginalizovane Ye, tako u drugom dijelu pratimo potpuno urušavanje vjere u znanost i razum iz perspektive inženjera Wang a koji ne poznaje drugi okvir spoznanja svijeta. Njihove se priče ukrštaju u nizu događaja čiji smisao čitalac, dok ne dođe do kraja, može tražiti samo u „fantastičkim“ sekvencama videoigre; naracija se, također, prekida i na posve suprotan, dokumentaristički način, iznoseći „fakte“ kroz selekciju povjerljivih dokumenata kineske vlade, ali i kroz seriju maglovitih reminiscencija junaka ili njihovih frenetičnih tokova svijesti koji također pružaju alternativne interpretacije događaja. Da bi što efektnije uvezao pripovjedne tokove, pisac cijele motive i narativne sekvence preslikava iz jednog dijela u drugi, odnosno iz jednog romanesknog vremena/mjesta u drugo. Tako primjerice slika ženske krhke figure pred ideološkim haosom (školarica frenetično maše sa vrha nebodera u Pekingu „osvojenom“ zastavom u uličnim borbama komunističkih frakcija da bi samo koji trenutak kasnije pala mrtva) i naučno-tehnološkom zagonetkom (Yang Dong izgubljena u mislima pred ogromnim, monstroznim magnetom, dijelom još neizgrađenog akceleratora čestica koji će testirati njenu novu revolucionarnu teoriju) simbolično

povezuje dva plana romana, ideološki i naučno-tehnološki, u metaforu ljudske minijaturnosti pred velikim poduhvatima mijenjanja/shvatanja poretka svemira, koji, kao ni ideologija i nauka, nikada nisu posve odvojeni.

Magija prvog kontakta

Već smo naglasili da je Problem triju tijela samo jedna trećina priče; možda je upravo ova činjenica zalog njegove pripovjedne moći. Poput, primjerice, drugih velikih romaneskih ciklusa koji nisu strani žanru (*Sastanak s Ramom* Arthura C. Clarkea, *Zadužbina* Isaaca Asimova, *Dina* Franka Herberta), čitalac intuitivno osjeća da je tek zagrebao po površini ledenog brijega, osjeća, poput igrača videoigre iz romana, da postoji neki dublji smisao svega, neka realnost koju konzumacijom narativa tek treba spoznati, osjeća, ukratko – magiju prvog kontakta. Taj dojam proizilazi iz činjenice da je Liu Cixin gotovo do samog kraja romana uspio očuvati onu fantastičku neodlučivost koju je još Todorov onomad označio fundamentalnom osobinom fantastike (i tako iz ovog korpusa „prognao“ mnoge tekstove žanrovske provenijencije, vjerne načelu nužnosti i vjerovatnoće). Naime, nikada zapravo ne dobivamo definitivnu potvrdu su da fantastični osvajači krenuli na put ka Zemlji i čitalac uvijek ima pravo na sumnju: priča o primljenoj poruci dolazi od strane prividno stabilne, ali duboko traumatizovane naučnice i njene fanatične klike sljedbenika, samoubistva fizičara i paranoično ludilo glavnog protagoniste nikada nisu posve objašnjeni, a čak i dva poglavlja smještena na Trisolarisu rekonstrukcija su podataka dobivenih iz baze jedne od frakcija zemaljskih izopćenika (ETO). U krajnjoj liniji, sumnjičavim se čini i mogućnost razvoja inteligentnog života na klimatski nestabilnoj planeti kakva je Trisolaris. Moguće je, dakle, da se čitalac, i uz sve detalje o ratu koji će nastupiti tek za četiri stotine godina, opravdano zapita da li Trisolarci uopšte postoje i da li je cijela priča parabola o duboko nepravednom, pokvarenom do srži i nezrelom čovječanstvu – i biti, bar donekle, u pravu. To je taj šarm prvog dijela romanesknog ciklusa koji ni čvršće žanrovski ukotvljeni drugi i treći dio ne mogu pomutiti – i na tome treba čestitati autoru.

Tema na kojoj će i naredna dva naredna dijela trilogije počivati je zasigurno suočenje čovječanstva sa nedostatnošću vlastite inteligencije na dva fronta: epistemološki lom izazvan prvim kontaktom - spoznajom da nismo sami u svemiru, te gotovo potpuna bespomoćnost da se odbranimo oličena u zatajenju fundamentalnih naučnih principa. Moralna

zrelost čovječanstva je na dvostrukom ispitu, a nema nikakve garancije da je sposobno proći ga, odnosno kako kaže glavna junakinja: *Nije li moguće da je veza između čovječanstva i zla slična vezi okeana i ledenog brijega što pluta po njegovoj površini? Oboje, i okean i ledeni brijeg napravljeni su od istog materijala. Ledeni brijeg se čini odvojen samo zato što je u drukčijem obliku. Zapravo je samo dio prostranog okeana... Bilo je nemoguće očekivati moralni preporod od ljudske rase same po sebi, kao što je nemoguće očekivati od ljudi da podignu zemlju vukući sebe za kosu. Da bi se postigao moralni preporod potrebna je sila izvan ljudske rase.* Ovo je ključna misao romana, koja nije važna samo zbog toga što jezgrovito i alegorično sažima spoznaju junakinje, te tako predstavlja i ključnu motivacionu tačku u narativu, nego i zbog univerzalističkog moralnog pesimizma, dalekog odjeka kako istočnjačkih učenja, tako i pojedinih zapadnjačkih filozofskih sistema. Ovaj iskaz, dostojan (nekih junaka) Dostojevskog, ambivalentno ukazuje na potrebu za vanjskim moralnim prosvjetljenjem - Bogom, ili razumom sa dalekih zvijezda, svejedno je - natprirodni karakter donosioca prosvjetljenja više nije relevantan. Narativ ovo i potvrđuje na „fantastički doslovan“ način kada u predapokaliptičnoj atmosferi oštrih, opasnih podjela koje nastaju po obznanjenju istine o prvom kontaktu, jedna od zavađenih grupa činjenicu o dolasku bića sa zvijezda u potpunosti pretvara u religiju u kojoj, *za razliku od drugih ljudskih religija, Gospodar je bio u krizi, a dužnost spasenja pada u potpunosti na pleća vjernika.*

Kada bismo motiv prvog kontakta smjestili u koordinatni sistem žanra gdje je na x-osi Clarkova metafizička fantastika o duboko uznemirujućim, ali suštinski benevolentnim zvjezdanim sijačima razuma (*Odiseja, Sastanak s Ramom*), a na y-osi opori skepticizam Stanislaw Lema (*Solaris, Nepobjedivi*) o nemogućnosti čovjeka da opšti sa bićima toliko stranim bez izazivanja katastrofe, *Problem* bi počivao tačno u sredini, sa pravom dozom skepticizma za 21. stoljeće, koje oslobođeno (ili lišeno) sna o istraživanju i upoznavanju svemira ljudskim sredstvima i po ljudskim mjerilima, uz lucidno shvatanje divergentne, pluralne prirode čovječanstva i njegovih struktura moći, shvata da nikada ne može u trenutku apsolutne krize, kakva je kriza prvog kontakta, progovarati jednim glasom - glasom Zemljana. U tom smislu je *Problem* uistinu dijete svoje epohe, epohe koja prepoznaje diverzitet zemaljskih kultura, upinje se da svima da glas i legitimira sve marginalističke perspektive, premda ostajući duboko podijeljena, nepravedna prema potlačenima, opijena eliksirom moći, pohlepna u proždiranju planetarnih resursa.

Šta kad i nauka zataji?

Kada smo već spomenuli (i utvrdili) jasne genetičke veze sa drugim velemajstorima žanra, recimo još i da Liu ispunjava svojevrsnu žanrovsku lakunu u motivu prvog kontakta; naime, većina romana ove tematike teže pojmiti traumu spoznaje da „nismo sami“ u trenutku kada je osvajačka ili blagohotna međuzvezdana sila već pred vratima (ili je situacija obrnuta: *homo ante portas*) ostavljajući čitatelju da kroz dramatične događaje sam nagađa o stanju ljudskog duha nakon primitka takve razarajuće vijesti. U dobrom starom *hard SF* maniru, Liu svojim vanzemalcima daje brodove koji ne mogu putovati brže od svjetlosti, te ispunjava četverostoljetni period između kontakta i osvajanja cijelim nizom događaja koji se odvijaju na zemlji, u mučnom iščekivanju, daleko od blještavila međuzvezdanih letjelica. To mu daje dovoljno prostora da se bavi društvenim haosom koji nastaje u dugom periodu prije najavljenog dolaska osvajačke flote, diplomatskim raskolima u pokušaju planiranja odbrane, i mnogim drugim aspektima općecovječanske traume, od kojih je najvažniji zatajenje ljudske nauke. U romanesknom svijetu razvoj naučne misli zaustavljen je vanzemaljskom prethodnicom, zamišljenom kao nevidljivi svevideći računar konstruiran na nivou elementarne čestice, sposoban da ometa i sabotira sve eksperimente koji bi mogli polučiti napredak, nepoželjan za osvajače. (Prevodilac Ken Liu kinesku riječ *zhizi* koja doslovno znači ‘čestica znanja’ sjajno prenosi u engleski jezik u obliku *sophon*.) Upravo se *sophon*, dakle, otkriva kao tajanstvena sila iza propalih eksperimenata i nervnih slomova fizičara, te neobičnih fenomena koji opsjedaju glavnog junaka. Međuperiod u kojem je zemaljska nauka na ovaj način *matirana*, čak i pošto na kraju romana dobijemo uvjerljivo objašnjenje uzroka, funkcioniра kao kognitivno očiđenje u odnosu na savremeno stanje fizike: mučno upinjanje da se eksperimentalno dokažu teorije kojih je svaki dan sve više, svaka kompleksnija od prethodne. Dodatni očiđujući faktor je i nesavladivi paradoks: da bi opstalo, čovječanstvo mora dodirnuti zvijezde – u ratnoj svemirskoj letjelici ili kapsuli za spašavanje, svejedno – no one su (barem u prvom dijelu romana) dalje nego ikad.

Očigledno je da za fiziku našeg vremena Univerzum već odavno nije savršeni časovnik čije se pravilno kuckanje nepovratno kreće ka vječnosti, a fantazija o atomu kao svemiru-u-malom, spokojnom međusobnom odražavanju njegove mikro i makro strukture – izgubljena je. Već samim svojim naslovom *Problem triju tijela* evocira „poraz“ matematike da kroz jednostavno i praktično upotrebljivo rješenje predvidi

orbite triju tijela u međusobnom gravitacionom zagrljaju, čime roman na asocijativnom makroplanu romana sugerira mogućnost da je možda upravo nauka stvorila iluziju o pravilno uređenom svemiru (što bi bila druga strana religijske dogme o savršenstvu božije tvorevine), te da je vrijeme da se čovječanstvo zapita koje su granice njegove moći spoznaje. U vremenu kada zavodljivost tehnološkog napretka, koji daleko premašuje naučni, dovodi u rizik suštinsko ljudsko razumijevanje visoko sofisticiranih alata koje stvara, ovo je pitanje može odrediti budućnost čovječanstva; atomska bomba bila je samo prvi od takvih testova.

Akademski književna kritika voli otpisivati naučnofantastične tekstove kao tekstove s teozom, kao da je NF u svom podtekstu uvijek pomalo *angažirana*; ako već nije posve izolirana između lažno suprotstavljenih polova angažmana i artizma. Ukoliko u *Problemu* takva teza postoji, onda je to tek dijagnoza da je savremena fizika nabasala na zid nerazumijevanja fundamentalne prirode svemira, dok su politički i ideološki centri moći pripravniji nego ikad da tehnološka čudesa koja je dosad omogućila zloupotrijebe za mijenjanje i pokoravanje svijeta. U tom smislu je situiranje ove vrlo savremene teme u motiv prvog kontakta, modelirano u ključu naučne fantastike, koju autor naziva *univerzalnim jezikom čovječanstva*, posve logičan umjetnički izbor. Uzmemo li u obzir da nikakva futurologija (kojoj se Stanislaw Lem u knjizi *Summa Technologiae* slavno narugao) ne može pripremiti čovječanstvo na takav dubok psihološki šok kakav je spoznaja o postojanju druge civilizacije, preostaje književnost kao jedino, makar i prezreno intelektualno utočište još nerođene traume. Upravo tamo će književna historija zasluženo smjestiti i Liua – mračnijeg Clarkea za naš skeptični vijek.

ALLAH
THE GRE

CBE

Haris Imamović

Islam i književnost

S obzirom da se o najpoznatijem romanu gospodina Džozefa Antona više govorilo nego što ga se čitalo, čak toliko da su izvjesna lica, koja su napadala i u nedoslovnom i u doslovnom smislu riječi – a o kojima će biti više riječi nešto kasnije – priznala da nisu ni pročitala roman, najbolje bi bilo da, za početak, damo detaljan prikaz takozvanog sadržaja knjige (i stila), pa da onda otvorimo raspravu u vezu s njom, a ujedno i u vezi s temom naznačenom u naslovu.

Džibril iz predgrađa

Glavni junak Antonovog romana je Ismail Nađmudin. Rođen je u siromašnoj porodici raznosiča hrane u Mumbaiju. Nakon smrti roditelja, usvojio ga je ugledni babasahib Matre. Ismail će se prestati pitati koji su motivi njegovog dobročinitelja, nakon što vidi kako gđa Matre hrani svog muža, kao bebu, dodajući svakom desertu previše šećera; i kako mu, prije nego što krene na posao, kao djetetu, četkom glača kosu.

- Daj i djetetu jednu prokletu kašiku slada! – govorio je babasahib, kojem je, očigledno, dječak Nađmudin više trebao, nego on dječaku.

- Pa, je l' vidiš – odgovarala bi gđa Matre mužu – on je odrastao momak. Mi moramo da napravimo čovjeka od njega,

a ne da ga mazimo kao bebu.

- O, dođavola, zašto mi to radiš? – prasnuo bi babasahib; a gđa Matre bi, nakon toga, briznula u plač:

- Ali ti meni značiš sve, ti si moj otac i moj ljubavnik, bebica moja. Ti si moj gospodar i moje dojenče. Ako ja tebe ne zadovoljavam, onda mi nema života.

Prihvatajući svoj poraz, babasahib bi progutao kašiku slada.

Na svoj 21. rođendan, Ismail je dobio otpust od svog staratelja. Uzalud je molio, uzalud je ponavljao svoje „ali“; posljednje što je dobio od babasahiba bila je preporuka za audiciju.

- Momak kao što si ti izgleda suviše fino da bi celog života nosio one čabriće na glavi. A sad se nosi, idi i budi glumački peder. Otpustio sam te prije pet minuta – kazao mu je Matre.

Krenulo je dobro – dobio je posao na toj audiciji. Odlučio je dati sebi novo, umjetničko ime – Džibrail Farišta. Krenulo je dobro, ali krenulo je i loše. Stalno je, naime, igrao nekakvu žrtvu; luzera nekakvog, idiota zaljubljenog u ljepoticu koji ne može da shvati da je nju Bog osudio na to da se ne može zaljubiti u idiota. Zatim je igrao smiješnog čiču, siromašnog rođaka, seoskog debila, nesposobnog švindlera. Riječju, sve same tipove, koji ne zaslužuju ozbiljnu ljubavnu scenu. Žene su ga šutirale, šamarale, peckale, smijale mu se, i to na filmskom platnu, da svi vide. Nikada ga nisu nježno pogledale, nikada mu nisu pjevale ili plesale oko njega sa filmskom ljubavi u očima.

Kad je D. W. Rama odlučio snimiti film po priči o bogu Ganšeru, nije bilo glumca, među vodećim u to vrijeme, koji bi pristao da tokom cijelog filma bude skriven pod maskom u vidu slonovske glave. Džibrail je iskoristio šansu. Bio je to njegov prvi hit, *Ganpati-baba*, i on je odjednom postao superstar; ali samo sa surlom i velikim ušima. Poslije šest filmova u kojima je igrao tog indijskog boga sa slonovskom glavom, bilo mu je dopušteno da skinu tu glomaznu masku i da umjesto nje, u jednoj sekvenci avanturističkih filmova, prikači sebi dugačak i dlakav rep Hanumana, kralja majmuna.

Ta mu je slava omogućila da postane švaler. Naravno, žene koje je obležavao tražile su da tokom koitusa nosi maske i repove, stvari koje su ga i učinile zvijezdom. Neobično dobro je uspijevaao sakriti sve te svoje neobične razuzdanosti, tako da niko živ, osim tih njegovih ljubavnica, nije znao za njegovi kazanovijanski krevetni aktivizam; čak mu je babasahib Matre

jednom kazao:

- Tako ti boga, mister, kad sam ti onda rekao da ideš na film i postaneš peder, nikad nisam pomislio da ćeš me ozbiljno shvatiti, jer u poštovanju i slušanju starijih postoji neka granica.

Farišta je svih tih godina bio korisnik beskrajne ženske velikodušnosti, ali i žrtva, budući da je bezizuzetno žensko praštanje bilo uzrok najveće moguće pokvarenosti u njemu: ideje da ništa loše ne radi.

Jedina Fariština žena, koja je bila ljubomorna, nije bila Fariština žena. Reha Merçant, udata, tuđa žena, majka tuđe djece, znala je stvarati svom ljubavniku Farišti pakao, izdirući se na njega zbog drugih žena, nekorisnih *lafanga*, *haramzada* i *salah* žena, pa čak, *in extremis*, i zato što je kriv zbog nemogućeg podviga, što je „pojebao i svoju rođenu sestru“, koju nije imao.

Reha je skočila sa svojom djecom s nebodera, nakon što ju je Farišta ostavio.

Kasnije će i Farišta doživjeti sličan pad, kad ga glumac Justas Braun, prilikom snimanja jedne scene tuče, toliko udari da se ovaj strovali s litice. Ali bolivudski selebriti Džibrail je preživio; štaviše, ležeći u komi, nije bio sam. Cijela je Indija bila pokraj njegove bolesničke postelje. Bilteni o stanju njegovog zdravlja bili su vodeća vijest svake emisije na radiju i televiziji, a masa svijeta okupljena na Aveniji Vorden bila je tako velika da ju je policija morala rastjerivati šmrkovima i suzavcem, iako je masa već uveliko od žalosti ronila suze i naricala.

Nakon što se vrati sebi, osjetiće ogromnu promjenu u svom srcu. Bio je (dotad) musliman; ali nakon što je preživio taj pad prvo što je učinio je da je otišao i najeo se svinjetine. Osjetio je ogromno odsustvo vjere u svom srcu. Osjetio je da ideje njegove religije nemaju nikakve veze s njegovim nesretnim, apsurdnim životom, niti ga (više) mogu osmisliti. Nešto je u njemu, van njegove volje i svijesti, pokrenulo nevjerničke misli.

San koji Farišta sanja

Takav, udaren u glavu, Farišta je počeo sanjati jedan neugodan san. San u kojem on nije on, već – čas melek Džibrail, čas poslanik Mahaund. Ne, nije riječ o tipfeleru: Farišta sanja da je, osim arhimelek Džibrail, i čovjek, po imenu Mahaund, koji je u tom njegovom snu poslanik Božije poruke.

San ide ovako.

U gradu Džahiliji, velikaš Abu-Simbel i njegova žena Hind drže koncesije na hramove boginja Lat, Manat i Uze;

Mahaund je počeo pozivati na rušenje idola i promovisati vjeru u jednog Boga. Bojeći se sve većeg širenja nove vjere, koje znači promjenu političkih odnosa, Abu-Simbel predlaže Mahaundu nagodbu, po kojoj će nova vjera biti priznata, a Mahaund uvršten u vijeće Džahilije. Ali samo ako nova vjera, tj. Mahaund, prizna tri stare boginje.

Mahaund poslije razmišljanja o pozitivnim dimenzijama Abu-Simbelovog prijedloga, dobiva objavu od meleka Džibraila da pristaje na uvrštavanje tri boginje u novu vjeru. *Price su one uzvišene, a posredstvo njihovo poželjno je zaista.*

Tome slijedi veliko slavlje u Džahiliji, a Mahaund prolazeći gradom vidi veliku pohotu, maske, čudovišta i monstrume, koje je tobože spasio, pa se onesvijesti. Ujutru se probudi u kući Abu-Simbelove supruge, koja ga je sklonila s puta; ali nije ga obležala. Objasnila mu je kako nagodba nema nikakav garant i da neće biti mira između tri boginje i njegovog boga. Poslije toga, Mahaund dobiva objavu od Džibraila kojom se poništava prethodna objava. Bio je to šejtan prošli put u obliku Džibraila, postaje svjestan greške Mahaund.

Ali Džibrail, Farišta, koji sanja, zna da je on oba puta dao objavu, dozvolu i poništenje svojih riječi. Džibrail, koji je i Džibrail i Mahaund, zna da šejtanski ajeti nisu šejtanski.

Mahaund sa vjericima, uslijed nepodnošljivih fizičkih napada od strane idolopoklonika, odlazi iz Džahilije u Jatrib.

U Jatribu je Mahaund ojačao politički, i nakon nekoliko godina vraća se (u nastavku Džibrailovog sna) u Džahiliju. Tamo je Selman, Perzijanac, koji mu je bio vjerni saputnik, sve dok nije počeo misliti da Mahaund ne prima nikakvu objavu od Boga, već donosi zakone po ličnom nahođenju.

Žene su, pripovijeda Selman džahilijanskom pjesniku Baalu, za godinu crnu bradu Mahaundovu pretvorile u polubijelu. Mahaund nije volio da mu žene po godinama odgovaraju pa je uvijek tražio majku i kćerku. Kad se Aiša, najmlađa i najmilija Mahaundova žena, pobunila zato što je njezin muž povećavao broj supruga, Mahaund joj je kazao da je to potrebno, budući da se tako stvaraju čvrsti politički savezi. A kad Aiša nije posustala u svojim protestima, Mahaundu je Džibrail objavio da pravilno postupa. Aiša je na to rekla:

- Tvoj Bog se svakako uvijek tu nacrtava kad ti je potreban da ti prigodno sređuje stvari.

Kad je, međutim, Aiša jednom ostala sama s nekim mladićem u pustinji, a poslije toga počelo govorkanje u narodu da je prevarila muža, Bog je preko Džibraila, a ovaj preko Mahaunda, objavio da je Aiša nevinna. Aiša se ovaj put nije bunila protiv objave.

Nakon što je preuzeo vlast u Džahiliji, Mahaund je namjeravao narediti da se svi kupleraji zatvore, kako je nalagala vjera. Ali Abu Simbel, koji je prihvatio vjeru u jednog Boga, savjetovao mu je da se ne upušta naglo u takav čin, budući da su novi džahilijanski preobraćenici nespremni za takvu radikalnu promjenu.

- Radi stvari polako - upozorio ga je Abu-Simbel.

Mahaund, najpragmatičniji od svih proroka, kako kaže Farišta u svom snu, složio se s jednim prelaznim periodom kompromisa.

Među Džahilijancima su, međutim, vladali još uvijek toliki poroci, gajili su takve strasti da su u kupleraju odredili 12 kurtizana koje su imenima i godinama bile jednake Poslanikovim ženama. Mnogi je Džahilijanac uživao uživljavajući se u Mahaundovu ulogu, sve dok se nije saznalo za imitacije u kupleraju, tj. vrijeđanje Poslanikove kuće, te je Omer, po Mahaundovom odobrenju, povješao svih 12 kurvi i zatvorio kupleraj.

To je Farištino viđenje Mahaunda, njegovog postupanja, odnosno motiva njegovog postupanja.

Islamsko viđenje

Muhadis Muslim kaže, kako prenosi Sufjan ibn el-As i Anis, da je Muhamed a. s. savjetovao jednog povrtlara da obrađuje palme na jedan određen način. Ali kasnije je vidio istog tog povrtlara kako je napustio preporučenu metodu, jer ona nije davala najbolje rezultate. Poslanik priznade povrtlaru da je upravo i da lično iskustvo mora imati prvenstvo u odnosu na savjete drugog.

Povodom navedenog hadisa, Malik ibn Nebi u knjizi *Kur'anski fenomen* primjećuje da je pogrešno mišljenje da je svaki hadis *apsolutni* model za oponašanje, budući da Poslanik sam poništava svoj zakon pred iskustvom običnog povrtlara, dajući tako prednost razumu i iskustvu u vođenju ovosvjetočnih aktivnosti. Drugim riječima, Muhamed nije onaj, kaže Ibn Nebi, čiji je stav u svim okolnostima i svim životnim oblastima bio besprijekoran.

Međutim, nastavlja Ibn Nebi, ne postoji nijedan jedini slučaj u kojem bi Muhamed a. s. na sličan način žrtvovao neki kur'anski propis pred nečijim iskustvom, pa ni pred vlastitim.

„Naprotiv“, dodaje autor *Kur'anskog fenomena*, „izvjesni događaji iz njegovog života pokazuju njegovu apsolutnu nepomirljivost u tom pogledu. Nipošto i nikada nije žrtvovao nijedan kur'anski propis; to se naročito vidi u slučaju hadža u sedmoj godini koji je naglo otkazao nakon što ga je bio do

sitnica pripremio. Odustao je jednostavno zato što je Objava o tome drugačije odlučila iako to umalo nije izazvalo nered u muslimanskom taboru.“

Tako se, recimo, Ibn Nebi ne bi složio s Farištinim viđenjem slučaja sa šejtanskim ajetima, jednako kao ni s viđenjem slučaja s kompromisnom politikom dozvoljavanja rada kupleraja, a Ibn Nebi je, je li, svakako bolje upoznat sa historijskim izvorima o životu Božijeg Poslanika nego što je Farišta.

Protiv teze o ličnim ambicijama kao osnovnom motivu djelanja Poslanika, Ibn Nebi navodi opiranje poslanika poslaničkom pozivu, sumnje u sopstvenu duševnu neporemećenost, kao i neugodnosti u koje će se uvesti. Poslanik zna da će postati predmet podsmijeha – mušrici će bacati crijeva životinja na njega, pa poslanstvo ide nauštrb njegove lične koristi – ali ne može se oduprijeti budući da je poslanstvo objektivna determinacija. Častohlepan i prepreden čovjek ne bi se upuštao u poduhvat koji će ga sigurno učiniti predmetom podsmijeha i da pri tom nije siguran – jer ne može biti siguran – hoće li se do kraja njegovog života promijeniti način na koji se društvo ophodi prema njemu. Osim toga, Ibn Nebi, kao i ogroman broj drugih komentatora, navodi Muhamedov psihološko-moralni portret sačuvan putem islamske predaje, a koji nam može služiti kao protuargument Farištinov viziji o navodnim skrivenim i nečasnim motivima u Mahaundovom postupanju.

Po pitanju slučaja *ifka* (spletke) u vezi s Aišom postoji sačuvano i svjedočenje same Aiše, koja kaže: „Bila sam izgubila ogrlicu u toku pohoda na Beni Mustalik. Dok smo se pripremali za povratak udaljili se od karavana koji odnese moj baldahin i ne primjetivši da me nema, toliko sam lagana bila. Našla sam se sama i Safvan ibn El-Mu’atil, kad me ugledao, morao me posaditi na svoju devu koju je poveo pješke da bi sustigao ostale koje smo našli ulogorene. Nije u tom trenutku bilo nikakvog ogovaranja na moj račun. U toku čitavog mjeseca dana trpila sam, jer mi Poslanik nije pružao predusretljivost na koju me je bio navikao, a pri tom nisam ni slutila o čemu se radi sve do mog susreta sa Abu Um Mustah-a koja me je obavijestila o govorkanju koje kruži o meni. Kad sam to saznala, razboljela sam se i tražila da me odvedu mojim roditeljima, koji su mislili da će me izgubiti, toliko sam bila iznemogla. Međutim, jednog dana dođe Poslanik i reče mi: ‘Dobra vijest, o, Humejro! Bog je utvrdio tvoju nevinost!’ Odgovorila sam: ‘Zahvaljujući Bogu, a ne tvojoj milosti!’“

Dakle, niko ne tvrdi da Muhamed nikad nije pogriješio:

Aiša, kao i kur'anski ajeti o slučaju *ifka*, potvrđuje da jeste kad je sumnjao u njenu nevinost. Situaciju je učinila jasnom Objava koja je utvrdila njenu nevinost.

I za Farištu je situacija jasna. Aiša je kćerka Ebu Bekra, najboljeg Mahaundovog prijatelja i jednog od najvažnijih ljudi za islam, ali i omiljena Mahaundova žena, te bi održavanje sumnje u njezinu vjernost i bračni nesklad moglo dovesti do ozbiljnih problema kako u odnosu između Ebu Bekra i Mahaunda, tako i što se tiče poštovanja kojeg su sljedbenici nove vjere trebali osjećati prema Poslaniku, pa je ovaj Božje riječi prilagodio svom interesu, tj. odsustvu sumnje u Aišino poštenje.

Ko je upravo? Ko je uvjerljiviji – Mahaund ili Muhamed kakav je opisan u Kur'anu i hadisima?

Prije nego počnu tumačiti svoje priče, dakle, prije nego što ih počnu razmišljati o ovoj dilemi, Farišta i musliman se razlikuju: Farišta a priori ne vjeruje da je Mahaund Božji poslanik, dok musliman a priori vjeruje da Muhamed jeste Božji poslanik. I tako, svako ono motivacijsko mjesto koje je u muslimanskoj viziji ispunjeno Božijim postojanjem i nalogima Božje volje i Objave, Farišti ostaje prazno i on ih, u snu, puni ljudskim, *suviše ljudskim* motivima.

O istaknutoj apriornoj razlici nemoguće je raspravljati, tako i o vrijednosti prvog ili drugog apriornog stava, budući da nauka - kako kaže navođeni Ibn Nebi - nije osporila postojanje Boga, jednako kao što nije dokazala ni njegovu egzistenciju.

Čak i naučno ispitivanje religije je, kako primjećuje Nikolaj Berđajev, uvijek relativno, jer se religija može posmatrati s filozofske i naučne tačke gledišta (etički, estetski, antropološki, historijski, i tako dalje), ali glavna tačka gledišta prilikom ispitivanja navedenog predmeta je religiozna tačka gledišta. Religija se, po vjerniku (Berđajevu), može pojmiti jedino kroz samu religiju. I u pravu je, nauka ne može potaknuti vjernika da vjeruje ili da ne vjeruje, te se ona može baviti samo sekundarnim pitanjima povodom ovog predmeta.

Ergo, pitanje da li Farištin san o Mahaundu govori istinu o Muhamedu, pričajući o Mahaundu, ekvivalentno je pitanju: postoji li Bog?

Zašto se ubio Ivan Karamazov?

Razmišljajući o Farištinom snu, književnoteorijski validnije je pitanje - zašto Farišta tako sanja? Kakvog to ima smisla unutar ostatka Antonovog romana?

Prethodno je rečeno nešto o načinu na koji se odvija Fariština sudbina o trenutka kad je počeo sanjati. Ako tome

dodamo da se on na kraju svoje bizarne i tragikomične sudbine – ubije, imat ćemo koliku-toliku podlogu za razumijevanje motivacije njegovog sna.

Srce je ključ vjere. Ne samo da neko drugo ne može natjerati čovjeka da vjeruje, već sam čovjek ne može sebe natjerati da vjeruje. On jednostavno ili vjeruje ili ne vjeruje. Kur'an kaže da je Allah zapečatio srca nevjernika. Farišta je, kaže Anton, jednostavno osjetio da (više) ne vjeruje. U trenutku kad se suočio sa smrću, poslije pada s litice. To nije bilo neminovno, drugi bi čovjek još više povećao svoju vjeru, zahvaljujući se Bogu što je preživio. Ali Farišta nije taj drugi čovjek. On je od onih ljudi, kojima vlastiti život postane argument protiv vjere.

Tako Farišta nesvjesno, u snu, puni sobom samim, svojim iskustvom, svojim „kako bih ja“, svojim „kako bi čovjek“, svojom psihologijom, svojom pesimističkom antropologijom – onu prazninu u Mahaundovim postupcima, koju vjernik popunjava svojom religijskom antropologijom, vjerom u Boga i Poslanstvo. Farišta nesvjesno, u snu, projicira sebe u Mahaunda, misli da je Mahaund postupao kako bi čovjek na kakvog je Farišta naviknut postupao. Drugim riječima, Farišta vjeruje da nema drugog čovjeka osim takvog čovjeka, i nema života do Farištinog života.

„Svaki čovjek je na gubitku“, kaže se u *Dervišu i smrti*. Selimovićev Ahmed Nurudin je sličan Antonovom Farišti. Nurudin mijenja kur'anske ajete podređujući ih konceptu svijeta i života, koji mu je nametnula vlastita sudbina. (Ponovimo, nekom bi drugom karakteru, takva sudbina ojačala vjeru.) Optimizam muslimana povodom zagrobnog života, Nurudin premeće u pesimizam povodom ovozemaljskog života: u zagrobni više ne vjeruje. Život je, kaže on pred kraj svoje tragedije, besmisao, a smrt je besmisao još veći. Kuda da se ide? Utočišta nema, kaže predsmrtnik Nurudin koji više ne vjeruje u Kur'an.

Relativnost ljudskog mišljenja je, zapaža Vasili Rozanov povodom Ivana Karamazova, najdublja istina, koja je hiljadama godina bila nedostupna čovjeku. Da li se stvarni prostor svodi na onaj koji je dostupan čovjeku? Nastanak neeuklidovske geometrije, nastavlja Rozanov, u kojoj se paralelne linije spajaju, a zbir uglova u trouglu je nešto manji od zbira dva prava ugla - činjenica je koja, pored ostalih, ne ostavlja nikakve sumnje da se razumom ne može pojmiti cjelokupna stvarnost. „U ono što je nemoguće zamisliti, a što ipak postoji, može se ubrojiti i postojanje Božije, s tim što činjenica da se ono ne da dokazati ne postavlja nikakav prigovor protiv njegove egzistencija“, zaključuje taj ruski religijski filozof.

Polazeći od tog spoznajnog skepticizma i Ivan Karamazov se ne upušta u opovrgavanje postojanja Boga. „Ja skromno priznajem“, kaže Ivan svom bratu Aljoši, „da nemam nikakvih sposobnosti da rješavam takva pitanja, moj je um euklidski, zemaljski, i zato nam nije dato da rješavamo ono što *nije od ovog svijeta*, pa i tebi savjetujem da nikada ne misliš: *postoji li on ili ne*. Sve su to pitanja koja nisu svojstvena umu, koji je stvoren da poima samo tri dimenzije. Prema tome, ja prihvatam Boga“, kaže Ivan.

„Ali ja svijet Božji ne prihvatam“, završava on.

Ivan ne negira tvorca, on ga priznaje; ali ustaje protiv njega, negira njegovo djelo.

– Ne govorim o patnjama odraslih – oni su jabuku pojeli, ali dječje, dječje patnje!

Zar djeca sudjeluju u grijehu kao i odrasli da bi toliko patila? „Naročito volite djecu“, kaže starac Zosima, primjerni hrišćanin, učitelj Aljoše Karamazova, „jer djeca su bezgrešna kao anđeli...“ Pa, ako je i istina da su djeca solidarna sa očevima svojim, da zbog njihovih grijehova ispaštaju, ili ako i djeca moraju patiti da bi time platili jednu vječnu buduću harmoniju, onda ne samo da ta istina Ivanu nije pojmljiva, već je odbija. I nikakva paklena osveta za mučitelje, ne može isкупiti stradanja djece.

– Neću harmoniju, iz ljubavi prema čovječanstvu je ne želim! Radije ću da ostanem sa neosvećenom patnjom svojom i netraženim negodovanjem svojim, pa makar i ne bio upravu. Isuviše je skupo procijenjena ta harmonija, ne odgovara džepu našem da se toliko plati ulaznica. I zato hitam da svoju ulaznicu vratim nazad. A ako sam pošten čovjek, onda sam dužan da je vratim što je moguće prije. To i činim. Nije da Boga ne prihvatam, Aljoša, ja mu samo ulaznicu sa najvećim poštovanjem vraćam.

Ivan Karamazov odvrća svoje lice od Boga, ne sumnjajući u konačnu nagradu – on više nagradu ni ne želi. „Može se reći“, dodaje Rozanov, „da ovdje ustaje protiv Boga božansko u čovjeku, zapravo osjećanje pravičnosti u njemu i na njoj zasnovano saznanje o sopstvenom dostojanstvu. To i daje svoj dijalektici opasan, donekle satanski karakter. Već je o prvom palom anđelu rečeno da se on nalazio ‘iznad svih ostalih’, da je bio ‘najbliži Bogu’, tj. da je bio njemu *najsličniji* - razumije se, *po čistoti svojoj, po svetosti...* Pokušati oboriti tu dijalektiku, koja sva izvire iz ljubavi prema čovjeku, izgleda da je moguće samo ako čovjek i samu tu ljubav odbaci.“

Kako bi na Ivanovu satansku dijalektiku (teodiceja) mogao reagovati jedan vjernik?

„Opovrgavanje te dijalektike“, kaže Rozanov, „pod uslovom da bude isto tako duboko i strogo kakva je ona sama, predstavlja bez sumnje jedan od najtežih zadataka naše filozofske i bogoslovske literature u budućnosti - razumije se, ako ova shvati jednom da je njen dug da otklanja uznemiravajuće sumnje koje pritiskaju naše društvo, a ne da služi samo kao potvrda o znanju njemačkog nekolicini ljudi, koji su iz određenih razloga dužni da ga znaju.“

Rozanovljeva muka sa Ivanovom satanskom dijalektikom proističe iz činjenice da je rečenice tog junaka posmatrao van konteksta romana Dostojevskog. Drugim riječima, shvatio ih je ozbiljnije od samog Fjodora Mihajloviča.

Ivan, naime, kod Dostojevskog, završava tragično. I ne samo da nije dobio od života ništa osim razočaranja i nepodnošljivih glavobolja, već ispada da je i motivisao Smerdjakova svojim đavolskim učenjima da ubije starog Karamazova. Hulitelj Ivan kod Dostojevskog završava u ludilu i smrti. Postavljen u kontrast spram svog brata Aljoše, hrišćanina, pred kojim i iznosi svoju satansku dijalektiku, Ivan religioznom čitaocu ne može biti nejasan: budući da mu je đavo ovladao dušom završio je onako kako je morao.

I Džibrail Farišta je poslije svog bogohulnog sna doživio sudbinu koju kao da je za njega pripremio neki muslimanski Fjodor Mihajlovič. Ili neko još brutalniji.

Arhandelov poljubac

Fariština sudbina, kako kaže Džozef Anton, samo je odjek tragedije, punokrvne, originalne, nepristupačne modernim ljudima. Burleska za naše uniženo, imitatorsko vrijeme, u kojem klovnovi iznova glume ono što su, nekad, prvi igrali heroji i vitezovi.

Farišta živi u Lonodu, u kojem se našao među hodajućim leševima, sred velikih grupa mrtvaca koji listom ne priznaju da su sređeni za sva vremena, sred leševa koji buntovnički nastavljaju da se ponašaju kao živi ljudi, te pazare po radnjama, hvataju autobuse, flertuju sa ženama, odlaze kući s njima da ih obleže i puše cigarete. I među svima njima, Farišta je umislio da je – arhandeo Gabriel. (Dakle, širk).

Takav, naišao je na nekog čovjeka, koji mu se učinio kao čista duša, koja traga za svojim tijelom. Videći kako taj čovjek (ta čista duša) u ruci drži pasošku fotografiju, Džibrail mu je prišao pomoći, a nakon što ga je Duša upitala poznaje li lice s fotografije, ostao je lišen svake sumnje u čistu duševnost Duše. Pa se odmah nagnuo naprijed, obuhvatio lice te Ka, objema rukama, i poljubio je čvrsto u usta, znajući da duh kojeg jedan

arhandeo poljubi, smjesta ponovo stiće svoj izgubljeni smisao za orijentaciju, i postavlja se na pravu i pravednu stranu.

- Nosi se u pičku materinu! - pokaza izgubljena duša iznenađujuću reakciju na milostivost arnadelkog poljupca.

- Ja sam možda očajan, drugar, ali nisam toliko - kaza Duša i očitova čvrstinu, koja je bila i više nego neobična za jedan bestjelesni duh. Duh je, naime, podigao baš onu stisnutu pesnicu sa fotografijom i zvučno tresnuo Arhandela Gospodnjeg po nosu, poslije čega je nastupilo krvavo narušavanje arhandeosko besprijeborne orijentacije.

Poslije se, između ostalog, pokušava vratiti i filmskoj karijeri, ali miješajući bogove i demone iz Ramajane, gubi povjerenje ostalih glumaca, koji njegove tendencije nazivaju prikladnim imenom duševne poremećenosti.

Blago rečeno, čaknuti Farišta nikako ne uspijeva da živi sretno. Nakon što je preživio eksploziju aviona i pad s nebesa, s nekoliko hiljada metara, on ustanovljuje da se čovjek može ponovo roditi nakon što umre. I kada Saladin Čamča, još jedan Antonov junak koji je čaknut i tragičan, počne zavidjeti Farišti, nastaje zaplet koji ne može doživjeti drugačiji kraj, nego burleskni.

Čamča je kao i Farišta preživio eksploziju aviona i pad, ali nakon što je pokušao obnoviti svoj stari život, naišao je na niz poteškoća. Nije se mogao vratiti na svoj posao glumca u personifikacijskim reklamama koji posuđuje glasove kaladontima i veš mašinama. Njegovoj je ženi bilo toliko laknulo na vijest o smrti supruga, da je iste večeri spavala s njegovim prijateljem Džampijem Džošijem.

- Ono što me iznenađuje - kaže Čamčina supruga Džampiju u krevetu - jeste to da sam, kad su mi tu vijest saopštili, pomislila: pa, njegova će smrt, zapravo ostaviti nepopunjenom jednu prilično malu rupu u mom životu.

Džampi Džoši, koji poslije spanjanja s Čamčinom ženom primjećuje naglas kako se tako nije osjećao još od osamnaste godine kad je naučio voziti biciklo - uspijeva napraviti toj ženi dugo željeno dijete, koje Čamča nije bio u stanju napraviti uslijed stanovitog poremećaja sopstvenih hromozoma.

Čamči nije preostalo ništa drugo nego da živi pod istim krovom sa svojom ženom i njezinim švalerom, sve dok ga žena nije istjerala, budući da je Džampiju bilo neugodno spavati s njom dok mu je kolega u kući.

Čamča se poslije pada počeo pretvarati u jarca. Narasli su mu rogovni.

I onda je taj rogonja, tj. đavo - zavidio Farišti, koji je pronašao ljubav svog života, Aleluju Koen, ženu koja je

osvojila Mont Everest i koja se brinula o Farišti kao o kakvom pacijentu. Toliko je Čamča bio zavidan svom prijatelju Farišti, koji mu se ispovijedao, pa je iskoristio svoj talent imitacije hiljadu i jednog glasa i ubijedio Farište, koristeći se metodom anonimne telefonske dojave, u Alelujinu nevjernost, opisujući dionizijskim stihovima grijehove njegove žene.

Na kraju, potaknut tom dojavom, tj. tim kako se kaže u romanu - „satanskim stihovima“ Saladina Čamče o navodnoj nevjernosti Aleluje Koen, Farišta ubija tu svoju veliku & nevjernu ljubav – Aleluju Koun, ali – kad već ima priliku – i svog bivšeg producenta Sisodiju; a kad sazna da ga je Čamča prevario, da je nasjeo na Čamčine laži o Aleluji, da su ti „satanski stihovi“ – laž, Farišta ubija i samoga sebe.

Možemo li poistovijetiti Servantesa i Don Kihota?

Priča o Farišti, dakle, ne dovodi u pitanje islamsko učenje: štaviše, moglo bi se reći i da ga potvrđuje. Uzevši, naime, u obzir navedene romaneskne fakte, činjenicu da ima pedagošku strukturu (nevjernik bogohuli, nakon čega biva kažnjen), musliman bi Farištinu nesretnu sudbinu mogao, ili čak morao – tumačiti kao posljedicu uvlačenja šejtana u njegovu dušu, koje se očitovalo, između ostalog, i u onom snu o Mahaundu kojim revidira istoriju muslimanskog poslanika Muhameda. (Jednako kao što bi nevjernik tumačio Farištinu sudbinu, ne kao posljedicu njegovog učenja, već kao posljedicu bizarne volje slučaja i stanovitih odrednica junakovog karaktera.)

Jedini način na koji bi se moglo priču o Farišti posmatrati kao provokaciju upućenu muslimanima je da ju se ne posmatra kao cjelinu: mogla bi se napraviti greška u metodu, kao ona Vasilija Rozanova s *Braćom Karamazovim*, i posmatrati Farištin san neovisno od konteksta ostatka romana, pa polemizirati sa tvrdnjama iznesenim u tom snu.

Ali ni u kojem slučaju ne bi se moglo, ukoliko imalo slijedite pravila razumnog rasuđivanja, misliti da, polemišući sa tvrdnjama iznesenim u Farištinom snu, polemišete s autorom priče o Farišti, kao što ni Vasilij Rozanov nije polemisa o Dostojevskim, već s Ivanom Karamazovom.

Uzevši u obzir satirički odnos s kojim se autor priče o Farišti odnosi prema svom junaku, poistovijetiti njih dvojicu (Antona i Džibraila) – značilo bi isto što poistovijetiti Servantesa i Don Kihota, što će reći – biti oslobođen interpretativnih sposobnosti. To je kao da za autora priče o čovjeku, koji je psovao Boga pa se nakon toga razbolio, tj. bio kažnjen bolešću, kažete da on, autor, psuje Boga. Kolika je to metodološka greška, može muslimanu biti jasno ako se

sjeti da je i sam Kur'an pun priča o nevjernicima koji poriču postojanje Boga; pa da li onda njihove iskaze treba pripisivati Bogu?

Ukoliko bi musliman htio osporavati navodni psihološko-moralni identitet između Mahaunda i historijskog Muhameda, osporavao bi, je li, tvrdnje iznesene u snovima jedne psihički poremećene osobe kakva je Džibrail Farišta. Ne bi li to bio besmisleno-smiješan poduhvat: tvrditi da ono što lud čovjek vidi u svojim snovima nije istina? Da bih imao potrebu *tvrditi da ono što jedan lud čovjek sanja nije istina*, morao bih i sam biti lud.

Prethodno je rečeno da dovoljno snažnu vjeru ne može pokolebati nikakva nauka, pa čak ni sam život. Treba li onda reći da je ne može pokolebati ni san luđaka? Treba li reći da san uvijek iskrivljuje stvarnost? Razuman čovjek, vjernik ili nevjernik, ne može vjerovati da je historijska istina o Muhamedu ono što je Farišta sanjao o Mahaundu. Ili da autor romana Džozef Anton, koji ima satiričan odnos prema svom junaku, tvrdi da je taj njegov san istina.

Nevjernik može misliti kako je Fariština priča o Mahaundu psihološki uvjerljiva verzija priče o poslaniku Muhamedu, ali on to može samo misliti: ne postoje nikakvi dokazi koji bi potkrijepili taj san i samo luđak može Farištinu priču shvatati kao istinu o historijskom Muhamedu.

Eh, u tom grmu i leži zec. Svi oni navodni vjernici koji se boje Farištine hipnagogičke priče, boje se zapravo sebe, svoje sumnje, u njima vjera nije dovoljno jaka, nešto u njima misli da je Farištin san „uvjerljiviji“ od islamske predaje.

Za razliku od njih, razuman musliman čija je vjera čvrsta će, umjesto da objašnjava *urbi et orbi* kako je Farištin san – laž, svakako ostati lišen uzbuđenja povodom Antonovog romana, znajući da vjeru svakog pravog vjernika ne može pokolebati nikakva priča iz snova jednog luđaka.

Razuman musliman bi morao znati da Farišta nije živ čovjek, koji hoda ulicom i vičući pripovijeda svoju viziju Muhameda, već književni junak, na kojeg možete naići samo ukoliko čitate knjigu, u kojoj je jasno naznačeno da je njegova priča o Mahaundu vođena logikom njegovog sna.

Pošteni musliman, kojem bi, i pored svega navedenog, ipak smetalo da čita tu priču, mogao bi odložiti knjigu i nikada više ne bi znao šta se zbiva u svijetu snova jednog književnog junaka, ali ne bi, jer je pošten, govorio o toj knjizi (tj. prepirao se s snoviđenjem neživog luđaka) budući da je nije do kraja pročitao tu priču, koja je ispričana na više od pola hiljade stranica.

Kada bi musliman, koji vjeruje da Bog kažnjava bogohulitelje, do kraja pročitao priču o Farišti, lako bi mogao zaključiti da je ona samo još jedna od niza potvrda ideje koja kaže da će onaj u čije se srce uvuče šejtan završiti bijedno. „Izgdalo je da Džibrail nije uspio da pobjegne od svojih unutarnjih demona“, kaže Džozef Anton pred kraj priče o Farišti.

Priča koju idiot priča

U svojim putopisima sa Istoka, Marko Polo pripovijeda, između ostalog, i o tome kako je u okolini Bagdada, čovjek poznat kao Starac s planine, napravio u jednoj oazi zamak, a u zamku - ovozemaljski raj, sve po opisima dženeta iz Kur'ana. U taj zamak je, zatim, dovodio dječake da uživaju u djevojkama, najfinijoj hrani, tokovima meda i vina, sve dok ih, uspavane drogom, ne bi iznosio vani i puštao da nekoliko dana vide bijedu vanzamačkog svijeta. Nakon što bi ga dječaci, plačući, molili da ih vrati natrag u zamak, on bi im kazao da će ih vratiti ako mu učine uslugu. Tako su dječaci, ne imajući druge motivacije osim želje da se što prije vrate u zamak, ubijali svakog koga im je za metu odredio Starac s planine: to su, naime, bile usluge, ubistva. Starac je bio pošten, po obavljenom zadatku vraćao je tinejdžere-asasine u raj.

Na Valentinovo 1989. Starac s planine je pozvao one, koji čeznu da čim prije osiguraju sebi dženet – da ubiju Džozefa Antona, objasnivši da je taj autor u svom romanu o Džibrailu Farišti, predočio pogrešnu sliku o poslaniku Muhamedu s namjerom da vrijeđa islam i muslimane.

Tako se stvarnost za Džozefa Antona pretvorila u san koji luđak sanja.

Starac s planine je 1989. bio na čelu Irana i zato što mu je – kako primjećuje Anton u svojim memoarima – poslije rata s Irakom, vođenog prethodnih godina, ostala samo iscrpljena ekonomija, on je, strahujući od pobune naroda, morao skrenuti pažnju sa sebe na dijaboličnog vanjskog neprijatelja. Najbolji način na koji je mogao skrenuti pažnju s unutrašnjih problema i sa svoje loše vanjske politike bio je da mobiliše vjerske osjećaje i konsolidira iranski narod pričom o neprijatelju koji napada na vjeru. Kao glavnog junaka te svoje priče Starac je odredio Džozefa Antona.

Sve to izgleda logičnim, ali sve to ne mora biti istina. Možda je samo pričini da je Starac s planine bio vođa Irana 1989. Možda je tadašnji iranski vođa, za razliku od Starca, bio iskren musliman i možda njegova presuda izrečena Džozefu Antonu nije motivisana politikom, već iskrenim osjećajem

uvrijeđenosti. Drugim riječima, možda ajatolah samo nije znao da junakove riječi nisu isto što i autorove riječi, te da priča o snovima jednog luđaka nije isto što i pokušaj da se utvrdi historijska istina.

Donekle je svejedno da li je ajatolah namjerno ili nenamjerno pogrešno pročitao Antonov roman. Važno je to da je ajatolah bio i tužilac i sudija, te da nikakva (sudska ili javna) rasprava *pro et contra* nije mogla utjecati na izmjenu te staljinistički intonirane presude. U tom smislu, muslimani, koji nisu razmišljali da li je ajatolah pravilno protumačio roman i koji su samo željeli da ubistvom Džozefa Antona osiguraju sebi dženet, jednaki su onim dječacima Starca s planine. Isto tako ajatolah je jednak Starcu s planine, budući da je u svakom slučaju zloupotrijebio strasnu čežnju stanovitih muslimana da sebi osiguraju dženet i osudio na smrt Džozefa Antona.

Devet i po godina po objavljivanju fetve, Anton će morati biti pod stalnim nadzorom Skotland jarda. Morao je stvoriti nove navike, koje priliče čovjeku, koji živi pod stalnom prijetnjom smrću. I ime Džozef Anton nije ono s kojim je rođen, nije ni umjetničko, već ime, kojim je skrivao svoj pravi identitet. I ženu koja mu se svidjela, poslije objave fetve, morali su provjeravati: da li je u njenoj prošlosti bilo agenata Mosada ili poznanika iz Irana. Promijenio je desetine stanova. Kad je jedne večeri nešto eksplodiralo u blizini njegove kuće, čitavu noć nije spavao, ni sutradan, sve dok nije saznao da je to bila akcija IRA-e, koja nije imala veze s njim.

Većina unutar britanskog javnog mnijenja smatrala je da se autor treba izviniti zbog „uvredljive knjige“. Mnogi su odobravali bijes muslimana, potaknut fetvom Starca s planine. Između ostalih, i pisac špijunskih romana Džon La Kare je bio protiv njega, i pjesnik Josif Brodski, i historičar Lord Drejker. I muzičar Jusuf Islam, koji je kazao da tog pisca treba živog spaliti. I Daglas Herd, tadašnji ministar vanjskih poslova Velike Britanije, koji je kazao da je čitanje Džozef Antonovog romana bio najgori trenutak u vremenu koje je proveo u vlasti. I Norman Tebit, jedan od najbližih političkih saveznika Margaret Tačer, koji je kazao da je Džozef Anton „nevjerovatan divljak, čiji je javni život bio samo spisak besprizornih činova izdaje svog porijekla, nacionalnosti, religije i zemlje koja ga je prihvatila“.

Uopće uzevši, britanska vlada je neprestano bila nezadovoljna što je nastao problem s Iranom zbog jednog tako – *banalnog razloga*.

U devet i po godina trajanja zvanične prijetnje smrću od strane države Iran, nepoznata lica izbola su talijanskog

prevodioca Antonove knjige. Vilijam Nigord, norveški izdavač Antonove knjige, pogođen je od nepoznatog lica sa tri hica, ali je preživio. Japanski prevodilac je ubijen. „Japan nema svoje gorivo“, kaže Anton u memoarima, „i nabavlja veliki dio sirove nafte za svoje potrebe iz Irana. Japanska vlada je pokušala da spriječi izdavanje mog romana, utičući na vodeće izdavače da ne objavljuju Igarašijev prijevod. Ni oni nisu željeli da ubistvo Igarašija komplikuje njihove dobre odnose s Iranom. Cijeli slučaj je zataškan. Nije podignuta optužnica.“

Danska vlada je isto tako, obećavši pomoći progonjenom autoru, ipak se sjetila da ima značajno tržište u Iranu za izvoz svog feta sira, te je odjednom počela saosjećati s uvrijeđenim muslimanima diljem svijeta. Vlada zemlje u kojoj je Anton rođen, Indija, zabranila je roman, ali i ulazak u zemlju samom piscu.

Ajatolah Sanei iz iranske fondacije *15 Hordad*, koja je raspolagala sa zaplijenjenom imovinom izbjeglog šaha, podizala je iznose nagrade za njegovu glavu. Čak je u jednom trenutku objavila da će „pokrivati troškove“ ubicama. „Čuvajte svoje račune, ubice“, kaže Anton, „jer taj poslovni ručak ćete poslije moći da pravdate i naplatite.“ Iranska vlada zaposlila je i PR-a, nekoga Sadikija, čija je profesija bila da širi mržnju usmjerenu protiv Antona unutar britanske javnosti.

Značajan dio engleskih novina, uključujući i Merdokove tabloide, stao je protiv Antona, a pridružila im se i kraljevska porodica u vidu princa Čarlsa, koji je primijetio da je preskupo obezbjeđenje, koje Ujedinjeno Kraljevstvo, plaća za pisca, koji je napisao jednu tako uvredljivu knjigu. (U svojim će se memoarima Džozef Anton sjetiti rečenice pisca Ijana Makjuana, povodom kritike princa Čarlsa: *Mnogo više košta obezbjeđenje princa Čarlsa nego obezbjeđenje Džozefa Antona, a kada gledate, princ Čarls nije u svom životu ništa zanimljivo napisao.*)

Anton se nije čudio što se fanatici i ljudi puni predrasuda ponašaju kao fanatici i ljudi puni predrasuda. Jednako kao što se nije pouzdavao u plemenitost političara ili liberalnih sistema vrijednosti, koje promovišu zapadne zemlje. Kada je Džon Mejdžor odlučio koliko-toliko pomoći Džozefu Antonu nije to bilo zbog njegove odlučnosti da se bori za prave vrijednosti, već, kako primjećuje sam Anton, pošto se Mejdžor nije mogao pohvaliti ekonomskim uspjesima, morao je potražiti spas u iskazivanju „moralnog stava“.

Da se državnici rukovode interesima, a ne vrijednostima, postalo je Antonu i više nego jasno nakon što su na vlasti u Britaniji, umjesto konzervativaca, došli laburisti.

„U Londonu je“, sjeća se Anton, „Džek Strou, uvijek željan da se dokaže pred svojim islamskim biračima, najavio novi zakon koji će proširiti arhaičan, zastarjeli i ‘spreman da bude ukinut’ zakon o blasfemiji i na ostale vjere, a ne samo na Englesku crkvu, što bi, između ostalog, omogućilo da se moj roman sudski goni i da poslije toga bude zabranjen.“ – Toliko o laburističkoj vladi, prema kojoj je Anton gajio simpatije i koja mu je, prije nego što je došla na vlast, obećala pomoć. Strouov pokušaj će, kaže Anton, propasti, ali je Blerova vlada na sve moguće načine tražila kako da kritiku religije proglasi nelegalnom, i time su se bavili nekoliko godina.

Uzaludno je Anton objašnjavao da ne želi davati nikome nikakvo izvinjenje, jer roman, koji je napisao, nije bila uvreda upućena ikome; Iran i Britanija su – svako svojim metodama – vršili pritisak da povuče svoje uvredljive riječi. Obolio od ptoze, uvijek je imao poluzatvorene i skrivene oči, što je počelo bivati tumačeno kao simbolom njegovog zla.

Osim što se stalno bojao za vlastiti život i život svoje porodice, sina i bivše žene, mučila ga je i još jedna, ontološki relevantna, konsekvencija fetve: čitav život je postao zasjenjen jednim događajem, stalno je morao misliti o njemu, stalno su ga pitali o fetvi, znali su ga samo preko toga.

Ličio je na onog mladića iz svog romana koji je pitao jednog starog kineskog mudraca šta misli pod time da se može istovremeno i živjeti i ne živjeti. Na što ga je starac da kroz vašar pronese posudu vode tako da ne ispusti nijednu kap. Nakon što je mladić uspio, starac ga je pitao šta je vidio na vašaru. Skoncentrisan na nošenje vode, mladić nije ništa vidio.

(Anton kaže kako mu je, u takvom kontekstu, jedan od najdražih događaja bio kad je razgovarao telefonom sa Gabrijelom Garsijom Marquezom, koji je pričao s njim, kao pisac s piscem, o književnosti, ne aludirajući ni najmanje na fetvu, tj. neobično uvjerljivo glumeći da ta vijest nije ni stigla do njegovog karipskog obitavališta.)

Umjereni iranski predsjednik Hatami je devet i po godina poslije fetve objavio da je zvanična prijetnja smrću okončana i pisac romana o Farišti je konačno mogao letjeti Britiš ervejsom. Ali u Iranu su saopštavali da je 500 ljudi još uvijek spremno prodati po jedan bubreg da bi se skupile pare za ubistvo Džozefa Antona.

„Ima li kraja?“, pitao se Džozef Anton, živeći u Americi, sa suprugom, manekenkom Padmom, njegovom utjehom. (Kada mu je umro prijatelj Džon Dajmond, Anton je zakopao lice u ruke, i nakon što ga je žena pitala šta mu je, a on joj objasnio,

rekla je: „Žao mi je što si tužan, ali ćeš morati da budeš tako tužan sve dok te guta ne prođe.“)

Kad je pisac ludio nakon što su neke francuske novine objavile fotografije njegove razgolićene supruge, supruga je, također, bila ljuta – zato što te novine nisu platile honorar. Pomogla mu je, kaže, prilikom promocija, koje su bile dopuštene nakon Hatamijevog povlačenja aktivnog učešća Irana u realizaciji fetve, i to tako što je skretala pažnju književnih kritičara sa kontraverznog pisca na sebe.

Koliko košta sloboda?

Kad su 11. septembra teroristi srušili njujorške tornjeve, nastupio je šok i nevjerica. Psiholozi su, sjeća se Anton, gostujući na televiziji govorili da bi Njujorčani, koji nisu bili sa svojim porodicama 11. septembra trebali otići do njih, pojaviti se pred svojim voljenim, da bi pokazali da je sve u redu. Nije bilo dovoljno samo telefonirati. Porodicama je bio potreban da se uvjere vlastitim očima. 12. septembar je također bio dan strave i tuge. Nije bilo šta da se kaže: svako je bio sa svojom tugom.

Da, pomislio je Anton, trebalo bi da ode u London do sina i u Los Anđeles do supruge. Ali aerodromi u Njujorku su bili još uvijek zatvoreni, pa je morao čekati još nekoliko dana. Pozvao je Padmu u Los Anđeles, da joj kaže da će doći čim prije da se vide. Rekla je da je na snimanju reklame za donji veš.

Nekoliko dana poslije Najn ilevna, 13 godina poslije fetve, iz Skotland jarda Džozefu Antonu su saopćili da više nema naznaka opasnosti za njega i da se može slobodno kretati.

Tako je nastupajuća islamofobija na Zapadu, kojoj su sljedovali i američki imperijalistički pohodi („rat protiv terorizma“) na Bliskom i Srednjem Istoku, značila grotesknu slobodu za Džozefa Antona. Taj je pisac, je li, trebao biti sretan zbog dana kad je u Njujorku poginulo nekoliko hiljada ljudi i zbog vremena koje je najavio taj dan, vremena kad će Sjedinjene Države povesti ratove u Afganistanu i Iraku koji će dovesti do smrti miliona ljudi. Faktori, koji će raditi oslobađanju Džozefa Antona, bit će spin majstori Džordža Dabl-ju Buša i Tonija Blera, koji će izmišljati postojanje iračkog oružja za masovno uništenje da bi opravdao rat, koji je trebao biti poveljen protiv Iraka. Mama princa Čarlsa, koji je svojevremeno bio protiv toga da vlada obezbjeđuje Antona, dodijelit će titulu viteza Džozefu Antonu, kao Don Kihotu borbe protiv fundamentalizma.

I tako, kao što su iranske vođe, po nalogu vlastitih

političkih interesa, *izmislili* Džozefa Antona, osiguravši mu svjetsku popularnost i trinaest godina življenja pod prijatnom smrću, Kolin Pael je oslobađao tog pisca, pravdajući ratove protiv islamskih fundamentalista, *izmišljajući* oružje za masovno uništenje. Ukoliko je Anton u tom trenutku, kad je Pael pred Generalnom skupštinom UN-a predstavljao „dokaze“ o iračkom oružju, posjedovao makar koliko od ironičnog duha s kojom je sagledavao burleskne sudbine Džibraila Farišta i Saladina Čamče, morao je primijetiti da je njegova dugogodišnja borba protiv fundamentalizma ista takva komedija.

Želeći kontrolu nad naftnim poljima, Džordž Buš je ustima Pauela, praveći iste one namjerne metodološke greške kao i Starac s planine – pravdao svoje istočne ratove, govoreći o hemijskom oružju, demokratiji i slobodi, ali je Anton morao znati da nije postao slobodan uslijed nekakve kampanje za slobodu i protiv fundamentalizma, već je njegova sloboda bila nus-pojava realizacije stanovitih geopolitičkih interesa. Politički interesi su mu uskratili slobodu, kad su htjeli, politički interesi su mu je i vratili, kad su htjeli, vodeći se mišlju da je istinito samo ono što je korisno, i ne pitajući pisca Antona šta on misli i šta želi.

Čovjek, koji se ni kriv ni dužan, 13 godina morao čuvati od ubica, dobio je na poklon grozan dar: slobodu, koja je plaćena tolikim životima.

Tragični junak liberalne misli

Da li je riječ o tragediji? Antonova borba za ideale nema hepi end. Ali da li se taj čovjek borio za ideale? Mogao je godinama vidjeti kako se vlade zapadnih zemalja ne bore za vrijednosti zapadne civilizacije, već isključivo za političko-ekonomske interese. I nije mogao ni zamisliti drugačiju pobjedu, osim one koju je doživio, tj. da se vrijednosti zapadne civilizacije iskoriste kao maska za imperijalističke pobjude. I dobro je znao da pobjeda neće biti rezultat njegove dugogodišnje intelektualne borbe, kao što je znao da njegova knjiga nije bila uzrok već povod istočnoj hysteriji. Na osnovu iskustva, sa istočnom i zapadnom politikom, morao je znati da je obična igračka historije. I da li je onda mogao izgledati ozbiljan samom sebi kad je govorio da se bori za ideale?

U početku je opravdano - *quod erat demonstrandum* - tvrdio da njegova knjiga nema za cilj vrijeđati bilo čija osjećanja. Ali kasnije je, pišući pamflete za slobodu govora, lažno prihvatao svoj istočni grijeh i oreol zapadnog borca za ljudska prava. Podsjećao je zapadnu javnost da je mnogo prije 11. septembra,

povodom vlastitog slučaja, upozoravao na opasnosti koje sa sobom nosi islamski fundamentalizam. (Anton je, uzgred budi rečeno, prije fetve kritikovao američku imperijalističku politiku prema Nikaragvi, a poslije 11. septembra taj je Don Kihot slobode govora služio, hotimično ili nehotimično, svejedno kao sredstvo istom tom imperijalizmu.)

I dok je javno mnijenje u Britaniji, početkom afere u vezi sa fetvom okićenim romanom bilo, kako je rečeno, svojim većim dijelom na strani uvrijeđenih muslimana, poslije 11. septembra britanski novinari uživaju preslušavati razloge sir Džozefa Antona, tog viteza umjetnosti i slobode govora. *The 65 year-old suggested that free speech was being put at risk because 'religous extremists of all stripes' attacked people who criticised other beliefs*, prenio je BBC.

On je u jednom trenutku napisao javno izvinjenje svima, koji su se osjetili povrijeđenim zbog njegove knjige, ali nije se odrekao vlastitog djela, što onima koji su protestvovali nije bila dovoljna zadovoljština. Zašto se nije odrekao do kraja? Nakon ubistva japanskog prevodioca; kada je vidio da je japanskoj vladi bilo važnije u tom trenutku održavati dobar odnos s Iranom, od slobode govora ili života vlastitog građana, i kada je vidio da se politika zapadnih zemalja – prije 11. septembra – prema Iranu rukovodi interesima, a ne zapadnim idealima.

Možda Džozef Anton nije vjerovao da će, ukoliko se odrekne knjige, biti siguran. Možda bi mu neogalilejevski čin pružio samo lažni osjećaj sigurnosti, možda bi neko to protumačio kao prihvatanje krivnje i nezaštićenog autora ubio?

Da li je Anton, poput Muhameda, borac za ideale, ili su njegovi motivi, poput Mahaundovih, *ljudski, suviše ljudski*?

Pokušavajući utvrditi motive Antonovog donkijhotstva, mogao bih se okoristiti i predrasudama antropološkog pesimizma Farištinog sna, pa kazati da Džozef Anton (iako nije sad neki Faust, ipak) nije ni psihološki uvjerljiv ukoliko ga posmatramo kao Hermesa liberalnog Olimpa i Objave o slobodi govora.

Pa, iako je Džozef Anton odbio da jednim galilejevskim činom okonča aferu u vezi sa svojom knjigom; pa i ako su častohleplje i kapric motivisali njegov stav, a ne liberalni donkijhotizam; pa čak i da je – a ja još uvijek tvrdim da nije – imao isključivu namjeru da napravi satiričnu parodiju svetog teksta – da li ga je trebalo ubiti, da li ga treba ubiti, da li treba pravdati ideologiju i političku metodologiju njegovih progonilaca?

Svako ko je za demokratsko društvo (a demokratija je, je li, najbolja od poznatih političkih formi) ne bi mogao potvrdno

odgovoriti na gore postavljeno pitanje, jer su odvojenost religije i svetih tekstova od države i demokratskog ustava, te sloboda govora (svejedno što znaju biti gorki, ipak) stubovi demokratskog poretka. A svako ko bi, misleći da će zbog toga biti veći vjernik nego što jeste, odgovorio da treba ubiti ili zatvoriti Antona zbog njegovog romana, istovremeno bi pledirao za neostaljinistički državno-pravni poredak, u kojem bi mu Starac s planine (Veliki Voda), koji je i tužilac i sudija, mogao zamjeriti zbog bilo čega (zaljubljen je u vašu ženu; misli da ste ljepši od njega; misli da ste nepodnošljivo ružni; misli da ste opasni, da ugrožavate njegovu poziciju; umislio je da ga hoćete skinuti s vlasti; misli da ste nesposobni za bilo šta, gadite mu se zbog toga, ili mu se gadite „onako“; treba nekog kazniti, radi reda, da bi ostalima dao primjer, da bi ih disciplinirao, itd. itd.), pa ga onda osuditi na smrt, govoreći da je „bogohulitelj“, neovisno o tome da li je uistinu bogohulitelj ili nije.

Isa a. s. ili Sin Božiji?

Malik ibn Nebi (*Kur'anski fenomen*, str. 132) primjećuje kako Petoknjžje postavlja moralnu povelju u svojih deset zapovijedi, savjetujući uzdržavanje od zla, dok Evanđelje, dajući svoje upute u Propovijedi na Gori, propagira nereagirane protiv zla. Dotle će, kaže Ibn Nebi, Kur'an upotpuniti monoteistički moral, donošenjem bitnog pozitivnog principa, koji kaže da se *treba boriti protiv zla*.

Moglo bi se, dakle, reći - kao što se svašta može reći - ali je pogrešno tvrditi da su doktrinarne razlike uzrok različitom odnosu hrišćanstva i islama prema parodiji kanonske biografije. Historijsko hrišćanstvo (jednako kao i historijski judaizam) su u stanovitim historijskim stadijumima zabranjivali knjige i kažnjavali smrću njihove autore, koji su imali takoreći mnogo blaži odnos prema dogmama navedenih religija od, recimo, Borislava Pekića i njegovog *Vremena čuda*. Drugim riječima, Pekić nije kažnjen samo zato što u vremenu kada je objavljen i u mjestu gdje je objavljen njegov roman Crkva nije imala dovoljno društvene moći da ga kazni.¹

¹ Uzgred, Pekić se, kasnije, krajem 80-ih, javno ispričao Srpskoj pravoslavnoj crkvi, pojašnjavajući da je satirična parodija evanđelja u „Vremenu čuda“ bila usmjerena isključivo protiv lijevog totalitarizma!? Taj autofalsifikat nije nastao zbog nekakve smrtonosne fetve Srpske pravoslavne crkve, već isključivo zbog autoreve slijepe mržnje prema komunističkoj ideologiji i socijalističkom društvenom poretku, odnosno zbog slijepe želje da se ukinu sve moguće razmirice između opozicijske SPC i opozicionara Pekića, s krajnjim ciljem da ujedinjena opozicija čim prije skine komuniste s vlasti. Tako je liberal Pekić, sa svojim pragmatičkim ameakulpiranjem, zapao u političko-moralnu

Trećim riječima, u mjestima i vremenima u kojima posjeduju dovoljan stepen društvene moći i hrićanske i jevrejske vjerske vlasti se ponašaju prema romanima, koji (uistinu ili samo po mišljenju njihovih vođa) suštinski redefinišu njihove doktrine, jednako kao i islam.

U tom smislu, određivati odnos između islama i književnosti, isto je što određivati odnos između hrićanstva ili judaizma prema književnosti. Iskustvo kaže da nijedan kler, ukoliko ima dovoljno moći, neće dopustiti da bilo ko, pa i književnost, javno redefiniše njegove doktrine, te islam, kao takav, nije specifičan, niti su judaizam i hrićanstvo liberalniji kao takvi. Oni su samo silom historijsko-političkog kretanja nevoljno pristali, u dobrom dijelu svoje geografske sveukupnosti, da budu predmetom kritike, našavši se u savremenom (demokratskom) društvenom zapečku i intelektualnoj defanzivi. U takvoj situaciji će se naći i islam, ako/kada se silom historijskog razvoja demokratiziraju pojedina autoritarna društva i društvene grupe, koja/e legitimišu svoju volju za vlast ovom ili onom *relativnom* interpretacijom Kur'ana, hadisa i džihada. Odmah da kažem i da pod „silom historijskog razvoja“ ne mislim na trenutnu imperijalističku politiku Zapada na Bliskom Istoku, koja doprinosi radikalizaciji i onemogućava hod ka demokratizaciji. (Nedavno je Toni Bler priznao da je Rat u Iraku indirektno proizveo ISIS.)

Bilo bi naivno vjerovati da ma kakav historijski memento može spriječiti pristalice metoda radikalne političke akcije da posegnu za teorijskim i praktičnim repertoarom svojih radikalnih prethodnika, ali nastavimo – ne zbog njih – niz aksiološko-politički opaski.

Niko, naime, ne tjera muslimane da čitaju i vjeruju u Evanđelje, u kojem se tvrdi za Ibrahima a. s. se tvrdi da je lažov. Za Luta a. s. da je počinio blud sa svoje dvije kćerke. Za Haruna da je pozvao Izraelćane u obožavanje teleta. Za Davuda da je činio blud. Za Sulejmana da je obožavao kipove kako bi udovoljio svojoj ženi. I kao što ih niko ne tjera da čitaju Evanđelje, koje „vrijeđa dostojanstvo nekoliko poslanika“ (dr. Muhamed Nu'aj Jasin), niko ih ne tjera ni da vjeruju da je Evanđelje istina; tako ih niko ne tjera da čitaju neki roman (recimo, onaj Antonov).

Roman Džozefa Antona koji nije pisan prostim rečenicama i ima čak 600 stranica (i u kojem priča o Mahaundu dolazi

kontradikciju, jer je pomažući da se ubije odumirući lijevi totalitarni poredak, ujedno pomogao i da čim prije odraste novorođeni nacionalistički totalitarizam.

tek poslije 100. stranice bez ikakve ranije naznake) – ne može biti nikakva provokacija upućena muslimanima, čak i da je tačno ono što nije, tj. da je roman onakav kakav mnogi musliman misli da jeste; on ne može biti provokacija, jer nije upućen muslimanima, već svojim čitaocima. Autor nije nikog mogao natjerati da kupi ili pročita njegov roman. Malo bi ga ljudi i pročitalo da nije bilo afere s fetvom. Smiješno je na kraju bilo to da su se zbog tog romana među muslimanima osjećali uvrijeđenim i mnogi koji ga nisu ni pročitali. (Npr. Sajed Šabahudin, član indijskog parlamenta, koji je tražio da se u Indiji poduzme akcija povodom romana, priznao je javno da roman nije ni pročitao. Čudno, ali i nije, imajući u vidu da su se ljutili i oni koji su ga pročitali, zato što priča iz snova jednog ludaka nije isto što i historijska istina.)

Problem, kako vidimo, nije u islamu, i muslimani (npr. izbjeglice iz sirijskog rata koje sada traže utočište u Evropskoj uniji) mogu biti tolerantni prema romanu Džozefa Antona, jednako kao što su tolerantni prema Evanđelju, koje navodno „vrijeđa dostojanstvo poslanika“ (dr. Jasin). Na kraju krajeva, mnogi demokratski orijentisani muslimani su i tokom same afere imali korektan stav prema aferi u vezi Antonovim romanom: ako se nekima od njih i nije sviđao roman, svejedno nisu podržavali Antonove progonitelje i njihovu represivnu politiku smrtno kazne zbog napisane riječi.

Problem nije u vjeri i vjernicima, već u represivnim državnim i društvenim sistemima i podsistemima, gdje se vlasti koriste relativnim interpretacijama islama kao sredstvom za reprodukciju vlastite moći.

Može nam se desiti da nas Amr ibn El-As pozove da se, do posljednje kapi života, borimo protiv ljudi koji su iskrivili Allahovu Objavu i koji lažu o životu Allahovog Poslanika, ali šta Amr ibn El-As zapravo želi?

Amr ibn El-As, umjesto zaključka

Poslije druge hidžre prvih muslimana, iz Mekke u Abisiniju, Kurejšije su poslale tolerantnom abisinijskom kralju Nedžašiji dva izaslanika koji su mu trebali objasniti da su to nosioci vjere, koja može ugroziti i Abisiniju. Jedan od dvojice izaslanika bio je i Amr ibn El-As, tada još uvijek idolopoklonik, borac protiv islama.

Prilikom ubjeđivanja kralja Nedžašije, Ibn El-As je, kako kaže El-Mubarekfuri u *Zapečaćenom dženetskom napitku*, pitao tog hrišćanskog kralja zna li šta muslimani govore o Isusu. Nakon što je Ibn El-As ubacio u njega crva sumnje, Nedžašija je pozvao muslimane da dođu i postavio im pitanje o Isusu.

Amrova smicalica činila se djelotvornom: jasno da muslimani ne priznaju Isusa kao boga i ako to izjave pred Nedžašijom, kralj će se uvrijediti i okrenuti protiv njih; Amr je računao da muslimani ne smiju po tom pitanju lagati. Drugim riječima, Ibn El-As je htio muslimane u Abisiniji dovesti u situaciju u kojoj ih neko moćan optužuje da njihova Knjiga vrijeđa njegove i vjerske osjećaju njegovih podanika i da će zbog toga platiti glavom. Trećim riječima, Amr se nadao da će Nedžašija donijeti homeinijevsku fetvu protiv muslimana.

Muslimani su se, kaže El-Mubarekfuri, iznenadili kad ih je Nedžašija pitao šta misle o Isusu, ali ranije su donijeli odluku da govore istinu, ma o kome se od stvorenja radilo.

„O Isau“, rekao je njihov predvonik Džafer bin Ebu Talib, „mi znamo samo ono što smo čuli od našeg Resulullaha (a. s.): Isa je Allahov rob i Njegov vjerovjesnik. On je sin Merjemin, (čedne djevice koja je na Allahovu odredbu: ‘Budi i ono biva’, dobila dijete). On je Božji dah života i Njegova riječ koju je predao djevici Merjemi.“

Tim je objašnjenjem Nedžašija bio zadovoljan i rekao im je da ih je spasilo to što su rekli. Džafer nije slagao, ali nije rekao ni cijelu istinu.

Džafer je, vjerovatno shvativši Ibn El-Asovu spletku, odmjerenim riječima kazao dio muslimanskog vjerovanja o Isusu i umirivši Nedžašiju, pokazao da je u tom trenutku bio mudriji i od političara kakav je Amr ibn El-As. Da je Džafer kazao čitavu istinu, tj. da muslimani vjeruju i da je Isa. a. s. Božji poslanik, kojeg su hrišćani pogrešno shvatili, izmijenivši riječi njegove objave Indžila i pridruživši tog poslanika Bogu, što je širk, ogromno zlodjelo, možda se Nedžašija opet ne bi naljutio na muslimanime. Ali vjerovatnije je da bi.

Kakogod, politički interes muslimana u Abisiniji u tom trenutku nije bio da protestvuju ili ratuju protiv hrišćana, koji su, kao i uvijek, je li, izvrtali Božju objavu. Ne samo zato što muslimani u tom trenutku nisu imali društvenu moć, već upravo zato.

Godinama poslije abisinijske hidžre, muslimani su dostigli značajnu političku i vojnu moć, a Amr ibn El-As je postao musliman i jedan od glavnih muslimanskih vojskovođa. Čovjek je bio dosljedan u svom mišljenju o jasnim razlikama između muslimanskog i hrišćanskog tumačenja ličnosti Isusa, pa je hrišćanskom caru u Aleksandriji, Herakliju, ponudio tri mogućnosti da se pokori: da prihvati islam, da se prihvati mača ili da plaća danak.

Džafer je, kao predstavnik muslimana u Abisiniji, doveo razlike između kršćana i muslimana do minimuma, ne želeći

navući na sebe neprijateljstvo kralja Nedžašije, koji je u svojoj zemlji, kako kaže El-Mubarekfuri u Poslanikovom životopisu, sve ljude podjednako tretirao, bez obzira na rasu, naciju, vjeru i stalež. Izvjesno da bi Amr ibn El-As postupio kao i Džafer, da je bio u Džaferovoj poziciji; vjerovatno bi, s obzirom na to kako muslimanska predaja govori o njegovim političkim metodima, čak i decidno kazao kako islam priznaje Isusa kao Allahovog sina da bi se izbavio iz nevolje, ali našavši se u Nedžašijinoj kraljevskoj poziciji, Ibn El-As je potencirao razlike između muslimana i hrišćana kako bi opravdao pohod na Egipat.

Kad mu je, kako piše Filip Hiti u svojoj „Historiji Arapa“, halifa Omer Ibn Hatab u Jeruzalemu (mlako i ravnodušno, ali ipak) odobrio taj pohod, Amr je krenuo širiti vjeru. Nakon što se Omer vratio u Medinu i savjetovao sa Osmanom ibn Afanom i drugim značajnim ličnostima, saznavši eventualne rizike, poslao je glasnika da zaustavi napredovanje. Poruka je stigla vojskovođu na granici s Egiptom, a ovaj je, znajući njezin nepovoljan sadržaj, krenuo preko granice, sjećajući se Omerovih riječi: „Ako te sustigne moje pismo sa naredjenjem da se vratiš, prije nego što uđeš u ma koji dio Egipta, odmah se vrati natrag; ali ako uđeš u zemlju prije primitka mog pisma, onda idi naprijed i usrdno moli Allaha za pomoć.“ Tako je Amr otvorio pismo, tek nakon što je ušao u egipatsko mjesto Arš.

Da li je Ibn El-As išao u Egipat da širi vjeru? Poslije pokorenja Egipta, halifa nije bio zadovoljan приходima, koji su dolazili, pa je odlučio da Amr ostane samo kao vojni zapovjednik, a da Abdulah bude finansijski administrator. Ovaj sugestija izazvala je čuveni Amrov odgovor, kojeg prenose islamski izvori (Ibnu-Abd-il-Hakem i El-Belazuri): „U tom slučaju bi“, kazao je Amr, „moja dužnost bila da držim kravu za rogove dok je drugi muzu.“ Videći da ne shvata prave ciljeve svog djelovanja u Egiptu, halifa ga je smijenio i postavio na njegovo mjesto Abdulaha, koji je nastavio širiti vjeru prema Tripolitaniji i Kartagi. (Uzgred, taj je Abdulah, osim što je bio brat od halifine sestre, bio i jedan od rijetkih ljudi koje je Poslanik – zbog toga što su ga, u vrijeme dok su još mušrici vladali Mekkom, maltretirali, bacavši čak po njemu životinjske iznutrice dok je klanjao pokraj Ka'be – prokleo, ne halalivši im do smrti.)

Nakon ubistva halife Osmana, Alija je 656. u Medini postavljen za novog halifu, kao rođak poslanika Muhameda, muž Muhamedove kćerke Fatime, otac jedina dva njegova živa muška potomka i čovjek koji je drugi ili treći prihvatio islam. Stranka *ehl un-nassi vet-ta'jin* (narod božanskog zakona i odluke), koju je on predstavljao, uporno je dokazivala da su od

početka Allah i njegov poslanik jasno odredili Aliju za jedinog legitimitnog nasljednika, ali su ga prve tri halife prevarom lišile njegovog zakonitog položaja, kaže Hiti.

Namjesnik Sirije Muavija ibn Ebu-Sufjan je odbio pokloniti se novom halifi, izlažući u džamiji u Damasku i krvlju okaljano košulju smaknutog Osmana i odrezane prste s ruku njegove žene Naile, koja ga je pokušala odbraniti, povezujući Aliju s navedenim ubistvom. Poslije toga, na ravnici Sifin, na zapadnoj obali Eufrata, stajale su licem u lice vojske Alijinih Iračana i Muavijinih Sirijaca. Kad je 26. jula počela odsudna bitka i kad su Alijine snage bile nadomak pobjede, Amr ibn El-As, Muavijin vojskovođa, pribjegao je sljedećem postupku: iznenada su vojnici ugledali u zraku primjerke Kur'ana, prikačene za koplja, što su svi protumačili da rješenje treba tražiti tumačenjem Kur'ana, a ne oružjem.

Po nagovoru svojih sljedbenika, Alija je prihvatio Ibn El-Asov prijedlog da se slučaj riješi arbitražom i da se tako poštedi dalje prosipanje muslimanske krvi. Alija je protiv pravilnog mišljenja, imenovao za svog predstavnika Ebu-Musu El-Eš'ariju, čovjeka, koji je bio slabo odan Alijinoj stvari. S druge strane stajao je Amr El-As. Savremena tradicija govori da su se dva izabrana suca složila da svrgnu oba vladara i da na taj način otvore put 'neočekivanom pobjedniku'; ali kada je stariji od dvojice, Ebu-Musa, ustao i izjavio pred 800 svjedoka, i s Alijinom punomoći, da je hilafet njegovog vođe bez valjanosti, Amr je potvrdio da je Muavija vladar po volji Božijoj.

Kritičke studije, kaže Hiti, sklonije su mišljenju da su oba suca svrgla oba vladara, što je opet bila politička pobjeda Amra El-Asa, budući da Muavija ionako nije imao hilafeta s kojeg ga je trebalo svrgnuti, a Alija je samim pristankom na arbitražu umanjio svoj položaj na stepen pretendenta. I još kad je 661. Alija na putu za džamiju u svojoj prijestonici Kufi uboden otrovnom sabljom u čelo, Amrov favorit Muavija se bez problema mogao proglasiti halifom.

Nakon što je Muavija umro, naslijedio ga je sin Jezid. Abdulah ibn Ez-Zubejr je nagovorio Poslanikovog unuka El-Husejna da se pobuni protiv novog halife. Nakon što je Poslanikov unuk ostao bez glave – ubili su ga isti oni koji su morali prilikom namaza moliti Boga za Poslanikovu porodicu – Abdulah je dobio podršku u Medini i Meki da bude halif umjesto Jezida. Jezid je odmah protiv nezadovoljnika u Medini i Meki poslao kaznenu ekspediciju. Vrhovni zapovjednik Ibn Numejr je iz svojih katapulta obasuo kamenjem svetu džamiju Meke. U toku opsade zapaljena je i sama Kaba, koja je bila izgorjela do temelja.

Renato Karamehić

Pjesme

ARS POETICA II

neprikosnoveni majstor misterija
bez magičarske opreme i tajnih knjiga
ne mogu odrediti ni na kom sam kontinentu
da li je danas poslije juče ili je samo juče prije danas
da li srce kuca zato što boli ili boli zato što kuca
šest drevnih atlasa otvorim
samo da odredim koja je prednja a koja stražnja strana
gaća
a učim od najboljih
njihova magija je tako savršena da trenutno i bez
kolebanja
mogu odrediti šta je naprijed a šta pozadi
koji je dan i da li je dan
šta misle šta osjećaju šta vide a šta im je skriveno
najvažnije od svega sve to umiju jasno i reći
bez okolišenja i upotrebe rekvizita
to je majestetičnost kojoj težim
sit svih dimnih zavjesa i ogledalskih uređaja
sit svog amaterskog majstorstva

SNIJEG

neobično krupne pahulje
lelujaju bez žurbe

nalik ceduljama
kojima neko dobro pozicioniran
na spratovima iznad
želi dojaviti nešto
od najveće važnosti
prije no što se istope na mom dlanu
na jednoj od njih čitam – kucnuo je čas
na drugoj – čas još nije kucnuo
i tako mrznem se neko vrijeme
ubijam pahulje
moje ruke su mašine za dekodiranje
očiglednosti
a onda zapalim cigaretu
odgovaram
dimnim signalima

a mjesec je naravno srebrni dolar na dnu bunara želja
svrab između prstiju peripatetični poriv
plima i oseka bolova slezene
ono sveto što u trenu sastavi spolja i unutra
oblikujući rasprskavajuće obećanje
neintegrisani hod dječaka
atavizam iz vremena ustremljenosti
bol zbog rastanka sa matematikom i jednom po jednom
bojom
jednom po jednom zaigranošću
tišine posložene kao u aleksandrijskom herbarijumu
uvrijeđene
skup koncepcija o vremenu
i nijedan koncept vremena
panično skakanje po ostacima sjećanja na riječi sad
ovdje ovo
kao po oblucima u brzaku
bez težine dovoljne za potonuće
bez odjeće koja bi skrila smiješnost
bez smokvinog lista za nametnutu nevinost
dišem očima pišem kandžama sanjam stoljećima

BOGOJAVLJENJE

kad vrijeme je reklo svoje zaobilazno
 uzmičuće asteriscima dekorirano možda
 i u najtajanstvenijem dijelu tog možda
 na maloj slabo osvijetljenoj sceni
 teatra s bombastičnim imenom sloboda
 prostor prestao skrivati namjeru
 da ostane zauvijek skriven u nama
 s onu stranu lijepog i ružnog
 strah se obznanio u svečanom purpuru
 sa praporcima od skeleta pogubljenih
 izumrlih i mrtvorodenih riječi oko vrata
 kao praroditelj svakog apriorija
 kao paradni primjer proturječja
 paralizirajuća paranoja
 parapapapa jedan i jedan jesu dva
 ti pušeš u rog jednoroga
 preplaćenog u lokalnoj antikvarnici
 i zamišljaš armije riječi kako nadolaze
 u rečenicama pasusima tomovima stilovima
 epohama marsiraju vagnera svaka obasjana
 vlastitim graalom vlastitom protezom
 vlastitim finalnim uzrokom vlastitim
 invalidiziranim spasiteljem
 s ovu stranu odsustva
 svaka gramatološka čestica nosi auru
 svetopisanja na samome vrhu
 reskog piska bakelitnog roga
 vidiš kako osvajaju predjele nenapisanog
 neizgovorenog neskrivenog
 predjele osvete i iskupljenja
 predjele u kojima se priča priča od a do ž
 i tada je sve rečeno
 pušeš usne i obrazi su ti utrnuti
 i čir na želucu želi u stih
 želi pošteno ukazati na psihosomatsku cijenu
 puhanja i zamišljanja vagner se čuje sve slabije
 na maloj sceni se pale reflektori
 ukrašeni lažnom bodljikavom žicom
 dok kompulzivno posežeš za šoljicom kafe
 biblioteka iz publike vrišti u agoniji
 izbavi izbavi izbavi nas
 samo nas jedan jezik može izbaviti

TRANSCENDENCIJA

(posvećeno mom bratu)

Nekad se tako napijem
 da me ni onim topovima što bude mrtve
 ne bi svezali za zemljin šar
 iz čiste ljubavi prema najbližima
 njih dvoje troje
 što se uspravaju na mojoj dobroti
 hrču bolan na mojim bijelim krilima
 i još prigovaraju
 zbog rašivenog dugmeta
 na jastučnici
 pozovem tako mog kuma špiru
 i onog malog mene
 kojem sam ja poočim
 a stvarni otac i njemu i meni
 onaj što je prvo bio nijem
 a onda začutao
 pustim ga da im svašta kaže
 sve što dijete pijan i bandoglav smiju
 a otac i radni nipošto ne mogu
 sve one čarobne formule
 što pretvaraju vodu u vino
 i pune prazne džepove
 iz čiste ljubavi prema najbližima
 nekad se tako napijem
 da sedam božjih meleka
 moraju držati zemlju
 za onih sedam ademovih vrba
 kraj vrbasa
 da je ne bih odvukao
 daleko daleko čak do mjeseca
 gdje zeko pije vodice

PAMPERS BLUES

Nedostaju još samo vjetar i tamni ogrtač
 Dok stojim sam na usamljenom brijegu
 Da bi se iskazala sva patetika
 Mog sadašnjeg položaja
 Napušteni ljubavnik vremenom će siguran sam
 Uvjeriti sebe da je nova mehanička ruka
 Mnogo bolja od one otrgnute

I toliko lakša za rukovanje
 Razočarani prijatelj vjerujem
 Moći će ispolirati svoju povredu
 Pribaviti joj kakav skupocjen ram
 I uživati u posjedu prestižne stvarčice
 Ali ovo posrano dijete
 Ko će njemu objasniti
 Ti si sada velik
 Imaš tri godine i treba da znaš da mama ne postoji
 Mama je samo priča
 U koju vjeruju bebe
 I zaostali u razvoju

OH MOJ OXI

Kada su lihvari predvođeni onim čovjekoljupcem
 Orlonosim Lorencom Fiorentincem
 Izmislili renesansu u cilju opravdanja nametanja
 Pojma budućnosti Između larve i leptira
 Masivan advertajzing
 Povjeren je Mikelandelu i njegovoj firmi
 "Humana" iz Mančforda.
 Muževi počеше pozajmljivati od samih sebe
 za nove halje, šminku, nakit i konkubine
 (o arsenalu su se po običaju starale žene)
 Dovoljno je bilo pokazati lapis lazuli
 kamen mudraca koji je svjedočio mirakul
 Da donosilac ima sutra
 i da će onaj sutrašnji platiti zaduženje
 današnjega.
 Uzajamna hipnoza, analnost, firer, progresivna sočiva
 dijalektika i brkati obećavatelji su ugledali svjetlost dana
 Iz cirkusa su odstranjeni lavovi, medvjedi i gladijatori
 Poezija je ustuknula pred romanom jer je i dokonost
 rođena
 A nužnost domesticirana čitavim spektrom dijagnoza
 Rođene su trajne vrijednosti o kojima flagelanti nisu
 imali pojma
 Između dvije samopotvrđujuće samonegacije
 Rođeni su novinski arbitri kolumnisti kritičari
 Svi ti pacovi ovisni o takozvanom dešavanju
 Takozvane budućnosti proroci i portparoli filozofije
 zaduži se još samo mi znamo kada je dosta
 Tada ćeš završiti kao pas

Saša Ćirić

Mađarsko pitanje

“Ljudska duša” (ljuska duha), nije je zla namera stavila pod stražu navodnika, pokazala je tako često da je sklona promenama, da žudi za njima, da ne bude ono što je bila, iznova i iznova, po cenu sramotnog samopotkazivanja i omalovažavanja svega u šta je do juče verovala, da se sme bez ikakvog oklevanja reći da je “ljudska duša” (ljuska duha), uvek zaštićena navodima, da se ne ozledi ili neko ne nasrne na nju, ali bolje i tako nego da se pripito naheri u italiku, recimo ovako: *ljudska duša(ljuska duha)*, izgledalo bi to kao da nam neki krivousti drug poverljivo šapuće ispod klupe u poslednjem redu do zida, u uobičajenom žamoru na času, da ga kojim slučajem ne čuje prosvjećena učiteljica, sva od sankilotskog ateizma, jer Bog ne samo da je mrtav, već Bog nikad nije ni bio živ, živa je bila izmišljotina da je Bog živ i da nas je stvorio, od grešnog prapretka preko dinosaurusu do crkvenih prelata, jer će onda biti: jao, puti!, istina ne oni kojima se putohodi, već ona začudo rastegljiva opna od kože koja pokriva meso i žile, nerve i mišiće, pa i tu nevidljivu raskoš od duše, sada bez čuvara i naherenosti, koja se vazda nekud skriva, pod dijafragmu, ispod pleksusa, u želudac, koja (se za) boravi u srčanim komorama ili se splete i zaluta u moždanim vijugama, ko će ga znati, da je “ljudska duša” (ljuska duha), dakle, oličenje promene same, protejsko seme i rz, kako bi

to sročile učene literate, upravo besedeći o literaturi, koja navodno ni lika ni slike prave nema, bez mirisa, boje i ukusa, kao voda, bez lične karte i otisaka prstiju, čim je dotakneš u nešto se drugo potvori, iz zeca u miša, iz jastreba u magarca, ili tako nešto; o “dušo, ljudska” (duha ljusko), oduvek sam znao da nevidljiva jesi, nevidima čak i za duhovne oči, ali kako i otkud to, odjednom, da postaješ ne ništa, zajedno s Bogom, već uvek nešto drugo – jer, ako Prvog nema, kao što nas prosvetćenost s pravom uči i lepo piše u udžbeniku, kako to da Drugog ima?, Drugog posle kog, posle ničega, kao i pre ničega, ničega ni nema – u šta ću te uliti, kako ću odsad u tebe verovati, neopipnu i dalje, kad me zasvrbe kvržice na jeziku, kakvim ću ih milodarjem zanosne misli počesati, kakvu ću im jezičku kost u ugao sobe hitnuti, “dušo, ljudska” (ljusko duha)?, ne bih ti bio u koži, ili ljusci, ljusci ljuske duha zapravo, znam da ne brineš i znam da te nije briga, mada ne bih rekao da si neosetljiva, nikada to nisi bila, ako je neko nešto osećao, ti si, ako je neko nosio suvišna sećanja i sva znanja ovoga sveta, ili bar samo tvoja, lako kao neko trunje zatvoreno na reveru kaputa, opet ti si, u tebi su i sva čudesa sveta, sve nemoći i ćorsokaci, bezdušno je uzeti te “ljudska dušo” (ljusko duha), bez reversa, bez oprostaja, neka ti i dalje sneni čauši prave društvo i družbenici budu u nemuštom razgovoru, na putu u Nepomen i Nigdinu, u drugu vasseljenu, koja nije mlečna, gde se plače za prolivenim mlekom, kao i za “ljudskom dušom” (ljuskom duha), jer nema druge, jer isto smo što i “ljudska duša” (ljuska duha), ista krvna grupa, isti DNK, nema ni nazad, nas dva brata, sijamski blizanci, dvojajčani jedinac, sa sopstvom i dušom, koje sada zauvek mora da se odrekne, o gde će ti “ljudska duša” (ljuska duha), prema kraju, na sam kraj, rečenice, zar?

Almir Kljuno

Do kraja svijeta

Mi smo ovdje došli po direktivi svevišnjeg Bili smo huligani Nisam znao mnogo o njoj Bili smo zato sasvim usklađeni i sjedinjeni uvijek

Crveni golf dvojka je posljednji trzaj civilizacije koji smo sebi mogli dopustiti Istrošili smo ga skroz a prije naših kilometara bio je očuvan naslijeđe prošlih stoljeća vozili su ga džentlmeni Sjedišta u njemu bila su jedina treća koža čiji smo dodir tolerirali a ona je pucala pred vremenom Bio je to naš hram prozračan i osvjetljen Njegovo srce pumpalo je oktane za svaku našu zamisao i mi smo plivali Gorivo gorivo gorivo molili smo Boga za benzin Ja se ne znam ophoditi prema autima nespretn sam uopće za praktični život i obično sam spavao dok voziš ili buncao himne ili gledao tvoj profil Analitik sam u pitanjima anatomije tijela i duha Promatram ljude kao dijete u getu oružje strastveno Ako su mi zanimljivi gledam ih očito bez skrupula i takta Jedino sam tada potpuno fokusiran Nezgodno im je ali ne marim nastavljam da zasijecam očima Ako su dosadni ja ustajem i teleportiram se u drugo vrijeme

Tvoje sam tijelo skulpturu od plinova poznavao savršeno Bijelu je put tamo gdje mu je izložena sunce tetoviralo pjegama Bojila si kosu u crveno podsjećala me je uvijek na baršun i Mars Smiješila se slavodobitno dok je naglas opisujem i prelazim preko nje rukama stalno znatiželjan Nije ti smetalo pozirala si

Argusovom oku Vjerujem da je milion tvojih predaka imalo neki oblik ludila Kako drukčije motivirati vladavinu nježnosti nad tiraninom Sa lakoćom se nosila sa ljudima mogla je naprimjer policajce nevješte dijalektici uvjeriti u bilo što smijao sam se tome i aplaudirao joj iznova Mogla bi i đavola uvjeriti da odustane od uzaludnih težnji Tvoj je šarm ubjedljiv poput Nijagarinih slapova

Znala si da je u mojoj prirodi da želim novac Ali kada ga imam ja znam šta ću sa njim Ta nas je godina stajala više od šesnaest prosječnih direktorskih plaća u najuspješnijim kvartalima Potpisao sam bio ugovor sa izdavačem i za knjigu i druge dosadne poslove dobio novac Tada su bili izdašni vjerovali su opsjenama i tlapnjama umjetnosti Vjerovali su općenito u život kao i uvijek poslije rata Umirali su iznenada zdravi bogati kulturni radnici nisu imali na šta da se žale Sjećate se da je naša galaksija iz posljednjeg kosmičkog krvoprolića izašla kao apsolutni pobjednik I trebala je nastupiti epoha nad epohama Novci su tekli kao oblaci i bilo je dovoljno vinuti se visoko poletjeti na pogon neke sulude ideje i biti bogat

Sjećao sam se svih pjesnika koji su umrli mladi interpretirao ti ih bez reda i smisla Literatura je bila patvorena u nama je izazivala melankoliju a od nje smo bježali kao vrag od prosječnosti Strahoštovna narav našeg divljenja prema poeziji bila je iskazana u seksu To su uostalom identične gramatike Mada zašto da se alijansa tako uzvišena klanja pred bilo čim Bila si uvijek nova i mlada u mojim rukama Skriveni aspekt božanstva među tvojim nogama drhtao je kao da se nalazi pred vjetrovima Raja

Putovali smo paralelno sa morem Tamo gdje se cesta udaljava od obale raste naše nezadovoljstvo nagon počnemo da se tučemo Tvoje sam meso zvao delfinom milovao sam te kao Tihi ocean Mislio sam o sebi kao o galebu tako sam ti se predstavio prvi put U gradove smo ulazili sa prezirom ali ipak jednostavno najčešće onda kada su nam trebali meso hljeb i meci Gotovo da nismo jeli Smršao sam za to vrijeme više od sedmine sebe ali sam i dalje bio duplo teži od tebe Privlačili smo se kao svemirske lopte Mogao sam te držati visoko i raditi bicepse tricepse ramena čučnjeve a ti si kroz dvogled uz euforične sekvence smijeha gledala parenja ljudi što su se odvijala pokraj hridi Ako bih sa divljenjem pogledao bilo koje ljudsko biće šutjela bi eksplozija jedne riječi iz njenih usta mogla bi razoriti sav svijet Pjevali smo navijačke pjesme na nogometnim stadionima izbjegavali umjetnike i građane Bili smo vjerni jedno drugom Prijetvornost je u nama izazivala srdžbu povraćali smo nakon prizora ljudskog licemjerja U

osnovi nesretni što smo ljudi imali smo mnoge druge ljudske osobine Gravitacija čovječanstva je toliko jaka da joj se ne može oduprijeti i zato ja meditaciju pišem sa ovoliko optužbi

Prešli smo sve milje duž Mediterana U unutrašnjost zemlje ulazili smo i zbog vinograda Stavci vinove loze djeluju na nas poput glasne muzike ili kuranskih stihova To je jedini vještački red u koji nas zadivljuje Sjedili smo u hladu prejedali se opijali Vino bi se skorilo na našim licima bojio sam njime tvoju lobanju u septembru si bila ćelava Naposljetku su nas vlasnici gađali hicima i huškali pse da nas love bježali smo teturali se pijani Halucinirala je često i to me je zabavljalo Uzviknula si jednom da pogledam lijevo i vidim procesije anđela kako marširaju Pogledao sam i vidio jato galebova raštrkanih u svojoj nevinosti svirepoj krvožednoj igri Ne znamo kamo ovaj put vodi takvom smo progresijom putovanja trebali dospjeti do Grčke Kao da negdje čeka neka istina i kao da smo mi ti koji će istinu pronaći Pitali smo se da li tamo vlada sunce ili se treba probijati kroz kiše i magle kao u filmovima

Pisao sam tada memoare sebe kao diktatora Bio sam još uvijek dovoljno mlad da budem zadivljen vladarima i vojskovođama I prevodio sam ponovno tuđa proročanstva premda se u meni samome razvijalo mnoštvo novih slika daleke budućnosti Nisam vjerovao u to što radim Ti si bila sigurna u moj talenat i motivirala me Umorili bismo se najzad vrtivši se mučno u krugovima istih riječi Onda smo se prosto dosađivali

Ljeto je trajalo milion godina

Hodala je visokim zidom a ispod je ponor i pitala me Jesam li u tvom životu samo epizoda a odgovorio sam Ti si cijela sezona i zakoračila je u ponor ali se jednako elegantno vratila natrag kao da su je dolje u naručje uhvatili nježni nevidljivi vjetrovi zaštitnici Sjedili smo ujutro na plaži i kontemplirali more Ugledao sam ženu kako se davi i zaziva pomoć potrčao sam spasiti je Zaustavila si me Stavila mi je pištolj u ruke i zahtijevala da je odstrijelim A onda mi je pružila nož i rekla da idem završiti posao Bio sam discipliniran

Sjećam se rekla je Kad se mi mrtvi probudimo ja ne znam šta će biti kad se mi mrtvi probudimo

Tvoja su obećanja bila zmijska Uvijala su se vijugala nisam znao kamo streme Dvadeset sedam godina i puna planova Najelegantnija i najotrovnija od svih

Međutim nisam mnogo razmišljao o budućnosti dešavala se sadašnjost Vrijeme je prolazilo dok nije prošlo Kada je buknuo iz naših duša poput vodoskoka kovanica iz automata rastali smo se tiho životinje kada osjete da će umrijeti povuku se

daleko u šumu u mrak u snu ne znajući da smo umrli i da ćemo oživjeti I dalje mi je nejasno zašto Mi se ovdje ne poznajemo Čak i poslije sonate zagrobna tišina koja ju naslijedi također je sklad Golf sam prodao preko PIK-a Mrak je u zemlji sva tijela su bliska svi smo srasli u prah i alge

P.S. – Poniznost čovjeka prema čovjeku – me boli – i kad posmatram sebe u sklopu univerzuma, šta sam ja a šta je taj – kojeg nazivamo najvećim – a ipak – opet je u tome ono božansko u čovjeku – plačem kada pomislim da ćeš prvu vijest od mene dobiti vjerovatno tek u subotu – ma kako da me voliš – ja te ipak volim jače – ali ne skrivaj ništa preda mnom – Laku noć – moram ići na spavanje, jer sam u toplicama – Ah bože – tako blizu! tako daleko!
Betoven, Pismo Besmrtnoj dragoj

Božidar Radošević

Peti dan

Bio je peti dan. Nitko nije očekivao da će se ovdje spustiti. Ta sluzava, razularena stvorenja došla su širiti kojekakve bolesti sa svojih blesavih mikro-planeta. Kontra-admiral Hipsterius Blaženi zasjao je svojim sluzavim četverima očima, zatreptao da naglasi historijsku svjesnost svoje pojave, prvo desetak puta kratko, zatim jednom dugo i onda još jednom, malo kraće. Spustio se svojim svemirskim romobilom na slatko polje tratinčica gdje su ga dočekale mlade čelične glave naroda tehnološki umjereno razvijenog, ali to nije bio problem jer su zle boje s Hipsteriusovog romobila i iz Hipsteriusovih šarenica umjereno očarale mlade čelične glave naroda zvanog Ejčbiovcu. „Umjereno razvijeni, da, ali na svojoj planeti, mada prema nama ste nazadni, ne previše, doduše“, uputi im besjedu HB.

I stoga oni stigoše – kontra-admiral na svemirskom romobilu, a njegova vojska razularenih, sluzavih stvorenja na svemirskom brodovlju – da čeličnim glavama prenesu historijsku svjesnost. „Vidio sam svijet, bio sam i star i mlad, bla bla, živio sam bla i bla, i još brzo i sporo i vjerujte mi da je spajanje moga obojenog romobila sa vašim tlom, ovim slatkim poljem tratinčica koje se odražava u zloj boji mojih šarenica, ha ha ha ha, e to vam je svijet kojim će vaše mlade, čelične glave biti umjereno očarane.“ I bi kako Hipsterius reče.

Treći dan se iskrcalo i zadnje sluzavo stvorenje i razulareno

i brzo trepnulo trepavicama – tri puta. S druge strane, preko brijega obitavali su Ejčbiovcima, ne samo mladi već i stariji. Generalno gledano, narod se meškoltio i skeptično je gledao na spuštanje romobila + nepreglednog vojnog brodovlja na slatko polje tratinčica. Kad su svojim sluzavim pipcima i papcima zabalili tratinčice s onu stranu brijega se znalo čuti „jebi me u trokurac“. Generalno gledano, to su bile većinske reakcije jer je većina Ejčbiovacu staro. Ali mladim čeličnim glavama je bilo jasno da je touche kad čelične glave holistički pristupaju slatkim malim tratinčicama pa su starijim sunarodnjacima pokušavali objasniti da preuzmu malo historijske svjesnosti jer oni su baš kao i čelik; i mladi i stari itakodalje. Na kraju je sve završavalo sudaranjem čeličnih glava s onu stranu brijega što je kod razularenih stvorenja na slatkom polju tratinčica izazivalo reakciju s historijskom svjesnošću. Hipsterius Blaženi se zabavljao na Hipsteriji, brijegu koji dijeli slatko polje tratinčica od nastamba Ejčbiovacu. Brijeg je dobio ime u čast njegova uzvisenja, a za taj naziv ideja je sinula mladim čeličnim glavama kao derivat iz njegovog imena i sufiks kojeg dodaju svim zemljopisnim pojmovima na toj planeti; Prerija, Balija, Vanilija... HB je uživao koliko je to jednom kontra-admiralu moguće. Ali generalno gledano, Ejčbiovcima nisu bili zadovoljni ishodom. Peti dan stvar je otišla gotovo kvragu. Slatke male latice otežale su pod posvemašnjom sluzi. Romobil se spustio i više nije letio. S onu stranu brijega Hipsterije svi su bili umjereno uzrujani, čak i mlade čelične glave.

S ove strane Hipsterije, složno se gradio tabor sluzi na leđima jadnih, majušnih tratinčica. Sluzava stvorenja su napredovala, na polju su stajala dva sluzava kata, okružena sa šest razularenih tornjeva dvostruke visine. Bože spasi, tako nešto govorile su starije čelične glave, ali tko je vidio da se sudac miješa u utakmicu, osim u nekim politički indoktriniranim slučajevima. Ovdje nema mjesta za politiku, ovdje nastupa historijska svjesnost. Odmjereno je trljao ruke Hipsterius Blaženi. Zora šestog dana. Sluzavi i razulareni su spremni širiti boleštine iz bezobraznog doma što počiva na slatkome polju tratinčica. Ali dotad su se, generalno gledano, spremili i Ejčbiovcima. Generalno da, jer ima više starijih. Njihov razlog nezadovoljstva su prokleti Hipsteriusovi vojnici, ta gamad s mikro-planetu što infiltrira slatko polje tratinčica svojim boleštinama. Nažalost, mlade čelične glave nezadovoljne su stale uz Hipsteriusa Blaženog. Okretale su svoje čelične glave u znak neodobravanja insuficijencije historijske svjesnosti u starijih Ejčbiovacu. Nakon malo zvonjave usred sudaranja čeličnih glava, otišli su prvo na Hipsteriju popiti čaj s kontra-

admiralom, zatim preko nje na slatko malo polje tratinčica. A na njemu razularena građevina na sluzavim temeljima! A na građevinu naslonjen romobil; nonšalantna pobjeda historijske svjesnosti u šarenicama zlih boja! Platinasta traka krasit će historijsku svjesnost umjereno na mladim čeličnim glavama! O mladosti, o ludosti!

Čelične glave su pripremile napad: direktan nije dolazio u obzir; suočiti se oči u oči na Hipsteriji sa šarenicama zlih boja HB-a. Stoga, oni se odluče uputiti – i krenu – najdužim putem; preko Prerije, Libije i Vanilije do slatkog polja tratinčica. Kad vam ga zabiju u esenciju vašeg sluzavog bića! Ali, kako to obično biva, bilo bi bolje da su krenule direktno. Ovako su izgubile puno vremena, ništa zanimljivo se nije dogodilo putem, a Hipsterius Blaženi je sluz postrojio u nedogled i pripremio za boj. Oni su sad spremni za Ejčbiovcu, a i mnoge druge umjerene narode na ovome glavatom planetu. Sluz je postojana i nepokolebljiva, baš zato što je neuhvatljiva i kolebljiva poput pudinga pribodenog na zid. I što svako historijski svjesno stvorenje zna i osjeća: družba s mikro-planeta ne osvaja; ona opušta. Dakle, jedini način da je se kompromitira jest da joj se gurne štap u guzicu, ali istinska, konačna pobjeda je neostvariva.

I jao, što ugledaše čelične glave kad su stale pred ono što je nekoć bilo slatko polje tratinčica. „Ha ha ha bla bla bla! Smirite se gospodo. Sjedite skupa s mojom vojskom čeličnih glava i odmorite se. Mir s vama! Braćo, ručajmo, ne budalite. Da, dobro vidite. Sa mnom su vaše mlade čelične glave, a s vama je sada i moja sluzava vojska, odsad: retroaktivna vojska čeličnih glava! Sluz i historijska svjesnost= sve. Sjedite braćo, ručajte.“

Iako spore, starije čelične glave nisu izgubile razum pred šarenicama usklađenima sa zlom bojom romobila. Ručale nažalost jesu pa je otišlo još malo vremena u vjetar, a i malo su se opustile, ali su zato u zoru sedmog dana rekle: „hej, pa retro-čelik kao takav ne postoji! Pa to je bronca! Ho ho ho!“

Istina, ispod počeličenog sloja s kojeg su kapale posljednje kapi sluzi sjajila se bronca, kolosalna ideja Hipsteriusa Blaženog, svačiji mokri san. Vojska s historijskom svjesnošću odjednom se učinila malenom pred spoznajom starijih čeličnih glava. I za sekundu su djelovale kao jedno, bila je opet Šesprva! Mljeli su sluzava i razularena stvorenja odjevena u retro brončane kvazičelik glave zajedno s građevinom napravljenom na jadnim, povinutim tratinčicama. Mlade čelične glave uzalud su vapile Tata! Mama! Teta nemoj! Bile su nesposobne da brane kontra-admiralove zle boje, one su

u njih ugradile patetično neumjerenu historijsku svjesnost s mikro-planeta, i nije im preostalo ništa nego da liju suze po sluzavim ruševinama na slatkom polju tratinčica dok stariji Ejčbiovcu melju razularenu vojsku svugdje po polju, da, bila je opet Šesprva. Bljesak Sunca na čeliku što se kotrlja, šarenice sa Hipsterije motre ishod, bronca ječi pod združenim valjkom čelika, suze lije mladžarija, latice se peru i podižu put svjetla, romobil spreman na novi uzlet, HB skuplja preostalu sluz...

Drž, ne daj, povuci, potegni! Velike vojske s mikro-planeta nesta, izbili su iz nje historijsku svjesnost, ostala je samo bronca koju su izvaljali u koplje namijenjeno Hipsteriusovoj šarenici, lijevoj ili desnoj, bilo je svejedno. „Ha ha ha bla bla bla. Nemojte, braćo, molim vas, nemojte samo promašiti i ozlijediti romobil. Ha ha bla bla bla. Ali ozbiljno sada, jer nemamo vremena za šalu. Bili ste divni, krasni, a ja, šarenice i romobil nosimo ovo malo služi što je preostalo da prepriča vašu sudbinu na nekoj drugoj planeti gdje, budite uvjereni, neće širiti boleštine niti će bla bla, a niti slijetati na slatko polje tratinčica. Vi ste moja inspiracija!“ Krenuo je na put HB, neuhvatljiv poput jegulje u pličaku, bio je mlad i star i brz i spor, zaposlit će se u nekom dnevnom listu ili osnovati festival, ha ha, brončano koplje bačeno na njega nije ni okrnulo romobil, a kamoli da će ubosti šarenicu. Ostao je samo trag služi na nebu.

„Čekaj odvratniče, da ti zabijemo ovo u čmar“, kivni su bili Ejčbiovcu, ali kad je trag služi ispario, tihi jecaj mladosti iza njihovih leđa ukazao im je na vrijednost za koju su se borili. Spustili su čelični pogled na slatko polje tratinčica. Tratinčice u slavu pobjede uzdignute, mladim čeličnim suzama očišćene! „Pogledajte djeco, ne srdite se na našu insuficijenciju historijske svjesnosti, pogledajte na čemu stojite.“ I zaista, mlade čelične glave umjereno ugledaše slatko polje tratinčica.

Na njima su sagradili dva sluzava kata i šest razularenih tornjeva dvostruke visine, a gledajte ih sad, očišćene vašim pokajničkim suzama, našom čeličnom akcijom. Mi smo umjeren narod, umjeren shvaćamo, umjeren primamo i umjeren dajemo, i išli smo svijetom tražeći našu dolinu s one strane brijega i putem smo rušili sve pred sobom umjerenom ovim čeličnim glavama i skakali smo i sudarali se i zvonili od sreće što uništismo sve pa i ovo slatko polje tratinčica, onako usput; ali kad smo se popeli na brijeg, pa bacismo pogled još jednom za nasladu, tratinčice su digle svoje stabljike i nastavile gledati prema nebu. Što naša glava lijepoga ne uništi, isplati se čuvati od služi.

Zahvalni Ejčbiovcu otkotrljali su se preko brijega svojoj

kući, slatko polje tratinčica je spašeno, historijska svjesnost je
suzama spasila stvar, sutra je prvi dan, laku noć.

Edin Salčinović

Priče Hasan babe, roba Božjeg

Uvodna bilješka

U proljeće, godine 2012., kod mene se javila neuropatija. Kako mi se stanje s vremenom pogoršalo, te sam nakon nekoliko mjeseci posljedice oboljenja počeo osjećati i na svome tijelu, početkom ljeta ljekar me posavjetovao da pođem na terapijsko liječenje u neku psihijatrijsku kliniku. Već nakon dva dana lično me otpratio u jednu ustanovu smještenu izvan grada i preporučio kod nekog svog kolege. Novi liječnik dočekao me srdačno, prije kao starog prijatelja nego kao uglednog pacijenta, čak je zažalio što se susrećemo u tako neprijatnim okolnostima, i da bi pokazao koliko me cijeni ponudio mi je smještaj s mnogo više luksuza nego li ga skrbnici ove ustanove uživaju, što sam vrlo rado i objeručke prihvatio, iako moram reći da ne znam šta je činilo taj luksuz. Prilikom upoznavanja novi ljekar se ponudio da sutradan uzme slobodno popodne i povede me u obilazak krajolika.

Klinika se nalazila u planinskom predjelu, bio je to humovit kraj, lijepo obrastao visokom i gustom šumom, sunce se teško probijalo do staze posute starim lišćem. Nakon što smo bez odmora pješačili oko četrdeset minuta izbismo na prostranu zaravan na kojoj se zasuto svjetlošću kasnopopodnevno sunca ljeskalo krasno gorsko jezero, zlaćane pjege izbijale su iz hladnomodre dubine, pričinjavalo

mi se da roj krijesnica vrluda u vodenoj tami; iako me priroda najčešće ostavljala ravnodušnim zastao sam pred ovom čudesnom pojavom. Otpočinuli smo za neko vrijeme kraj jezera, vodili smo neki besmislen razgovor iz kojeg pamtim tek da je moj vodič pomenuo kako je ovo mjesto donedavno bilo potpuno iznakaženo tragovima od borbi iz posljednjeg rata, rijetko se ko usuđivao zalaziti na ovu stranu. Moje stanje riječju nismo pomenuli. Kada se sunce već sasvim primaklo horizontu riješismo da pođemo natrag. Na kraju izleta, moj ljekar je opet izrazio žaljenje, ovoga puta zbog toga što mi ne može dozvoliti da izlazim u okruženje kada god poželim.

Proboravio sam u toj klinici cijela tri mjeseca. Iako pojedini moga boravka na tom mjestu – koje se usuđujem nazvati najdosadnijim na svijetu – nisu važne, potrebno je reći da nisam nalazio ništa zajedničko sa ostalim *psihorekonvalescentima*; to su mahom bili, oprostite na izrazu, priprosti ludaci s kojima se čovjek sa dobrom naobrazbom, a za svoju se svakako može reći da je takva, ne može upuštati ni u kakve razgovore. Kako mi je ljekar zabranjivao čitanje knjiga, a televiziju nisam trpio sve i da sam mogao ostati sam u sobi za gledanje, preostalo mi je jedino, da ne bih potpuno izludio, da vrijeme provodim u parku koji se u širokoj ravni prostirao oko klinike. Moj skrbitelj (tako sam zvao svoga ljekara budući mi je posvećivao specijalnu pažnju) mi je poklonio jedan poslovni dnevnik, tobože u terapijske svrhe, kao da čovjek može bilježeci dnevna stanja izliječiti živce. S izuzetkom onih nekoliko kišnih dana, već nakon doručka svakoga dana sam izlazio u park i ostajao sve do večeri, vraćajući se u kliniku samo na kratko za ručak. Brzo sam otkrio neka lijepa mjesta pod drvećem na koja drugi štićenici ove »svete« ustanove nisu dolazili, tu sam provodio vrijeme razmišljajući o svome dotadašnjem životu i svemu onome što me dovelo u ovakav položaj, uz to črčkajući u svoju svesku nekakve gluposti, na koje, razumije se, moj ljekara nikada nije ni bacio oko.

Vjerujte mi, da je to potrajalo duže od dvadesetak dana, bili biste pošteđeni čitanja ovih redaka. Na svu sreću, ubrzo sam zapazio nekog čovjeka koji se osamljivao na sličan način. Kada sam se prvi put s njim mimoišao nisam uočio ništa osobito, da budem iskren, ni sam ne znam šta me je navelo da primijetim kako tog čovjeka nikada ne vidam u zajedničkim prostorijama, čak ni u sali za ručavanje za vrijeme obroka. Ne, zaista ne razumijem kako sam shvatio u kakvoj izolaciji živi taj čovjek, recimo da je to neobična okolnost, ali od tog časa moje misli potpuno je opsjeo njegov slučaj. Možete misliti kakvo sam uzbuđenje osjetio kada moj ljekar, koji se sa mnom i dalje

ophodio kao sa prijateljem, nije bio u stanju da mi dadne niti jedan pouzdan podatak o »misterioznom pacijentu«. Ovako se izrazio zato što mu je bila poznata moja strast za misterije, iskoristio je priliku da pohvali moje pripovijesti, ali je opet zažalio, ovoga puta jer se pobojavao da za novom pričom trigram na pogrešnom mjestu, uvjeravao me da niko u ustanovi ne zna ama baš ništa o »slučaju koji me zanima«. Iako sam tada sumnjao da govori istinu, kasnije sam utvrdio da je tako, ili da je skoro pa tako, ali o tome neću govoriti sada.

Moj interes za onog čovjeka natjerao me da mu se približim, ali na svaki moj pokušaj da mu priđem on je vrlo lukavo uzmicao. Potrajala je ta naša borba desetak dana, izjutra sam jurio u park neurastenično – što mi je s obzirom na moju situaciju i priličilo – se ogledajući za njim, a kada bih ga pronašao zaustavljao sam se na dvadesetak koračaja od njega i gledao ga sa željom da mu prodrem u dušu. Ne znam kako je to izgledalo iz njegove perspektive, sigurno sam mu u početku izgledao kao luđak s nepredvidljiv namjerama; pretpostavljam tako zato što je tih prvih dana bježao već nakon nekoliko trenutaka, ali poslije je dugo ostajao, sada je i on mene gledao nekim pogledom o kojem se ne umijem izraziti. Da smo bili na bilo kojem drugom mjesto na svijetu naša ponašanje smatralo bi se za vrlo sumnjivo, toliko da bi morala reagovati bar jedna od službi javne bezbjednosti, ali ovdje je svako ponašanje dopustljivo sve dok nije nasilno.

Kada sam ga pažljivo osmotrio, na neki intrigantan način zapanjila me činjenica da se on od ostalih ludaka ne razlikuje samo po „čudnim“ navikama. Iako je bio odjeven u bolničku odjeću, te podšišan i izbrijan onako kako nalaže bolnički red, njegov izgled savršeno se razlikovao od drugih, koji su, ko zna zašto, nalikovali jedni drugima onako kako bi istovjetni morali biti živi mrtvaci. Jedinostvenim ga je činio izraz njegova lica, ili, da se nešto preciznije izrazim, izraz njegovih očiju. Pogled mu je bio kristalno bistar, niti ga je mutilo ludilo niti dejstvo sedativa – dok su njegove zagasito zelene oči bile nepomično u mene uperene nisam u njima nalazio nikakvih znakova straha, nesigurnosti, niti one sive hladnoće od koje je oko lude neprozirno, vidio sam samo neku živost i mladolik sjaj, nešto što čovjek ne može sebi predstaviti drukčije doli kao krasnu tajnovitost, i priznajem da je susret sa njegovim čudesni pogledom u meni budio blago jezive osjećaje. Razumije se da sam u svemu tome malo pretjerivao, noću u svojim razuzdanim fantazijama zamišljao sam kako su mu u glavu utisnuti komadić biljura, a poslije me u snovima progonio zloduh čiji je pogled bio sačinjen od smaragda i

vatre, zelena bistrina koja izgara. Sutradan, poslije takvih sanja i maštarija, osjećao sam težak napor kada sam se morao opet s njim suočiti, nije mi bilo lako izdržati to ukrštavanje pogleda. Kada bi nam se pogledi spojili osjećao sam nešto što bi najtačnije bilo nazvati stid od golotinje, naprosto, osjećao sam da njegov zlatnosmaragdni pogled prodire u moju dušu, ili, ako baš hoćete, u moje misli, i iz mene čita sve što ga zanima. Istovremeno, ja u njega nisam mogao proniknuti. Sve ono što on jeste ili bi mogao biti ostajalo je dobro sakriveno iza ona dva smaragda. Jasno mi je koliko nerazumno ovo zvuči, ali nemojte mi zbog toga zamjeriti, pokušavam samo da izrazim ono što sam tada osjećao.

Već sam rekao da je moj suparnik prestao uzmicati, ali to je važilo samo ukoliko ne bih prekoračio onu razdaljinu od dvadesetak koračaja koju kao da smo prećutno ugovorili. To me potpuno izbezumljivalo, predosjećao sam da se više ne mogu kontrolirati, sve sam teže sebe sprječavao da ga ne zaskočim i prisilim da progovori. Mislim da se moja neuropatija pretvarala u pravo ludilo, i ko zna kako bi to završilo da jednog jutra on ne koraknu prema meni. Bio sam potpuno zbunjen i ta moja zbunjenost spriječila me da reagiram na bilo koji način sem da pokorno stojim, biće da je baš to bilo dobro. Ne pamtim više detalje, posigurno znam tek da me je oslovio selamom kada se približio dovoljno da se mogao čuti njegov tih i miran glas, a ja sam jednako tiho i mirno odgovorio. Mnogo sam toga zaboravio i sigurno je da događaj predstavljam iskrivljeno, ali dobro pamtim da me nakon toga upitao: „Jesi li od nas?“. Riječi je izgovarao neobično, bilo ih je teško razumjeti, a ja sam, na svu sreću, bio toliko začuđen da sam uspio tek klimnuti glavom. To se pokazalo dobrim, jer odmah zatim on mi rukom pokaza da ga slijedim i ja krenuh iza njega kroz gusti drvoređ. Ubrzo me doveo u sjenku nekog visokog drveta i tu se smjestismo, mjesto je po njegovom mišljenju bilo dovoljno skriveno da bismo mogli slobodno razgovarati. Rekao mi je da se zove Hasan Baba i da je on rob božji. I tako su započeli naši susreti i razgovori.

U početku sam nastojao šutjeti što sam više mogao, bojaz sam se da ću izgubiti njegovo povjerenje, a dobro sam znao da mi samo jedna kriva riječ može presuditi. Na svu sreću on je govorio mnogo, malo je zapitkivao, a odgovorima nije posvećivao mnogo pažnje kao da je o meni već sve znao. Najprije je pripovijedao o svemu i svačemu, mnogo neobičnih i nepovezanih stvari, a onda se odjednom počela sklapati priča. Govorio je neobično, nekim arhaičnim jezikom, duboko stranim i skoro nerazumljivim u našem vremenu, i to je ono što

me natjeralo da povjerujem u sve što je pripovijedao. Nemojte me pogrešno razumjeti, nisam povjerovao da je ono što pripovijeda stvarnosna istina, ne, povjerovao sam u umjetničku stranu njegove pripovijesti. Da nije bilo tako, da nije bilo svih ovih neobičnih okolnosti što su se oko njega splele, smatrao bih ga za običnog luđaka, a njegovu priču za kakvo – oprostite što to tako kažem – shizofreničarsko bulažnjenje. Ali, sve ono neobično što se vezalo uz Hasana navelo me da ga ozbiljno slušam, njegove sam riječi zapisivao u svoju bilježnicu i tako pratio nit priče. Svakoga dana od ručka do večere sklanjali smo se u sjenku visokog drveta i on je nastavljao svoju čudesnu pripovijest. Na kraju, kada je ljeto doteklo svome koncu i kada sam bio otpušten iz klinike, kući sam ponio cijelu priču. Preostalo je bilo još da je se uredi i pripremi za čitanje. Riješio sam podariti joj oblik prastarih pripovijesti zato što vjerujem da je samo u tom obliku uvjerljiva. Hasanovom govoru oduzeo sam što sam mogao manje, ipak, priča je morala biti razumljiva i zato ga je valjalo stilizirati, a opet se od njega nije smjelo oduzeti mnogo, jer bi i to priču učinilo besmislenom. Nastojao sam naći srednju put za svoj postupak, a koliko sam u tome uspio prosudite sami.

Što se tiče moje riječi, ustrajno sam se trudio razdvojite je od Hasanove, stoga sam odlučio direktno govoriti u komentarima nakon poglavlja. Mišljenja sam da je ovo bilo neophodno kako bih priču razjasnio i dovoljno se od nje distancirao. Priča, dakako, o tome ne ovisi, po sebi je cjelovita i samostalna, i može se čitati bez ikakvog upućivanja u moje komentare. To je sve što treba biti rečeno u ovom uvodu.

E. S.

1. Prokletstvo

*Zapreštaju vam dijavole sa ancilijašom
akomirašom cernicašom
(Mak Dizdar)*

U sumrak dvadesetog dana mjeseca rabi-ul-evela, godine 1430. po preseljenju našeg resula iz Meke u oazu Jesrib, s greblja donesoše oneseviještenog rakara Murtu. Pošto se povratio i došao do sebe stade nas uezvijereno gledati kao da očima preklinje, i mnogo je grcao, a riječi što ih je trsio nisu mogle otjelotvoriti nikakvu sliku. Tek kad u tom neredu što nas je zasuo iz njegovih usta razabrasmo da spominje Kara-Ademov mezar, što smo ga pred nekoliko sati vlastoručno uzdigli kada

smo našeg brata ispratili sa ovoga svijeta, otvoriše nam se vrata saznanja i mi uzmogosmo pravilno protumačiti njegovo stanje. Ovo saznanje nas mnogo uznemiri, obuzeše nas nekakve slutnje, i mi pohrlismo prema greblju noseći u duši misli crne i teške. Svaki od nas u sebi je molio da ne bude ono najgore dok smo dahćući jurili, a kada stigosmo, prepadnuti onim što nas zateče popadasmu po raskaljenoj zemlji i zazvasmo Onoga koji je svemu svjedok. Pred nama se rasuo Kara-Ademov mezar, među rastrganim ćefinima leži obezglavljeno tijelo, a oko njega u ilovači tragovi kao da je neko golim rukama kabur otvorio. „Otisci su ovo Zvijeri iz bezdana, poznajem kandže njegove neljudske“, razborito reče did i kadija Uvejs, „molite se braćo moja, molite se sinovi Ademovi, Čovjekoubica steže srca vaša gubavim svojim prstima“. I mi opet popadasmu, i iz naših grla potekoše molitve još usrdnije, od straha još žešće. A nema riječi kojima bi se mogla opisati ona strava što nas tada bješe obuzela.

Tek Sveznajući zna koliko je prošlo prije nego li se u naša srca i glave povratio mir, a ja sam ti pouzdano mogu reći tek da s mirom nije došao i razbor, s mirom je porastao strah, jer sada je valjalo doznat u kakvoj se ovo grozi prekinuo zagrobni život brata našega.

Neko progovori, riječima drhtavim i krhkim: „Samo je nečista sila mogle ovako iznakaziti tijelo jednog iskrenog i bogobojaznog vjernika“. I tada nam se razbistriše Murtine riječi, i mi uzmogosmo, s Božjim odobrenjem, razumjeti šta se to na greblju zbilo.

Murto je kazivao da je sa jedne zapadne humke ugledao kako neki konjanik u crnoj odori jaše prema istoku na sedam bijelih konja, a oko njega ispleteno vatreno kolo. Na nekakvoj ogaravljenoj sablji prokleti atlija odnese Kara-Ademovu glavu, i po toj crnoj sablji mi prepoznamo Gospodara opsjena.

Pamtim da je učeni Kjazim-efendija rekao: „On je, a mrka kjatilka u njegovoj ruci đavolja je dvojnica našeg Zulfikara“.

Alija Šestokrilović bijaše slabe pameti, valjalo mu je pojasniti.

Tada did i kadija Uvejs reče: „Ti, Alija, prečesto zaboravljaš, a ne valja tako, veliki je grijeh kada vjernik zaboravio ono što je naučio“. I on ga podsjeti da je Zulfikar sablja koju je, jedne prilike, naš resul poklonio svom miljeniku, hazreti Aliju ibn Ebu Talibu, neka je na njega slava, mir i spas Božji. Hazreti Ali ibn Ebu Talib s njom se proslavio kao ratnik u borbi za opstanak vjere često se stavljajući na čelo vojske, zato je njegova sablja znak junaštva i pobjede. Na njoj su iskovana dva vrha, jedan znači šerijat, drugi tarikat, a opervažena je

odabranim ajetima i lijepim bogobožnim stihovima. Na vražjoj oponašateljki jedan vrh predstavlja kjafririjet, a drugi munafikluk, po njoj su ispisane mnoge bogohulne riječi, a u dnu, nad balčakom, stoji Prokletnikov pečat. „Ti bi, Alija“, završi svoju poduku did i kadija Uvjes, „morao biti razborit kao i tvoj imenjак, jer junak si i ratnik, ali u tvojoj glavi ovršenu slamu vitlaju vjetrovi. Zlo je to u nevrijeme koje nam se sprema“.

Alija od stida poniknu, a kada did i kadija dovrši i mi smo znali o kakvom nevremenu govori. Znanje o tom nevremenu bilo je zapisano u mramorju među borjem, a zapis je kazivao da će to nevrijeme biti vrijeme izazova, vrijeme koje će nam donijeti žalost, nevolje, strah, brigu i propast. Vrijeme kada ćemo konačno vremenu pogledat u oči. Vrijeme prokleta, i zaboravljeno od Onog koji pazi i uzdržava.

Vjetar tad donese kišu, i mi se sklonismo u borje, i među mramorje ono. Tu nam se, od straha slabim, obrati did i kadija Uvejs riječima razboritim i mirnim: „Čujte me dobro! Ovo što se na greblju zbilo prvi je izazov. Oduzet nam je kaburski spokoj. Uklonjen je naš berzeh. Jedna duša naša je zarobljena. Kletva je pala i postali smo ukleti. Došlo je vrijeme da vremenu pogledamo u oči“.

Ne umijem ti opisati kako su bile strašne te riječi i kako nas je pogodila njihova mirnoća, zar su takav mir i takva prijazan mogli iskazati sav ovaj užas. Ali, did i kadija je bio veliki čovjek, njega nije moglo uzdrmati ono što bi svakog drugog od pameti rastavilo. Prekorijeavajući nas što se držimo nerazumno kao žene, on nastavi govoriti: „Bez našeg berzaha mi smo izgubljeni, duše će nam ostajati zasušnjene u vječnom lutalaštvu između svjetova i neće im biti spasa, Ispitivači nam neće znati traga, a Zapisničari će izgubiti knjige naših djela“. Vapaji naše nesreće uzdrмали su ga koliko i zrno pijeska uzdrma ogromnu planinu kada na nju padne nošeno vjetrom. On mirno produži: „Ono što je izgubljeno sada moramo povratiti. Takav je naš taksirat, umaći mu ne možemo. A ono što je u dermanu zapisano, pa budite sigurni da će se ostvariti. Onaj koji obračun svodi za svoju riječ nikome neće ostati dužan“.

Ali mi smo, oprostite nam Ti koji molbe uslišavaš, u tom času bili odveć slabi. Strah nam pomuti misli, unese nesigurnost u naša srca, i mi počesmo bludjeti kao leptiri raštrkani.

Nebo se u taj čas bješe rastvorilo, nekakva tama kao da je kuljala iz praiskonske utrobe, a vjetar je kroz borje pronosio šapat usuda. Tmača se spustila u naše zjene, a mora u naše grudi, i mi zaboravismo na svijet i stvari koje njemu pripadaju.

Alija Šestokrilović bješe izgubio glavu, on se najednom dade u trk prema onoj strani na koju je odjahao onaj konjanik, i dok je bezglavo jurio usta su mu urlikala: „Goni vražju silu!“ „Pustite ga braćo“, reče nam did i kadija Uvejs kada su neki od nas pošli da ga zaustave, „neka sam nađe razbor pravovjernih, niko mu ga ne može u glavu usaditi. Mi, braćo, sada moramo misliti na spas, a putokaz jasni treba očekivati odonuda otkuda će biti najpouzdaniji. Zato vas pozivam da u miru svojim kućama pođete, a kada dođete dobro se zatvorite u kuće svoje i predajte srca svoja i duše svoje Onome koji sve rješava i otvara. Pa kada tako probdijete noć, i očistite srca vaša i duše vaše, onda budite sigurni da će vam jutro donijeti olakšanje“.

I mi s tugom ovješenoj niz čelo pođosmo kućama svojim, i svaki od nas dobro zabravi vrata svoja pa u samoći i tišini otvori srce i dušu Onome koji sve rješava i otvara.

Jutro nas zateče u samrtnom halu, pritisnute olovnim mislima o našoj budućnosti, ali se tada nemir i strepnja ukloniše iz srca naših, jer do ušiju nam stiže vijest da će neka roditelja na ovaj svijet donijeti jednu našu dušu. Briga, nemir i strah najednom nestadoše, i mi se počesmo redom okupljati pred kućom te roditelje, spremni da u velikom veselju dočekamo prinovu. Svi smo se tu sakupili izuzev Melkana Džige, njemu ne htjedosmo remetiti sna strahujući da ne otjeramo riječ sudbine. Pred pročeljem kuće stajali smo u polukrugu. U sredini polukruga sjedio je did i kadija Uvejs i mudro šutio. S njegove lijeve strane bio je Kjazim-efendija, bio je miran i dostojanstven, sebi u bradu govorio je lijepu molitvu, glava mu stalno bje oborena, rijetko je pogledavao na svjetinu. Didu i kadiji s desna bio sam ja, ogledavao sam se po narodu plašeći se da je u njima, može biti, nestalo dobre vjere, ali vidjeh kako stoje jedan do drugog čvrsto zbijeni, strpljivi i puni nade. Ne trebam ti ni govoriti kako me to ispunilo srećom. U tom času u njima nije bilo straha od vremena bonog što se pred nama otvorilo kao bezdan u hendeku. Radostan to bi čas kada pred narod stupi slijepi pjevač Avdo Pivo, bogobožnim glasom tjerao je uroke:

*Majka Smaju pod đulom rodila,
lastavica ezan proučila,
b' jela vila na pivoj zavila'
a pčelica medom zadojila...*

Ali, tu se pjesma prekinu i raskriliše se kućna vrata, a pred

narod stupi stara babica. Još me zaboje uši kada se sjetim muka koji tad zavlada. Gledali smo je s nadom nemjerljivom. A ona je, u olubljenom ledženu, pred nas iznijela mrtvorodenče.

Ne nalazim riječi kojima ti mogu kazati kako je mučno, kako bezbožno, bilo to uprizorenje. Utječem se Dobročinitelju da od mene ukloni sjećanje kojim to pamtim, božjem robu nije dato dovoljno snage da to podnese. Ipak je mogu smoći koliko mi treba da ti kažem kako je donoseći mrtvorodenče na svijet umrla i roditelja, a više od toga od mene ne traži. I neka znaš, najviše bi volio da ni ovo nisi morao čuti.

A nama se tada sve prikazalo u nepogrešivoj bistrini, i mi klonusmo u strahu, bogobojazno digosmo šake pa zazvasmo ime Onog koji milošću i znanjem sve obuhvata. Duša novorođenčeta bila je ukradena prije nego li se na nju dospio utisnuti biljeg dunjalučkog bivanja u grijehu. Moram ti reći da bismo u dobrim vremenima, onima u kojim čovjek ne biva stavljan na kušnju i njegovo bivanje protiče pod znacima jednolike sudbe, uzeli za blagoslov ukoliko bi jedna naša duša zaslužila fitrah i ostala neopržena dunjalukom, takve bezgrešne duše na Dan ulaska u Džennet već će biti u obećanim baščama, letjet će sa rajskim pticama. Ali, sada se pobojasmo za djetetov fitret, jer dušu novorođenčeta nije odnio melek smrti. Sve i da je nakanio, u što se jesmo uzdali, Prokleti ga je pretekao. Ta mukla istina ukazivala je samo na jedno, oduzeta nam je muka rođenja, jalovošću je zastrt naš dunjaluk, i druga duša naša je zarobljena. Oko nas se zatvorio ukleti krug. Zbilja, došlo je vrijeme da vremenu pogledamo u oči.

Tada se diže did i kadija Uvjes, bio je dostojanstven i velik u svojoj dobroćudnoj razboritosti, pa nam se obrati kao što se Musa-pejgamber, neka je na njega slava, mir i spas božji, pred morem sinjim obrati narodu svojem kada su, bježeći od faraona, počeli gubiti nadu: „O, robovi božji, samo nam se kazalo da smo od sada zarobljeni u našem pamćenju, u njemu ćemo naći naputke za naša buduća djela, iz njega primiti smjernice za naše buduće putove, uzeti snagu za buduće srčane poduhvate, smirenje za buduće nemire, pouzdanje za buduće nesigurnosti, vjeru za buduća iskušenja i istinu protiv budućih prikaza koje će stati na naš put. Naše je bivanje izgubilo trag života i smrti, vrijeme je doteklo svome koncu u bezvremenu, prekinut je sindžir našeg postojanja, ostali smo pred neprijateljem sami kao onomad dvojica časnihi u pećini skriveni, kao i oni znamo da je uz nas tek Onaj koji je prvi i posljednji. Ostavljeni smo na vjetrometini nepravilika, nezaštićeni od zlih glasova sijača smutnje i podmuklih slika

majstora opsjene. Naš svijet pomiješao se s drugim svjetovima. Na nama je da ga vratimo na njegovo mjesto, da mu povratimo njegove prijašnje granice i da ga učinimo stabilnim u dobroj vjeri i dobrom adetu. Toliko o našoj nevolji znamo.

Malo znamo, a znano je da se istom valja uhvati u koštac s nevoljom, odrediti od čega da se počne, otkuda da se krene i kuda da se ide, kamo da se potraga usmjeri i kako da se pobjeda izvojuje. Ali, najprije se mora pričekati treći izazov. S trećim izazovom potvrdit će se naš hal, ozbiljit znanje o ukletosti sačuvano u pamćenju, otvorit će se put pravovjernih, u jasnom sjaju ukazat staza spasa“.

Potom on zapovijedi neka svo ženskinje i sva djeca pođu kućama, pa kada se u kuće zatvore, neka srca i duše svoje u molitvi poklone Onom koji daje sigurnost, a nas muškinje okupi oko sebe pa nas povede u borje ono među mramorje. Pa kada nas tamo okupi i uvjeri se da ga slušamo, ovako nam kaza: „O, robovi božji, slušajte me ušima i dobro pamтите moje riječi. Svaka priča u sebi krije svoje pouke i razloge zbog kojih je ispričana, ni ova moja po tome neće biti izuzetak.

Vi već znate da je vrag sa nama kavgu zametnuo, a ja znam da kavgu sa njim mi odvajkad, stalno i stameno vodimo, sve da oblasti se i vlasti vražje oslobodimo.

Robovi božji, braćo moja, o neprijatelju našem mogu vam pouzdano reći tek da je nadljudski jak. Da se otvori gora Hindukuš, pa da se u nju zbije njegova snaga, opet bi je preteklo za još dvjesto vjekova ljudske muke. Toliko je o tome na znanje dato meni, a više od toga ne može vam reći niko, osim onog što će vam se samo kazat ako budete smjerni i strpljivo saslušate ono što vam kazujem..

Neprijateljstvo s čovjekom zametnuo je on još onoga dana kada, u najljepšem obliku, od ilovače bje satvoren naš praroditelj, i kada mu Onaj koji sve divno stvara od svog daha udahnu dvadeset i jedan gram i poduču ga imenima svih stvari, i naredi stvorenjima svih svjetova da se bogobojažno poklone pred njim. Toga dana Zvijer odbi pokornost Vladaru svevišnjem, odmetnu se od bića što bogobojažno i pokorno robuju Vrhovnoj istini, i zauvijek ostade proklet. A do tog časa Nečastivi bijaše najčasnije stvorenje među melekima, džinima i ljudima. Bio je predodređen za ljubav i ni za šta drugo. Kada je postao jedinstven u toj ljubavi spopali su ga sujeta i samoljublje, pa se uzoholio nad vjerom i otkazao pokornost, tako je dospio na niži stepen blagodati. Tako je Lažljivi duh spoznao da Tvorac ne voli neposlušnost, pa kada vidje našeg praroditelja kako živi za istinu, ljubav i pokornost svome Tvorcu spopade ga zavist, i on poče lukavstvima zavodit Adema ne bi li ga

učinio sličnim sebi. Kada je Blagi saznao za čovjekovu slabost i kako se je brzo priklonio dušmaninu, odredi čovjekovom neprijatelju vrijeme do dana konačnog proživljena da u njemu smutnju sije, a Prokletnik se zadovolji darom i objavi rat insanu božjemu. Smutljivac se zareče da će presretat ljude na sirat-ul-mustekimu, pa ih u zabludu odvoditi sve dok većina ne postanu nezahvalni, i zanaovjek napusti bašče dženetske. Pokuđeni i poniženi od toga doba čovjeku mira ne da, prilazi mu sprijeda i straga, s desna i s lijeva, odozgo i odozdo, pa sa slabićem bitku zameće, a bitka je njihova neravnopravna, jer jedan je satvoren od vatre, drugi od ilovače, snaga protivnika nije od iste vrste i istog porijekla. Ali je Svemilosni čovjeka obdario pokajanjem kako bi se izdigao iz gliba sklonosti ka grijšenju. Pokajanjem se čovjek bori protiv vojske iz Devleta smrti i zaslužuje pravednu nagradu kada se drži istine za čiju ljubav je stvoren, a zaslužuje kaznu kada ga savlada vlastita duša i ponese ga ka strastima.

Znanje o Prokletnikovoj snazi sačuvalo se u predajama i ja ću vam ih prenijeti u onom obliku u kojem su dospjele da naših dana.

Kazuje se da je Prokletnik jednom, iz one starodrevne zavisti na insana, svojim bogohulnim šakama kao nebeskim mengelama stisnuo mjesec s nakanom da ga utrne. A mjesec je zemanile bio kao i sunce, punosjajan, hranodavan, blagorodan, i služio je, po naredbi Početnog stvaraoaca, na ugodbu ljudima; hranio je klice u zemlji i zametke u ženskim plodnicama, vodio je praiskonske vode neznanim tokovima, darivao je tijelu veliku snagu a licu ljepotu.

Zbog takovih korisnosti, čovjekov neprijatelj, vjeran svojoj zakletvi, skani rastvoriti blagodat, te ga uze drobit. Krunio se Mjesec u demonskim šakama, sipila vatrena kiša s naših nebesa, a ljudi su sa strahom proživljenih gledali tu hulu i zazivali Onog koji sve vidi.

Onaj koji sve čuje, odazva se pozivu preplašenih i posla zebanije, Ridvana i Malika, neka je na njih slava, mir i spas Božji, oboružane sabljama koje sijeku svojstvo vatre, da blagodat zaštite i bogohulnika kazne. Predaja kazuje da ova dvojica Božjih zaptija veličinom premašuju svaki oblik znan ljudskom oku, od resice njihova uha do zaušnjaka ptica leti osamnaest ljudskih godina, a zjenicu njihova oka riba za svog vijeka ne bi preplivala. Pa i ta nesaglediva veličina s đavolom muku namuču.

Koliko je borba potrajala ljudi ne mogoše izmjeriti; kako im je mjesec ostao sakriven oni ne upratiše mijene te tako cijelu bitku proživješe u bezvremenu. Duboko u ponoru nad

njima Ridvan i Malik silovito su nasrtali na Otpadnika od predanosti udarajući istovremeno s različitih strana; kad bi jedan jurnuo odozdo drugi bi se ostrvio odozgo, dok je jedan napadao zdesna drugi je navaljivao slijeva. Nepokorni je dugo izmicao istinosnim sabljama, bježio je kroz naša nebesa vukući za sobom vatren rep, sve dok ga čuvari pravde ne satjeraše uz nebeski duvar; najtragu nejmade kud, ispusti naš mjesec pa uteče u nebesa džinskog svijeta.

Zaštitnici vjere vratiše mjesec na njegovo mjesto, ali mu sjajnoća ostade okrnjena, a na njemu se i dan-danile poznaju tragovi šejtanovih šaka.

Opet se kazuje da je za vakta na dunjaluku bilo sedam sunaca, jedno drugom nalik kao lastavičja jaja. Ugniježđena pod vjenčanicom našeg nebeskog svoda na zemlju su svejednako, voljom Onog koji stvara korist, spuštala sunčanu blagodat. Zemlja tad bijaše riznica Božjeg obilja, snaga i zdravlje oblikovali su dunjaluk, gore su vršcima milovale nebeski svod, vode bile slatke i opojne, polja rahla i beričetna, zvjerinje bješe pitomo i smjerno u slavljenju Svevišnjega, bilje nije tražilo od insana brigu i mukotrpan rad, već je samo nudilo svoje plodove, a sam insan, počašćen neizmjernim obiljem, ostajaše na dunjaluku sedam puta duže, jer trebalo je proteć sedam vjekova da se ruh ahireta uželi. Životvorna snaga neumitno je tekla svemirskim koritom, odijevala se u ruho od oblaka i hranila pupove zvijezda, na posljertku se slijevajući u sunčani stup. U tom stupu bijaše vjera ljudska i svaki što bi raširio ruke od prsta do prsta našao bi zlatni sat svoga vremena. Bio je to vakat kad dunjaluk bi čist od grijeha: razmirice i ratovi, zavisti i opadanja, objest i pohlepa, širk i blud, i još drugi grijesi, što sitniji što krupniji, u vremenu zarobljeni čekaše svoga pokrovitelja. Potraja među ljudima ta sreća i to blagostanje dug vakat, okoljeniše se koljena i posojiše sojevi, razvedoše se po zemlji narodi, razdijeliše se blaga zemaljska i zametnuše carstva u miru i slavi Božjoj; dobar adet uljuljka ljude u sigurnosti, a sigurnost ih navede na zaborav praroditeljskog grijeha.

Prokletnik je strpljivo čekao da ljudi zaborave na opasnost koja od njega vreba, a kada ih vidje u zaboravu slabe, posija među njih smutnju. Tako ljudska vjera oslabi, a njemu se povrati puna snaga. On se pretvori u golemu zmiju, Aždahu, uspuza se uz nebeski duvar, pa stade pit ona sunca. Nebesa potavniješe, dunjaluk omrknu, predznak gluhog doba gdje pijetlovi ne pjevaju ukaza se u očima ljudskim i srca ljudi na zemlji obuze slutnja, mrak im se navuče na oči, skameniše im se lica kao da su na njima očne duplje prazne, usta njihova se

začepiše, još su samo uši očekivale onog koji treba puhnuti u sur. Gluhota i neznan potraja sve dok din-dušmanin ne popi šest sunaca, a kad dođe do sedmog u ljudskim glavama probudi se sjećanje na prvobitni grijeh, u njihovim srcima oživje bogobožnost, i oni popadaše ničice moleći oprost i milost.

Onaj koji motri na svaki pokret, kadar svakom oprostiti, posla tad slugu svoga Mikaila, neka je na njega slava, mir i spas Božji, pretvorenog u strahobalnu lastavicu, da zaštiti zadnje sunce. Mikail po naređenju doletje ispred one guje pa sakri sunce pod lijevo krilo.

Vraždom se zasmija zmija aždahaka! Leden psiktaj presječe gluhotu mraka. Krvopijka nasrnu na meleka Božjeg.

Mikail je spreman dočeka, dohvati je kandžama pa preletje svih sedam nebesa, te je ozgor pusti da trehne na dno džinske zemlje. Tako zadnje sunce osta spašeno, a velika aždahaka, stara zmija koja se zove đavo i šejtan, i koja zavodi vasseljenu, bi zbačena, i sveza je Mikail na hiljadu godina. Od tog vakt ljudi puštaju lastavicama da se gnijezde u podstrešnicama kuća njihovih.

Još se kazuje da su u davni vakat, kad je vrijeme bilo dobrohotno i kad su puhali vjetrovi obremenjeni zdravljem i nafakom naklonjenom insanu, na dunjaluku živjeli, obitavali, nekakvi džinovski gušteri. Bilo ih je od dva soja, pitomijeh i krvoloka, prvi su insanu služili i od koristi bili, drugi škodili i bili na zlo i na zijan, a opet je sve to bilo po odredbi Onog koji posjeduje svu vlast. Tada se među insanom bila udomačila i živinka zvana burak, bijela jahača životinja nebeskog porijekla, veća od mazge, manja od konja, a kretala se brzinom pogleda. Uz pomoć džinovskih guštera ljudi su gradili ogromne građevine od gromada pješčara, čvrste i stamene, sigurne, udobne, i uzidane u dobre namjere. U njima su ljudi boravili, obavljali molitvu, i sahranjivali svoje prvake. A burak je čovjeka nosio kroz nepregledne daljine, u zemlje kakve ljudsko oko i ne sanja. Iz dalekih zemalja čovjek je donosio blaga svoja, zlato i drago kamenje, biser i kadifu, mnoge plodove ubrane u zreloom šarenilu vrtova i bašči, i još mnoga znanja koja su pod razornim zubom vremena nestala. Među ljudima bio se uobičajio dobar adet, pravovjeran i istinit, na pravdu i na olakšanje svima, pa se na dunjaluku ne nađe nijedan da se potuži.

Prekorivši se grozomornim sudom i prepustivši se nadljudskoj strpljivosti, gledao je Oholi u taj mir čekajući da blagostanje zaborav na njega donese, a kad osjeti punu snagu, dohvati jednu gromadu koliko je brdo Uhad, što je nesmetano

plovila svemirom, te se hitnu njome na Zemlju. Od siline udara sve se na Zemlji ispretura: preobliču se priroda i mnoga njena dobra zauvijek u materinsku utrobu potonuše, oni džinovski gušteri izumriješe, a burak se zastidi insanske prolaznosti pa se vrati u svoju postojbinu na nebesima. Tome valja dometnut da se još jednom jedan burak pojavio na Zemlji. Udostojao ga je Džibril-i-Emin, i doveo našem resulu, neka je na njega slava, mir i spas Božji, da ga ponese na nebesko putovanje Isra i Miradž.

Zatekavši se ustrašen na tom kijametu, vidjevši Zemlju kako guta plodove svoje i u sebi se ništi, prisjeti se čovjek svojih grijeha, pa se počne Svemilosnom utjecat moleći od njega zaštitu i spas, a Onaj koji mnogo prašta primi probuđenu ljudsku bogobojazan te svojom voljom obustavi propadanje Zemlje. Od tog vaktak dunjaluk osta ovakav kakvog ga i mi znamo i kakvog ga oduvijek pamtimo“.

Tako svoje kazivanje dovrši did i kadija Uvejs, a kada nas vidje kako u strahu gubimo razbor i srce, on se u sebi poboja za naš iman pa brzo nastavi govoriti:

„Vidim da vam strah prolazi čelom i svodi se niz lice. Oči vam odaju trepetavo nestrpljenje da pitate kako protiv njega. Opravdan je vaš strah, ali nadu i vjeru gubiti ne smijete. Morate uvijek znati da načina ima, za vas je to stroga naredba.

Da bi vas spasio od zaborava što ga strah sa sobom nosi, ispričat ću vam priču o Sulejman-pejgamberu, neka je na njega slava, mir i spas Božji, a vi je primite kao olakšanje.

Vele da je Sulejman-pejgamberu bilo dato da razumije govor ptica i džinski jezik, poznavao je nevidljivi svijet i tajne sedam nebeskih kata. Pod biljegom njegova pečata služili su ljudi, džini i ptice. Ali je bio dertli insan.

Kada mu u pošjet dođe idolopoklonkinja Belkisa, Kraljica od Sabe, omađijan plamenom što je u njenim zjenicama igrao kao lakonoga ifritka, Sulejman-pejgamber riješi da je prevede među pravovjerne i pred Svevišnjim učini svojom. On zapovijedi svojim vojskovođama da u zoru idućeg dana pred njega izvedu njihove najjače vojnike. A kada se pred njim pokloniše najbolji iz njegove vojske, Sulejman-pejgamber ih zapita: „Može li ijedan od vas, o robovi Božji, prenijetu kraljičin prijesto iz dvora u Sabi u Jeruzalemsku palatu?“ Najprije se javi jedna golema ptica Ruuh i reče da će prenijeti prijesto ako joj se dadne vremena koliko je potrebno da sunce zauzme polovinu neba. Potom se javi jedan od gorostasa i reče da će on to isto učiniti dok ljudsko oko na istoku ugleda potpun sunčev krug. Na poslijetku nečujno istupi neki ubog čovjek zaogrnut prosjačkim ruhom, skrušeno stade pred

cara spustivši desnicu na srce, pa ispod glasa kaza da će on to učiniti za treptaj oka. Za tren se u dvorani ukaza žeženo kraljičino prijestolje optočeno draguljima, po čem svi ničice na tle popadaše zahvaljujući Stvoritelju i slaveći Njegovu veličinu. Kada podiže čelo Sulejman-pejgamber poželje bogato darovati onog siromaška, ali on bijaše iščeznuo i niko od uglednika i dvorjana ne znade ko je bio taj čovjek. Utom se pojavi kraljičina pratnja te glasnici najaviše njezin ulazak u palatu.

A kada zakorači u palatu, kraljici Belkisi se od biljurnog poda učini da je voda pa podiže haljinu. Shvativši svoju grešku ona se postidje svoje vjere u opsjene i povjerova da nema boga osim Boga, ali ne reče ništa, već produži svejednako pridržavajući kadifene skute bijelim rukama. Ali kako ugleda svoje prijestolje, ona spusti čelo na tle i predade se Bogu glasno očitujući svoju vjeru, na što je Sulejman-pejgamber prihvati za ruku i podiže, te istući blagoslov od Onog koji diže, učini svojom ženom.

Svemu ovome još treba dometnuti da je onaj gorostas po snazi bio ravan našem neprijatelju, a čovjek koji ga je pobijedio bio jedan od dobrih, onih koji su učili iz Knjige i kadri su, voljom Vladara svjetova, činiti nevjerojatna čudesa na Zemlji. Oni su ljudi čistih srca i lica, skromni i pobožni, bogobožni i predani u vjeri. Zbog takvih osobina, nijedno od Stvoriteljevih bića, pa ni Stvaralac opsjena, nije kadro mjeriti se s njima. Kako dostići taj stepen, kako uznijeti sebe do takve visine i moći, tajna je koju vam ja robovi božji ne umijem otkrit, moja priča vam može tek pomoć da sami u nju proniknete ako uzmognete razumjeti ono što je promaklo meni. A ako hoćete izvršiti svoj zadatak i pobijediti našeg neprijatelja, moraćete se uzdići toliko da vas se može smatrati dobrima. Ja vam želim da vas na putu prate mir i sreća, i da vas Onaj koji uzdržava iz svog okrilja nikad ne ispušta“.

Tako did i kadija Uvejs dovrši svoje kazivanje i mi podigosmo ruke da se zajedno pomolimo. Noć se već bješe spustila, i mjesec je na nebu zasjeo visoko, bacao je blijede i hladne odsjaje među borje u kojem smo bili i tama oko nas je bivala modrikasta i prozirna. Najednom se nešto izmijenilo. Mjesečevo svjetlo postade rumeno kao odsjaji vatre i sve čega bi se dotaknulo kao da je počinjalo plamtjeti. Tada vatra ispuni našu noć, i mi oči svoje okrenusmo za mjesecom visoko gore na nebu. Mjesec bijaše blijedo rumen kao lice u zaljubljene djevojka kada joj krv jurne u obraze, takav bijaše taj mjesec što se nadojio krvi djevojačke i pod njegovim svjetlom ukaza nam se naš neprijatelj, Krvnik.

Ne mogu ti pouzdano reći da li je stajao na zemlji ili je lebdio u vazduhu, prekomjerno sam bio tjelesnim sokovima opijen da bih pravilno upamtio ono što je bilo, a opet i nije nepravilno ovako kako ću ti predočiti mjesečevu nakazu, jer mi do dana današnjeg iz sjećanja nije iščiljela njena slika, baš onakva kakva mi se u glavu toga dana urezala.

Velim, ne pamtim je li bio na zemlji ili u vazduhu, ali pamtim da se u blijedom rumenilu noći pred nama ocrtao kao sjenka aždaha i strijeljao nas svojim vatrenim pogledima. Lice i tijelo bijahu mu modri, a crvene kose padale su mu sve do potkoljenica. Eto takvom nam se prikaza zvijer iz bezdana, i mi, od straha nijemi, tek smo ga motrili kao što kokoši motre moćnog jastreba.

Da li ta strava i nemušnost potrajaše čas ili više ne umijem pouzdano kazat, tek pamtim da nas iz te gluhe obamrlosti probudi Alijin bojni poklič: „Goni vražju silu!“, i svi se trgosmo taman da vidimo kako Alija juriša na mjesečevu nakazu. Ali, prije nego li je do nje dotekao prikaza se rasprši, a mjesec što ostade za njom započe tavnjet i povraćat svoj modrikast i srmen sjaj.

Tada did i kadija Uveys reče: „Nema sumnje, bio je to Knez paklenski. Braćo moja, pa mi smo ovo primili treći izazov. O Ademovići, o potomci Nuhovi, o djeco Ibrahimova, to ste vi vidjeli našeg neprijatelja u liku jasnom i neka znate da je to obličje u kojem ga naše oči mogu ovaplotiti na priliku onog što nam je voljom Stvoriteljevom dato da možemo zamisliti, a njegov pravi lik insan ne može ni naslutiti, a kamoli zamisliti. I neka znate, ime našem neprijatelju je Duh lažljivi i on je Otac laži, i zato pred insanom uzima mnoge likove. Jer on se Zakleo pred licem Pravednika, onoga dana kada je protjeran iz nebeskog vrta, da će sačinjavat opsjene i lažima zavodit čovjeka. Tada je on rekao: „Izaći ću i biću lažljivi duh u ustima svih proroka“, a Sudac mu odgovori: „Prevarićeš ga i nadvladati, idi i učini tako“, i zauvijek ga protjera iz obilja svojeg. I doista je mnoge prevario i nadvladao duh ljažljivi, a sada, braćo, i nama prijeti svoji opsjenama da će nas zauvijek odvesti sa puta spasonosnog. Braćo moja muhamedanci, sada je naš arzuhal postao arzuhal bezvremenika. Vrijeme u kojem jesmo nasilno je u nas ušlo, tražili ga nismo, a sada nam ga valja primiti i poći kroz mreže od buđe k obećanju onom dalekom što pred nama se krije sve zbiljnije, sve huđe. Vi, braćo moja, na putu tome ne smijete slabiti ni mišlju ni djelom. I ništa što će biti smesti vas ne smije, niti vas smije zavesti i nagnati vas da bludite niti učiniti da vam se oslade grijesi vaši, i ono što je bogu omraženo, i ono što vam je zabranjeno, kao što se osladilo

narodu Musaovom, pa se Gospodar na njih rasrdio i obznanio da će do Sudnjeg dana prepustiti vlast nad njima nekome ko će ih na najgori način tlačiti, pa od tada oni prokleti blude od nove nade do stare zablude. Vi, braćo, morate ustrajati kao što je naš resul sa sljedbenicima svojim ustrajao kada mu je bilo najteže, pa je zato primio nagradu lijepu i pokazana su mu znamenja božja, i još je bio obdaren pobjedom pa je gledao kako propadaju neprijatelji njegovi. Tako će biti i sa vama, braćo moja, ako budete smjerni i poslušni, i ako nikada ne iznevjerite riječ s nebesa spuštenu, i ako u njeno istinitost i ispravnost ne posumnjate.

A sada pođite kućama svojim, pa se u njih dobro zatvorite, a kada se osjetite sigurnim predajte svoje živote u ruke Uputitelja na dobro. Sačekajte tako da novi dan osvane, onda ćemo se poslije jutarnje molitve svi na ovom mjestu okupiti. Tada ću među vama odabrati najpouzdanije, pa ću im udijeliti uputu i dati svoj blagoslov. I neka bude tako kako sam rekao, jer jutro je pametnije od večeri“.

S tim riječima nas did i kadija Uvejs isprati, pa se mi vratismo kućama svojim i noć probdjesmo u molitvi.

Mirnes Sokolović

Malaria

Bilo je to već drugo ljeto kako sam vježbao ronjenje na dah. Toga avgusta, naprimjer, moja gušterača je napunila tek godinu dana. Baš u onom trenutku kad smo se spustili sijedim kosinama na morsko kamenje i legli potrbuške.

Stizale su tih dana s pustinjских ratišta strašne vijesti, neki kvartovi su se rušili sami od sebe. Vidali smo u hodu na trafikama slike smrvljenih, ona mi nije stizala opričati šta je sve vidjela listajući. Ja sam uzimao dah i nestajao pod vodom, kad bih se vratio zaboravila bi šta je htjela reći. Bila je osjetljiva na to, kao da se njoj događa. Nekad davno smo i nas dvoje preživjeli rat, putovali smo kao djeca istim autobusima u jednoj deportaciji, a da se nismo ni znali. Volio sam dole onaj trenutak kad otvorim oči i počnem se obeznanjivati prelazeći sav u plavetnilo, želio sam da zaboravim sve što sam znao. Jednom mi glava umalo nije prsla, od znanja o životu. Ne bih se začudio da tako samo jednom nestanem.

Nisam više bio onaj otprije dvije godine. Sad mogu biti siguran da su se odonda sve moje ćelije promijenile, imam potpuno novo tijelo. Dvaput sam se odmijenio samog sebe otkako smo se nas dvoje sreli, možda i petnaest puta otkako sam sreo samog sebe. Ove ruke nisu više one ruke, stekao sam novi par nogu. Onaj s kojim se prvi put srela sasuo se već u prah. Pamtiš li da si se noćas, rekoh joj, podavala već trećem

čovjeku. Sedam devetina prašine po našim sobama spada s naše kože. Troši te dakle već treći čovjek otkako smo zajedno, govorio sam poneseno. Po plažama u centru grada plandovali su ljudi, neki su i hrkali pokraj neznanaca.

Osjećao sam, ipak, da sam ovog puta nešto lošijeg kvaliteta nego prije, trapezijus koji mi je sada darovan bio je slabiji, listovi na nogama više nisu bili moji, ko zna šta je sada s mojom jetrom koja je tako lijepo radila, ali to je tako, rađaću se svake dvije godine sve slabiji i slabiji. Sada sam zadržavajući dah odlazio i do deset metara pod vodu. Moja pluća su odbijala da podrže ono što je prošlo. Toliko smo se voljeli, da se nećemo vidjeti dva mjeseca nakon ljetovanja.

Vidali smo usput kako se ljudi popravljaju po restoranima, kako lome ljuske i piju ostrige. Nekom gospodinu se silno zamjerio jedan brancin, rasporio ga je za dvije sekunde. Ja sam toga ljeta bio zadovoljan njenim bedrima, izučavao sam ih pet godina. O ljepoti njene limfe još uvijek nisam bio kadar govoriti. I uopšte se u avgustu mnogo krckalo i žvakalo do iznemoglosti. Oprostio bih svakome ko bi je sada osvojio, to bi značilo da ima bolje peraje od mene.

Nije mogla, reče, nikako više osjetiti onu težinu koju sam prije nosio u grudima. Po tome sam te ranije prepoznavala, među mnogima - rekla je. - Teško je sa sobom, a bogami još teže bez sebe - mudro sam otpovrnuo. Tada sam se sjetio da ipak još nisam tridesetogodišnjak. Hvalila se stalno da na kilometre osjeća moje raspoloženje, bila je vidovitih živaca. Jednom kad je mene pogodio napad anoreksije na kraju grada, ona se u centru bila toliko uspaničila da je kamenovala jednog pauka.

Njeno tijelo mi je bilo važnije, bdio sam nad njom. Kad bismo se osamili na kamenoj plaži, i onda kad nismo bili sami, ona je iz čista mira skidala preko glave svoj laki grudnjak i spustila bi gačice niz noge sjedeći, da se sasvim oslobodi, uvijajući se. Zamjerao sam joj to sve do izvjesnog popodneva, kad sam je vidio odozgo sa stijena na suncu, kako na nju nasrću valovi, sva im se predavala, žmireći, smiješeći se. Obučena, ili neobučena, dok me nije bilo, ustajala je i igrala se u plićaku sa djecom, razgovarala s njihovim majkama, i ponekim ocem. Ja nisam htio ni s kim da pričam, bio sam vrlo oprezan, kad bi me neko nešto upitao, samo bih promrmljao.

Prvi put sam je o tome saslušao tog dana, kasnije, kako je prije satima tako ležala na plaži, među ljudima, gotovo djevojčica, pričala je o izvjesnom pobratimstvu i sestrinstvu tijela, na plažama, onda kad su svi goli, bila je vjernica slobodnog sunčanja, govorila je o ljepoti crvenih krugova

koji se rastvaraju pred zatvorenim očima, dok je sunčeva zraka pržila njenu mladu, blago isturenu, otkrivenu nježnicu. Podižući se lagano u kukovima, da niko ne primijeti i izlažući je suncu, učila se tako rastvorenih nogu kakvo je uživanje, već tada je osjetila šta je toplota, rekla je. Tada sam sebi obećao da ću kaverozna tijela u svom udu zauvijek napuniti eksplozivom na bazi nitroglicerina.

Ovog ljeta, dok je o tome govorila, meni je već sve bilo svejedno, sticao sam pomalo imetak već pet godina, radio sam na ovom svijetu. A više me, ustvari, počinjao interesovati onaj svijet. Jedva sam čekao da se vratim kući, da ogradim svoju kuću oplotom. Bio sam došao u godine kad osjetih da me glasovi predaka dozivaju kroz rebra, da se naselim u njihove kuće.

Nagovarao sam je da porušimo sve idole u sebi, da se okupimo oko jedne riječi i meni i njoj zajedničke, koristio sam svoje pravo da tri dana u sedmici budem vjernik. Ona se čudila nad tim što ljudsko oko može napuniti samo zemlja. Željela je da usred noći, pijani, stojimo pored mora i molimo se bogovima. Moja volja je zalazila, nisam se tako često više podizao na valu. Kad bi se ona tako nenajavljeno svukla, ja sam smjesta oblačio svoje tamne cvike i stražario nad plažom kao njen lični bodigardist, nekad se verući visoko na stijene. Nisam sebe tako mogao prepoznati iz daljine.

Tih ljeta, kad se ona učila uživanju, daleka desetljeće i više, bio sam, rekoh, i ja negdje na tim plažama, samo sada vidim, da je po njima, sa mnom, bilo više mrtvih, nego živih. Njoj je to bilo smiješno, ja sam želio biti prorok, već tada. Preko našeg dvorišta, svaki dan u isto vrijeme prelazio je jedan blavor, ja nisam vjerovao da nije zmija, dok mu ne bih vidio na betonu male nožice, ona nije dala da ga dotučem, željela je da ga usvojimo, nije mi bilo ugodno vidjeti ga kako vijuga kroz travu. Jedna kornjača bi sat vremena kasnije prošla istom maršrutom, protiv nje nisam imao ništa, a u noći smo slušali kako jež puhće idući teško našom stazom. Ja sam svaki čas pitao gdje gdje smo, otvarajući oči u mraku. Mislio sam, obeznanjen, da je moj red da stražarim u tranšeji iza naše avlije.

Bilo je to večeri kad se onaj mladi blavor nožicama zakačio na vrh moga želuca. Bauljali smo među borovima, ponad onog stijenja, i meni je odjednom prošlo kroz glavu da, možebitno, niko od naroda moga, nikada, nije ovdje kročio nogom, sada gdje se ja nalazim. Tek tada sam shvatio da ona nije od moga naroda, njene jagodične kosti nisu mogle potrošiti ni službe s mnogobošcima. Vidio sam tek tada u licu da mi je ta žena potpuno strana, bila je i dalje zavodljiva. U njenom prisustvu

bio sam uvijek uzbuđen, kao da me vuku na tešku operaciju. Ako sada ovo čita, neka zna da sam je tu noć, presavijenu, uz bor, uzeo s nogu samo iz straha čistog kao kristal. Kad sam se odmakao, bio sam sav od njene krvi. Nije bilo kao što izgleda, mi to nismo vodili ljubav, ja sam samo odvaljivao njena jajašca sa ikre vječnosti, još jednom, i svoja jajašca sam umalo odvalio, svaki udarac je bio bolan. Nije ni čudo da je boljelo, u ribe su inače kratke noge.

Sljedeće večeri, sa tom ženom iz plemena Japoda, koraćao sam mirno. Morao sam si prije toga dati injekciju adrenalina ravno u jetru. Valjalo je stalno biti na oprezu u toj neprijateljskoj zemlji. Bio sam zato odspavao, klonuvši pored nje nakon podneva, sanjao sam da se iz morske pjene rađaju naša djeca. Kad sam otvorio oči, bio sam siguran da je u tom trenutku začela. Sada sam gledao na licu mjesta kako se ta djeca tek raspršavaju u kovitlanju valova. Obećao sam da ću žrtvovati dva ovna u svojoj avliji, na tačno određeni dan, ako poslije ovog ljetovanja njena utroba ostane prazna. Samo bi Bog mogao pomoći da se to dogodi. Ne bih mogao prepoznati svoju djecu s onim njenim jagodičnim kostima, išla bi svuda bez mog znanja, tako da to uopšte ne mogu razumjeti, vladala bi se prema njenim pravilima koja ne bih razumio, bilo bi to kao da ja negdje odlazim, kao da sam sebe negdje poslao, a ne znam za sebe. Ja inače gdje god dođem, hoće da me ubiju.

Te smo noći na onoj plaži, ispod stijena, u noći vidjeli dvije djevojke, mlade, tankovijaste, neznanke, kako promaknuše, držeći se za ruke. Nismo ih nikad prije vidjeli, imale su duge kose, nosile su nešto žilavo u sebi, bio sam siguran da su od moga naroda, smjerno su spustile oči kad su naišle, nisu me u prolazu ni pogledale. Ja nikad nisam bio tako mlad. Njima bih podario, onda rekoh, plod utrobe njihove, njihov krvotok bih pustio da se priključi na krv svoje krvi. Moje praistorijske klavikule vukle su me te večeri samo da ih obležim obje, zato što su mlade, ili samo jednu od njih, ali je ona o njima već znala sve, kao čarobnica. Prvi put ih je vidjela, ali mogla je pričati o njima satima, kao da govori o sebi, željela mi je uzvratiti. Učinilo mi se kao da je njihova vršnjakinja, kao da se dobro znaju. Družiti se s lijepim ženama, to samo donosi čovjeku bereket. Kad sam se počeo tresti, želeći samo liznuti rosu s njenog vrata, što mi nije dopustila, vidjela je koliki je moj problem sa konjakom. Bio sam u tom trenutku najuznemireniji ljubavnik i vlasnik tri sabljarke koje sam mogao prevesti žedne preko vode.

Ona je rekla da mi može sve reći o njima. Te dvije djevojke su se srele na plaži, mlađa je došla tek iz rata, možda

iz Bagdada, detalje nije pamtila. Željela je po svemu biti kao njena starija družbenica, u svemu ju je slušala, sviđalo joj se kako ona napastvuje i ismijava muškarce. Ona je bila od njenog naroda, ali je odrasla negdje daleko, neki nordijski jezik pomjerio joj je sve akcente prema kraju riječi, bila je čudna životinjica, kakvu ona dosad nije vidjela. Družile su se u tom mjestu s mnogo ljudi, ta zelenooka Iračanka je mislila da njena starija družbenica potajno spava sa svima. Govorila je njenim jezikom, ali tako drugačije i čudno, tako neobično se vladala, da je mlađa ponavljala njene intonacije, usvajajući ih tog ljeta u sebi, kao da svoje zemlje nikada nije vidjela. Ta strankinja je svojoj drugarici ispričala strašne priče o sebi, iako je odrasla u miru. Ona je nikako nije mogla predvidjeti. Mala Iračanka je bila sigurna da je njena ljubavnica, nekad u prošlosti, nekoga ubila.

Zalutalu u mraku, jedne večeri kad su se udaljile od družbenika, ta divlja neznanka ju je napala i počela ljubiti, viša od nje. Ispočetka joj se nije smjela oprijeti, bila je upala u stupicu. Učinilo joj se onda da to što se dogodi u tom mrklom mraku niko nikada neće saznati, nije željela ispasti djevica. Nije trebalo dugo da je ta nestrpljiva strankinja obori na kamenje, svučte tajce i usnama napipa njenu dražicu, prije nego je počne lagano blažiti jezikom. To je bilo prvi put da je neko drugi dotakne i ona je već tada, čudno se prepuštajući, upoznala uživanje, naučila je koliko uživanja čeka na nju. To je bilo ljeto kad je odlučila prvi put obrijati svoju srdelicu.

Kasnije, kao po zapovijedi, iako joj ta iz njenog plemena nije ništa naredila, ona je kleknula i uzvratila svojoj starijoj ljubavnici, iznenađujući samu sebe, bilo je to prvi put da je liže toga ljeta, kada će joj se to sviđati, da to radi mnogo puta. One se poslije više nikada nisu srele. Pamtila je godinama kasnije da one iz njenog naroda mirišu dole na eukalptus. Njena družbenica je tom kremom mazala nekad i lice, ili skidala šminku, posuđivala je tu tubu nekad i njoj da se namaže oko svojih očiju boje kornjačinog oklopa.

- Ja ne znam gdje su sada one, ja ne znam koliko je prošlo, možda je to udaljeno već četrnaest ljeta i još šezdeset kilometara dole niz obalu. To se možda zbiva sada dok ti i ja pričamo, ili je bilo prije ni sama ne znam koliko ekvinocija, a one su sada negdje sretne žene. Ja vjerujem da je jedna od njih zaliječila one svoje ožiljke, zaboravila rat, tijelo joj se sigurno odmijenilo preko nekoliko puta, a njena ložesna je još uvijek mlada. Ona možda uživa s nekim neznancem sada, negdje na ovoj obali. Možda je ona druga, starija, negdje mrtva iako je u mom sjećanju uvijek ostaje bodra u tijelu, ili možda čak živi

kao ponosna majka. Ako sada vode ljubav s nekim, to sigurno nije više ono tijelo kojim su uživale onog ljeta na plaži, to je sada neko drugi, i to ih možda sviju tješi.

Već drugo ljeto sam vježbao ronjenje na dah, napredovao sam iz dana u dan. Obećao sam joj da ću se, kad se vratimo, opet iznajmiti drugima, sve do članaka i da ću nastaviti okopavati svoj harem. Tih dana sam napravio dvije kuće na onom svijetu, nisam ih želio nikome prodati, i shvatio sam da, nakon smrti, želim ostati svjestan, želim da znam, do u detalje, šta je sve polomljeno na tom tijelu, što leži, sklupčano, umotano i položeno na daskama, u zemlji. Ko doživi, pričaće.

Prijetiću joj kasnije da ćemo se naseliti u jedan svjetionik, jedini na otoku, koji smo vidjeli s broda kad smo se vraćali. Nije se ipak, mislim, rodio ko je onom svijetu ugodio. Posljednju noć smo zapalili velike vatre pored mora i ušmrkali prah od delfinskog repa. To nije bilo dovoljno, pa smo se uboli komarcem malaričarem i ubrizgali po nekoliko neovozemaljskih parazita. Koliko je bilo zanimljivo, sjedili smo na pustoj plaži sutra do podne i gledali u mirno more.

Ja sam bio otišao na borealni miradž, sve mi je bilo unaprijed rečeno, cijelu noć samo gledao kako neki trombovi okupiraju arterije u mozgu, posebno jednu lijepu zdravu krvavu račvu. Vidio sam kako garnizon žena u prelijepim uniformama prilazi sa svih strana jednoj goljoj djevojci i počinju je dirati svuda po tijelu, pomamno, kao da će je rastrgati, hiljadama ruku, ona se uzaludno branila i stiskala noge. Koliko sam buncao, dva sata smo sutra bili u autobusu i vozili se, ja još uvijek nisam bio shvatio da ne sjedimo na onom kamenju.

Noćas nemoj strahovati, zemlja je okrugla. Gledao sam cijelu noć, kažem onda, cijelu noć sam sanjao otvorenih očiju, smijem se, ustvari nekakve deportacije, neko nas trpa u autobuse i mi padamo preko sjedišta. Neka djeca pište, a jedan mladić zapomaže, dok ga prebijaju. Ja se smijem svima, jer znam da sam kući, da sam se već vratio s mora i da ležim u svome krevetu i samo sanjam. Čujem kako neko kuca na vrata i saopštava mom bratu da sam nastradao ko zna gdje. To me zabavlja, to je sve vrlo smiješno, ustaću da se nasmijemo, i moj brat zna i ja znam da ležim u susjednoj sobi. Svi to ustvari znamo.

Govorio sam sve to zatvorenih očiju, pričao joj san do u detalje. Tek sam onda otvorio oči i vidio je okrenutu leđima, kao da me ne sluša. Morao sam je dohvatiti i okrenuti sebi. Kad me konačno pogledala, njene oči su se zelenile suzama, kao da se rastajemo, bila je u duplje stavila neke tuđe oči, zato nije htjela da me gleda, nikad je nisam vidio tako tužnu i mene

ophrva želja da je privučem sebi, nakon dugo vremena.

Tek sam se tada osvrnuo i vidio da smo još uvijek u autobusu, nismo bili došli, osjetih da će se sve oko nas uskoro početi lomiti, ona će se prosuti u staklo štiteći lice. Bio sam obećao da ću nas potopiti, uslijedilo je to otegnuto kotrljanje, ta huka je trajala minutama. Već je drugo ljeto kako se njena kosa pretvara u morsku travu, a ja ću do jeseni sav preći u alge.

Tako sam ja odredio.

Dragoljub Stanković

Beogradski kiklop

(Iz autobiografije
u nastajanju)

Skoro da je postalo pravilo da svaka generacija na našim prostorima smatra sebe izuzetnom, da misli da se baš preko nje sve prelomilo, da je najveća žrtva itd itd... Ona kojoj ja nenamerno pripadam (1971), možda poslednja koja je obrazovana po Šuvarovom usmerenom sistemu obrazovanja, prva koja je umesto u vojsku gurnuta u rat 1991. u Sloveniji, ona koja je dobro zapamtila Jugoslaviju, upijala svu lepotu različitosti, učena da voli drugo i strano, bar u mom slučaju, kada je trebalo da odluči o svom budućem životu, fakultetu, sa 19 godina, manje-više ta joj se budućnost urušavala pred očima jer je počinjao zločin i kaos. Padale su kulise jednog sveta dok drugi nije uspostavljen, i neće biti još decenijama, i najproduktivniji deo života proteći će u tome. Doživljavam taj prekid, prelom devedesetih, tu sinkopu, to pomračenje civilizacije i čoveka, pad u varvarstvo, kao kolektivni histerični napad, kao konvulziju posle koje su se mnogi probudili kao vernici i borci za nacionalno i krenuli u rat i rušenje, u ubistvo i pljačku, i nažalost bili podržani od ogromne većine koja još i danas ne zna šta je uradila dok uveliko plaća sve to. Mada, mnogo gore treba da nam bude koliko smo zla naneli drugima. Pravde nema.

Tamna privilegija generacija rođenih 1971. i bliskih je da su čistog srca mogle sve da vide, ko je hteo, da još nisu

bile korumpirane sistemom ali su bile dovoljno zrele za svedočenje. Taj prelomni trenutak, kao i nešto od onoga što mu je prethodilo, iz sasvim ličnog i intimnog ugla, pokušaću da prizovem u sledećim sećanjima.

Bolest savršenstva

Sećam se, te sada daleke 1990. godine, kako se vraćam da pomaknem stolicu za centimetar-dva levo ili desno na Filozofskom fakultetu u Beogradu jer kada sam otišao sa predavanja nisam je *savršeno* postavio. Vraćam se kao uklet, niko ne može da pojmi zašto se vraćam kada je fakultet već odavno prazan. Ne bih mogao ni da izgovorim objašnjenje ako bi me neko pitao gde sam pošao i zašto. Ugušio bih se u stidu, verovatno. Samom sebi bih bio smešan i lud, izmislio bih bilo šta kao odgovor, ali znao sam koji mi je cilj. Pun užasa i straha, u ličnoj misiji od najveće važnosti, nisam ni uzimao kao mogućnost da ću sresti nekoga, stvari su bile hitne, moj život se nije mogao nastaviti ako to ne uradim. Znam da stolica mora, *mora* da stoji paralelno sa klupom inače će se poremetiti neka ravnoteža, ne znam tačno koja ali me sama pomisao, slutnja, primisao o tome parališe da bilo šta drugo radim i mislim. Teška je kao svemir ta primisao. Moram se vratiti iako sam već stigao skoro do Slavije, vratiti se u praznu učionicu i bar videti, dodirnuti tu stolicu jer možda i stoji pravo kako bi trebalo da stoji ali moram se uveriti u to, jer mnogo toga zavisi, od njenog položaja. Zavisi moj dalji život, duševni mir i nemir. Penjem se stepenicama ka učionici i konačno dolazim do nje. Stoji skoro savršeno ali ipak nekoliko milimetara nepravilno, fala bogu nameštam je kako treba, sav ispunjen mirom i blaženstvom jer sam uprkos velikim preprekama u šta se ubraja i hladno vreme i moja slaba odeća, ostvario svoj naum. Iskradam se sa fakulteta.

Ili sećam se kako prepisujem raspored s table fakulteta, na katedri za čistu filozofiju, tresem se, drhtim, jer moram *savršeno* da ga prepišem, ne sme tu biti prekida u olovci, loših, nečitljivih slova, sve mora biti savršeno okruglo i celovito kao svemir, kao raj, kao Apsolut. Važno je i ono šta i ono kako, i forma i sadržaj. Apsolut je po Hegelu ono što nije ničim uslovljeno i zato ja moram delovati u apsolutu ili iz njega, moje radnje, njihova sadržina i forma moraju biti *apsolutne po sebi*, inače će se ceo svet srušiti. Šta više, ja već vidim kako se on ruši, korodira pred mojim očima, 1990. je godina, ali baš zato moram izdržati tu apokalipsu kao poslednji martir, mučenik, kao jedan od 77 mudraca koji će održati ovaj svet, to je jedino važno u mom životu, nikakva politika, seks, karijera,

novac, ne, sve je to primamljivo na prvi pogled ali ovde se radi o sudbini čoveka kao bića, o poslednjim i prvim stvarima, moram prvo to rešiti, *utemeljiti*, da, to je prava reč, a posle će biti vremena i za opuštajuće stvari, moć, slavu, žene... i da, kad smo već kod žena, kao i kod svega drugog, ja ničemu ne mogu prići i ne daj bože stupiti u interakciju ako nisam načisto šta je to u suštini, ako nemam izgrađen stav o tom *fenomenu*. Tek kad budem imao stav, mišljenje o tome onda mogu da mu se prepustim, ovako rizikujem opasnost, gubljenje kontrole a to ne mogu ni da zamislim, to je izvor najvećeg užasa.

Tih dana dreždao sam po parkovima, obližnjim, na Miljakovcu i Kanarevom Brdu, sedeo na klupi, gledao majke s decom, deke, bake, i imao samo jedno na pameti. Verovao sam da moram da budem *prirodan*. To znači da mi se pogled i duša zagađuju ako su duže vreme odvojeni od prirode. Da ne smem da izgubim taj dodir, tu vezu, inače više neću znati ko sam i šta sam. Zato sam satima i danima, ne znam koliko je to trajalo, išao po parkovima, gledao u travu i drveće čije mi se zelenilo čudno menjalo od zurenja i *vraćao se sebi*, upijao *prirodnost*.

Eh, bilo je tu još *ideja* o prirodnosti. Mislio sam ovako: ako počnem da razmišljam o nečemu, da razmatram nešto i onda u sred tog razmišljanja uđem u autobus, onda je prekinut kontinuitet bića, mog *prirodnog* bića, našao sam se u veštačkoj, umetnoj sredini, i moja misao neće moći da nastavi tamo gde bi logično i *prirodno* nastavila u razmatranju kao da nisam ušao u bus. Zato sam imao problema da uskladim mišljenje i prevoz autobusima i drugim prevoznim sredstvima.

Kao Tesla brojao sam koliko puta nešto radim. Na primer, koliko puta trljam ruke pri svakodnevnom pranju i taj broj morao je biti deljiv sa tri ili neparan, inače sam ponavljao radnju do beskraja. Ako je paran onda je tu procep u koji se može uvući ništavilo, jeza, praznina. Skoro ništa nisam radio spontano, svuda sam video opasnost. U autobusu nikako nisam mogao da budem potpuno okružen nečim ili ljudima, hvatala me je blaga klaustrofobična panika. Uvek sam tražio mesto iz koga bih mogao brzo da izađem napolje u bilo kom trenutku. Išao sam u svim stvarima do krajnjih granica telesne i psihičke izdržljivosti, bio mučenik bez boga.

Da bi nešto odbacili treba ga prihvatiti najiskrenije i svesrdno, bez moranja, zle volje ili cinizma. To važi za svako učenje i knjigu, poetiku. Tako je to i sa strastima, u ljubavi, u ludilu. Živeti ideju, pustiti je kroz krvotok, staviti je kao filter preko vidnog polja i osetiti da li time postajete bolji, bogatiji, smireniji, skladniji, ili sve suprotno od toga, da li osećate da

ste vredniji, da li vam ta ideja daje nešto novo, širi vidike i čuvstva ili vas okiva i zatvara, ne čini vam svet jasnijim, prihvatljivijim. Kada udahnete osetite celim bićem da li vas ona pritiska ili vas ekspankira, povezuje sa ljudima.

Svakodnevno sam ubrizgavao po jedan pogled na svet u sebe iz knjiga, svaki dan *primenjivao* neku drugu *ideju*. Na svojoj koži. Shvatajući je kao svoju poslednju istinu, predavajući joj se sa svim bolnim posledicama i nespornostima koje je izazivala u mojoj glavi. Goreo sam a da to niko nije znao. Toga bih dana živeo tu misao, otrov, virus, ocenjivao kako mi se ona pokazuje u svetu, kako se vidi u realnom, svakodnevnom. Ispitivanje religijskih sistema bila je višegodišnja praksa.

Zvermaht

Tih godina bio sam podstanar u Beogradu u ulici Roze Luksemburg. Živeo sam sa psima. Kenjali su i pisali svuda po hodniku kuće, tik ispred mojih vrata. Tu mislim na vrata sobe-podruma u suterenu u kojoj sam živeo sa bratom dok je majka bila gore, u prizemnoj prostoriji, ujedno kuhinji i malom dnevnom boravku. Gazdarica je prvo držala samo jednu kučku, belu, sa crnom pegom preko levog oka, Cicu, a posle nekoliko godina Cica se okotila. Od razreda štenadi koji je izašao iz nje, posle mučnog porođaja, ostale su dve, Mica i Zaza. Prva nerazvijena i neurotična, a druga, veća, ali jednako plašljiva i nervozna. Ja sam se intenzivno družio sa Cicom dok je bila sama. Imala je napade straha i arlaukala je kada je ostave samu zaključanu u kući, tako da sam morao da je smirujem i puštam u dvorište. Hodnikom ispred mojih vrata psi su defilovali, ostavljali iza sebe smrdljive bare i bele kuglice. Pili smo vodu sa iste slavine, tako da sam morao dosta da spustim kriterijume higijene posle života u komfornom stanu, u rodnom gradu. Dlaka i vonja mislio sam da se nikada neću osloboditi. Nisam to ni primećivao, srodio sam se s tim, tako da smo često menjali uloge, bila je porozna granica između životinjskog i ljudskog, tj. kako sam tada čitao u Bibliji: *skotskog* i čovečjeg. Kučke su nekada bile ljudi a ja pas. Stalno su lajale i nije bilo tišine u kući ni pola sata. Odlazio sam u zagušljivi i pretrpani gradski autobus da se odmorim. Vraćao sam se kući kao u mučilište.

Kuća je počivala na kosini Kanarevog Brda i bila čudno sagrađena. Na svakom nivou bila je samo po jedna prostorija: od moje i bratovljeve, stepeništem do majčine, pa do dnevne sobe gazdarice i sve tako spiralno pored soba drugih stanara do vrha kuće, na kome je bio gazdaričin sin, najopušteniji čovek na svetu, ljubitelj *trave* i tvrdog zvuka, basista rok benda

Blockout. Brat i ja, naši životi, bili su u dnu kuće *uzidani*, činilo mi se tada, patetično, kao u narodnoj pesmi *Skadar na Bojani*. Živeli smo u prostoriji sa rešetkama na prozorima za koju sam tek mnogo kasnije utvrdio da je bila predviđena za podrum ili ostavu. Imala je nižu tavanicu i bila nepravilnog oblika. Ispred te sobe nalazio se prostor za loženje, peć, ugalj i mala radionica ujedno. Tu su psi silazili i jeli ugalj. Posle su im njuške bile crne. Trebao im je neki mineral, verovao sam tada. Kao kad u filmu *Tito i ja* protagonista, dečak, jede malter. Mir je bio retka pojava u kući. Doživljavao sam ga kao božji dar. Praktikovao sam neko vreme zen vežbe sa Cicom. Gledali smo se oči u oči dugo, Cica i ja, i obično bih ja prvi skretao pogled. Bile su to tople pseće oči.

Kada je gazdaričin otac, starinski čovek preke naravi, deda Adem, musliman, doveo dve koze, Jelu i Nelu, da žive u kotlarnici kroz koju sam morao proći do svoje sobe, pobegao sam u zavičaj ne mogavši da gledam ravnodušna kozja lica koja uvek nešto žvaću. To je već bilo nepodnošljivo. Kad su koze otišle, vratio sam se.

Puno godina posle, kada smo već napustili Zvermaht, kako smo prozvali to inicijastičko mesto za mene, brat mi je pričao o mojim noćnim razgovorima sa fatamorganom. Ja se toga ne sećam osim da sam jednom video čoveka sa šeširovom kako stoji pored mog kreveta usred noći. Pita sam ga šta hoće i on se izgubio, raspršio u mrak. Brat mi je, međutim, rekao da sam vodio nekada i polusatne noćne razgovore sa čovekom koga on, naravno, nije video. Naglo bih se uspravljao u krevetu i otvorenih očiju postavljao pitanja posetiocu, polemisao, gledavši netremice u njega. On nikad nije odgovarao. Molio sam ga da mi odgovori. Onda bih se naglo spuštao u krevet kako sam se i podigao. Brat, iako je video o čemu se radi, bio je u iskušenju da kaže: „Pa odgovori čoveku kad te lepo pita!“ Bio je to neki moj demon, sa kojim sam pretresao dnevne teme ali nesvesno, noću. Nisam znao da sam bio toliko opsednut. Znao sam samo da sam se spustio do najniže tačke bića gde sve prestaje ali možda, i počinje.

Opsesivna knjiga bili su mi „Zapisi iz podzemlja“, F. M. Dostojevskog. Jednom mi je lokalna bibliotekarka postavila pitanje: „Zašto ti uzimaš uvek istu knjigu?“, misleći, naravno, na nju. Bilo me je stid. Nisam mogao da je *stvarno pročitam*, nisam mogao da prevaziđem svest podzemnog filozofa, da shvatim da postoji i nešto drugo što nije *podzemlje*, kako to junak ove knjige i kaže ali ne objašnjava šta je to. Mislio sam da kao i on nikada neću izaći iz svog podruma, iz Zvermahta. Da ću ostati živ sahranjen. Čitao sam tada i Ničea koji je

u poglavlju „O radosnim i rđavim strastima“ u *Zaratustri* propovedao: „Nekada si imao divlju paščad u tvome podrumu: ali se ona naposletku pretvori u ptice i mile pevačice. Iz svojih otrova skuvao si sebi melem; muzao si svoju kravu čamotinju, – sad piješ slatko mleko iz njenih vimena.“

Toma Knezmihailovski

Velikih priča nije manjkalo u Srbiji devedesetih. Samo njih je i bilo. Ali one u medijima nisu bile uverljive, loše su pričane, glumljene. Moji tadašnji drugari i ja i nesvesno smo tražili priče u neposrednom iskustvu, po ulicama, na margini. Tamo gde se biće vidljivo osipalo i gde su se otvarali konkretni ponori. Buka u medijima bila je u saglasju sa ulicom, hranile su jedna drugu i zato nije čudno što se te 1990. godine Knez Mihailovom po ceo dan šetao jedan čovek sa štapom u čiji vrh su bila udenuta perca i bilo je još dosta sitnica na njemu, kao npr. mala zmija od metala, tako da je štap podsećao na neko sveto žezlo, bio je činodejstvujući. Bio je to Toma Knezmihailovski kako sam ga kasnije nazvao. Hodao je lagano, kao da ga se ne tiče spoljni svet, i skoro uvek u društvu jedne ili par osoba. Njegova pojava odavala je krajnju usredsređenost i ozbiljnost.

Kad sam mu prilazio uvek mi se smešio, kezio takoreći, bilo je neke kiseline u tom pogledu, na tom licu, i ona je nagrizzala svet. Imao je retku bradicu i iznošenu odeću proroka pred završnim ispitom. Dok smo hodali Knez Mihailovom on je štapom prekrštavao kapije i starinske brave na vratima, lavlje glave sa alkama u nosu za kucanje, kada bi naišli na njih. Kao patrijarh u svojoj parohiji. Nikada, ali nikada nije šetao paralelnom Čika Ljubinom ulicom, to je spadalo u zabranjenu zonu za njega. Osećao sam, jer nisam smeo da ga pitam, kao da je ta ulica bila negativ Knez Mihailove, kao da bi njegova magija bila uništena u njoj, ismejana, raščinjena, jer je Čika Ljubina bila uska ulica, ništa od raskoši i obesti Knez Mihailove. Jednom me je zamolio da ga u hodu udaram u rame desne ruke, u kojoj nije držao štap, kao da mu se nešto zaglavilo u tom delu tela, neka energija. Štap je držao podignut, preko levog ramena i hodao nogu pred nogu. Neko vreme je bio u vezi sa Đurđom, ženom koju je upoznao dok je studirao filozofiju. Živeo je kod nje, o njenom trošku, tukao je, sukobljavao se s njenim ocem, čak ju je jednom i na javnom mestu udario, na Filozofskom fakultetu, a ona ga je obožavala, prihvatila je ulogu potčinjene, tradicionalne žene. Izgledala je kao moja baka iako mnogo mlađa, meni je bila odvratna, kao da je nosila neki oklop. Videvši moju nezainteresovanost za žene iako sam imao dvadeset godina rekla mi je: „Pa tebe će

neka da siluje!“

Toma je držao duga, produhovljena slova, i to na sve teme, ali najviše je bio opsednut kartama za igranje koje je slučajno nalazio po ulici. Bio je još jedan od kabalista amatera i apokaliptičara. „Juče sam našao desetku karo na stazi na Kalemegdanu. Šta misliš o tome?“, pitao bi me sa balavim smeškom, dok su mu se oči cacklile, kao da ja znam odgovor. Tumačio je moje ime i prezime, ja sam onaj koji traži stan, razvijao je filozofsku teoriju, tajni znak utisnut u moje ime, ono što me određuje suštinski, jer sve se već zna, sve je već napisano, samo treba protumačiti znake. Govorio je o sakralnoj i ritualnoj simbolici kamena, možda pola sata, izgovarao je čitav usmeni esej dok smo išli prema Fakultetu likovnih umetnosti, od *ugaonog kamena kog zidari odbaciše (Jevanđelje po Tomi, 66)* do kamena Nebeskog Jerusalima. Pričao mi je da ima već napisanu knjigu i to ne jednu, o svim važnim osnovnim pojmovima i pojavama, neku vrstu već sabranih dela i tvrdio da je u svakoj rečenici rekao (ono mistično) *Sve*, jer samo tako treba pisati. Na platou ispred Filozofskog govorio mi je o elektrifikaciji Srbije ali na duhovnim principima, oči i lice su mu svetlucali od blaženstva. Idemo prema Biblioteci grada Beograda a on mi priča o tome kako bi sveštenici trebalo da idu obnaženog uda, jer u Bibliji piše: *Ali Bog složi tijelo i najbuhđemu udu dade najveću čast... (1.Kor.12,24.)*. Prolazimo pored Srpske akademije nauka i umetnosti i on mi govori kako mu je u sred noći pala na pamet genijalna ideja o Srbima kao najstarijem narodu i odmah je pozvao telefonom Enrika Josifa, (nisam znao da ga je poznavao i da ga je mogao zvati noću), saopštio mu je, s čim se ovaj dobronamerno i pomalo zaverenički složio, kao da je to oduvek i sam znao ili bar slutio, čime je eto jedna od najvažnijih istina izašla na videlo posle vekovne tame, itd, itd,...

Šetao sam Kalemegdanom sa Tomom i genijalnim pronalazačem spasonosne *svetlosne formule*, Spasojem Vlajićem, inženjerom kristalografije, tj. fizike čvrstog stanja. Svetlosna formula je teorija o tome da svako slovo i shodno tome i reč imaju svoju boju, tako da se može odrediti boja bilo čijeg imena, čime se otkriva *pravi smisao* imenovane osobe ili pojave. Vlajićev blagi i tihi glas, pognuta figura, zamišljenost i brižnost, ulivali su veliko poverenje. Nisam ni slutio da je tada već bio ili da će postati član famozne *Grupe 69* pri vojsci Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) koja se istakla u medijima u *neokortikalnom ratu* sa Zapadnom alijansom za vreme NATO bombardovanja Srbije 1999. godine. Pored Dragoša Kalajića, grupu su činili i glumica i proročica Milja Vujanović *Regulus*,

slikar Milić od Mačve, dok je glasnogovornik operacija bio pukovnik dr Svetozar Radišić, glavni urednik *Vojnog dela*, stalni saradnik *Trećeg oka*, autor priručnika *Neokortikalni i totalni rat*, koji je odobren kao nastavni materijal u Generalštabnoj školi Vojske Jugoslavije. Članovi grupe su mislima, telepatiski, obarali neprijateljske avione, odbijali negativnu energiju, činili svakakva čuda, kako sam slušao u zvaničnim medijima.

Dok sam, dakle, tako besposlen šetao i slušao neverovatne propovedi, slutio sam da se ipak nešto značajno događa, bar sam se tako ponašao i govorio sebi da ću prvo otkriti odakle dolaze ovim ljudima ovakve ideje i šta oni uopšte misle sa njima da rade, pa ću ih tek onda ostaviti ili oterati do đavola. Taj govor, ta retorika kao i svaka, slutio sam, mora se iscrpsti stalnim razvijanjem. Zato sam i učestvovao i polemisao u nadi da ću naći bilo kakvu granicu. Bilo je to neodoljivo ludilo početka devedesetih godina u Beogradu, a samo se još od ludih u ovom svetu moglo još po nešto novo čuti, po Pekiću. Ipak, on je mislio na prave ludake, a ja sam imao posla, izgleda, sa licemerima i huljama.

Enoh

Sa Tomom Knezmihajlovskim upoznao me je tada možda jedini moj prijatelj, čovek koji je samo upisao elektrotehniku i odmah naslutio da je njegov život negde drugde, budući bogoslovac. Vraćao sam se kući s njim prema Slaviji i neposredno pre nego što smo stigli na stanicu 47/48-ce, dok smo prelazili Nemanjinu ulicu, on mi kaže, pomalo rezigniranim tonom, izgovara rečenicu koja će u meni da rije i razara me narednih meseci i godina: „Pa zar nije sve determinisano?“. Sve se već zna, sve je uslovljeno, svaki i najmanji pokret duše, tela, bubašvabe, vetrića, sve je već negde upisano, gvozdenom logikom projektovano i iz te mreže determinacije nema izlaza jer je i taj pokušaj izlaza takođe određen, uračunat. On mi je to rekao onako, skoro neobavezno ili kao da se već podrazumeva, ali ja sam tada, ušavši u autobus i bacivši pogled kroz veliko zadnje staklo u smeru odlazećeg prijatelja, osetio se kao uklet i proklet, zauvek. Znao sam tada da mi je jedini cilj u životu da kako tako opovrgnem njegovu tvrdnju, da je potkopam, relativizujem i poništim u ime slobode koja mi je trebala kao svež zrak i bez koje sam se gušio, ma šta ona značila. Već sutra odjurio sam u Univerzitetsku biblioteku i uzeo knjigu „Nužnost i sloboda“ Bogdana Šešića, ulazio u Kantove antinomije, zamišljao šta bi to bila sloboda i kako je biće organizovano. Morao sam da se izborim sa utiskom koji mi je govorio da je svaki moj pokret, misao i sve što vidim,

samo nužnost, determinisan svet u kom nema ni mikrometra slobode ni za koga i ni za šta. Sve je mehanizam čiji sam ja samo deo i moja volja je apsolutno ništa.

Enoh, determinista, koji me je nenamerno bacio u pakao i očaj, on je bio direktno i *mistično iniciran* od Tome Knezmihajlovskog. Pošto je propao na elektrotehnici, bludeći po Beogradu, kao i ja uostalom, naleteo je na Tomu, na platou ispred Filozofskog. Da li su se vidali pre toga, ne znam, ali Toma mu je prišao užasno blizu, na centimetar dva oči u oči i pitao ga: „Ko si ti?“ Tada je izgleda prostrujala neka energija, neko razumevanje, tako da je taj moj prijatelj takođe uzeo sebi štap, malo drugačiji od Tominog, proglasio sebe za Enoha, biblijskog, bukvalno verovao da je on taj neumrla starozavetni prorok Enoh koji se sa Svetim Ilijom pojavljuje ponovo u Apokalipsi, po Bibliji. Da li je onda Sveti Ilija po mom drugu Enohu bio Toma to ne mogu da se setim. I Enoh je sa Đurđom bio intiman ako se to intimom može zvati.

Krenuo je za mene te 1990. godine dug period druženja s Enohom, mojim vršnjakom, zemljakom a koji je bio prvi vernik kog sam upoznao, na svoje zaprepašćenje. Nekoga ko je spreman da pogine za nešto, ko stvarno veruje u to i snosi sve konsekvence verovanja u tlapnju, iluziju i zaostalu ideju boga, kako su me učili čitavog života do tada. Imao sam pred sobom čoveka koji je iskreno verovao a nije bio glup niti pokvaren kako sam ateistički zamišljao vernike. Moglo se s njim razgovarati o svemu, otvoreno. Ipak, uvideo sam da on pod uticajem Tome i raznih *kabalističkih* knjiga koje je čitao propoveda ne baš zvanično crkveno učenje, nego neko malo iskošeno i zato meni privlačno.

Kada se družite s nekim ko govori lude stvari najbolje je da se pravite da sve što on kaže tako i jeste i da probate da razvijate njegov koncept zajedno, da ga tako eventualno prevaziđete. U suprotnom, ako se suprotstavite, samo ćete pojačati njegovu tvrdoglavost i ludilo, izgubićete sagovornika i ostaće vam nerešen problem, knedla u grlu jer tek razumeti znači osloboditi se stvarno. Tih godina mi je tako bio potreban ma kakav sagovornik jer sam propao na svim planovima i nisam video nikakvu budućnost za sebe. Enoh je non stop čitao svoje knjige, tumačio, dodeljivao uloge drugima, tako da je, na primer, svako od naših zajedničkih poznanika i drugova imao da spasi po jednu zemlju Evrope. Trebalo je da ja spasim Belgiju. Enoh mi je govorio da je apokalipsa veoma blizu, u pitanju su ne decenije već godine i da moramo biti spremni, baš s obzirom ko smo, kakav zadatak imamo. Tumačio je *broj* i žig *Zveri*, nalazio ga svuda. On je bio biblijski Enoh i njegov

breme je bilo nepojmljivo teško za mene. Mogao sam da ga pitam bilo šta iz teologije, imao je sve odgovore i oni su bili njegov lični stav pre svega. Bio je moj ekskluzivni informator po pitanju Apokalipse. Pitao sam ga da mi objasni šta je to *hula na svetog duha* i on mi je to plastično dočarao, razjasnio zašto je samo taj greh neoprostiv. „Sveti duh je kao zemlja, tlo po kome hodaš i ako ti to negiraš, zasluženno padaš u ponor, nema oprosta.“ Govorio mi je da je Slobodan Milošević već napravio taj prestup, pohulio tako, slagao neoprostivo i da mu zato nema spasa.

Vidali smo se i u zajedničkom rodnom gradu, odlazili bi u tamošnju biblioteku. Bio je uvek spreman za šalu, vatren, agresivan, erotičan, opsesivan, dosta je jeo semenke i orašasto voće. Nije mario za glad i hladnoću išavši kao i Toma u iznošenim stvarima proroka pripravnika. Bio je potentan na apokaliptičan način. Stajali smo na terasi biblioteke jednom, prolazila je lepa devojka i on mi reče: „Al’ bi ovu rado krstio!“ Nije bilo granica u razgovoru s njim ako si mu priznavao ko je i šta je. Voleo je moju duhovitost i ljubopitljivost, dok sam ja voleo da se zagnjurujem u njegove opsesivne priče. Reko mi je: „Jeste da ništa ne radiš ali bar ne praviš štetu kao drugi.“ Kad sam mu se po stoti put požalio da prezirem sebe jer me izdržavaju roditelji, rekao je: „Možda ti njih izdržavaš, a ne oni tebe, ko zna?! Možda ih ti nosiš na svojim plećima?“ Umeo je lako da nađe *duhovno* objašnjenje za sve. Bio sam potpuno demotivisan za bilo kakav rad i školu tih godina. Počinjao je rat. Ali rat u meni bio je bučniji, zaglušio je spoljašnja događanja. Ceo svet se rušio, spolja i iznutra.

Imao je veliku krizu identiteta moj drug Enoh i zato mi je i bio drag. Nisu me interesovale uobičajene i poznate stvari. Mučio sam se u druženju s njim, trpeo svašta, bilo mi je sve to često i fizički odvratno, odurno kao i Toma, ali mislio sam, osećao, bolje i to nego pozitivizam malograđanštine, možda ćemo negde stići, mislio sam, makar krajnje očajni i beznadežni. Enoh je stalno nešto izračunavao, brojke i slova, za sve, tražio skrivena značenja, simboliku imena, u svemu nalazio tajnu poruku. Sve je već bilo napisano, za njega. Kosa mu je bila sva ulepljena, velika, proročka, kao i brada. Odeća oskudna. Objašnjavao mi je Božija imena po *Tori*. Slova JHV i njihove kombinacije, te zašto je zabranjeno izgovoriti ime Božje kao i zašto je nemoguće da ga tačno znamo. Organski, celim bićem, nije trpeo sumnju niti suprotstavljanje. Mogao sam samo izokola da relativizujem njegove stavove, što mu je prijalo, da bi onda još jače trijumfovao novim argumentima. Šta god da sam mu rekao, koga god da smo upoznali, sve bi

ulazilo u njegov sistem spasenja sveta. Išao je sa štapom i po našem zajedničkom rodnom gradu, u provinciji, i tu su ljudi izgleda imali manje razumevanja za njegovu pozu. Jedne večeri je bio priveden od policije jer je ušao u okršaj sa momcima ispred kafića. Na sreću, nisam bio prisutan, kazali su mi da ih je počeo prekrštavati štapom. Imao je mladu, atraktivnu sestru koja je imala za svoj uzrast ogromne, jedre grudi, što je mene dovodilo do izbezumljenja. Bio sam smehotresno stešnjen između njegovog isposništva, bogotražnja i njenog imaginarnog *mlekopitateljstva*. Između oskudice i obilja. Posle jedne šetnje sa njom kroz četinarsku šumu mog detinjstva, na obodu grada, pitao me je: „Jel ti to muvaš svoju sestru?“, „Ma jok“, rekao sam. U to vreme slušao se bend „2 Unlimited“. Oni su to bili za mene. Za svoju krizu, totalnu dezorjentisanost u vremenu i prostoru, za moje neznanje šta da radim sa svojim životom imao je jednostavno rešenje: „post i molitva“, ali ga nije nametao, samo mi je jednom to rekao, tu je bio diskretan. Bio sam njegov verni pratilac dugo, pored raznih koji su ulazili u taj krug, privučeni neprikosnovenom harizmom. Uvek su oko njega bili neki opskurni lokalni sledbenici. Imena dvojice bila su: Mibe i Mungos.

Kada je doživeo *metanoju* iliti preumljenje upisao je bogosloviju i otišao u vojsku koju nije mogao više da odlaže. Pucao je sebi u srce iz automatske puške na nekom ostrvu na Jadranu. Na sreću, promašio je za koji milimetar i zahvaljujući brznoj reakciji, prevozu helikopterom, bio spašen. Posle mi je pričao kako i koliko će okajavati taj svoj greh, imao je šemu. I rekao je da je to dokaz da je on potreban Bogu. Postao je sveštenik, s porodicom. Crkva mu je pružila utočište i zaklon za dalji život i činodestvo. Nisam se s njim više sreo, niti imam potrebu za tim. I Toma je odavno nestao iz Knez Mihajlove, vratio se u zavičaj, u Kraljevo. Razmenio sam s njim kasnije samo jedan e-mail kada mi je poslao neki svoj dugački nadrifilozofski tekst à la Hajdeger koji nisam želeo da čitam, osetivši stomakom svu bedu i jalovost „apokaliptičara iz našeg sokaka“.

Stalker

Enoh me je upoznao sa Stalkerom, studentom tada tzv. jugo-svetske književnosti. Pošto sam ja stalno pominjao neka književna dela a on i nije baš imao smisla za to, rekao mi je: „Imam druga koji studira književnost, pa ako toliko želiš sa nekim da pričaš o njoj, eto ti njega“. Bili su iz istog sela. Kada mi je prišao, pri upoznavanju, Stalker je bio uzdržan, skroman do anonimnosti, čudno bojažljiv. Imao je lik starački, mračan

i nesimpatičan, kao da je ispao iz ruske proze 19. veka. Oči su mu se plavile ispod jakih čeonih kosti kao iz jazbine. Pitaо sam se kako to da se ovakav sivi lik bavi tako lepim stvarima, bio je sve suprotno od onoga kako zamišljam studenta književnosti. Iz njega je izbijala nekakva suva i krajnja usredsređenost, probijala kroz demode odeću koju je nosio. Velika snaga i diskrecija, ujedno. Delovao je kao vrlo zatvoren tip, kao ruski činovnik koji mrzi svoj posao i ceo svet, nije obećavao neko druženje, ali ispalo je upravo suprotno.

Kad sam isplivao iz svojih kompulsivnih neuroza, odlazio sam u Studentski grad kod Stalkera u sobu u kojoj je stanovao sa još dva cimera, jednim takođe studentom književnosti i jednim eteefovcem. Nikada do tada nisam video da se ljudi na takav način šale i pričaju najbesmislenije priče. Nihilisti, cinici, opskurno društvanе u čijem sam ozračju bio, bilo je sklonо opuštanju uz *travu* i stalnom tripu, izmišljanju najneverovatnijih ali sugestivnih parodija u kojima su se međusobno obračunavali i prekraćivali vreme, razbijali rutinu studiranja i skućenosti života na koji su bili primorani. Bilo mi je to užasno strano, ta laž od koje su pravili cirkus jer ja sam tragaо za istinom o sebi. Znaо sam da ipak moram da pređem preko mora fikcije i poluistina, preko fantazmagorija tuđih i svojih, ne bi li eventualno otkrio da tu postoji neki skriveni sistem koji sve pokreće, da bi nazreo svoj lik i usmerenje. Stalker je naslutio moje dvoumljenje da li da uopšte više dolazim kod njih, u taj studentski jad, dim i ludilo. Kad sam odlazio jedne večeri ispratio me je do autobuske stanice i, navaljen na automobil, ispričao san u kom je plakao moleći me da nastavim da dolazim. Nikada niti jedan muškarac nije plakao za mojim prisustvom, makar u snu, dirnulo me je to, čudno duboko. Nisam znaо zašto mu toliko značim, gledao sam na sebe kao na mekušca, snoba i nezalicu dok je on izgledao kao da je uvek sam, imao je *auru*, oreol *polarne samoće*, uvek, pogotovo u društvu. Što bih ja trebao takvom čoveku? Već je imao objavljene priče u prestižnim beogradskim književnim časopisima, na čemu sam mu zavidео, znaо je mnogo više od mene koji sam bio niko i ništa, osoba sa nekoliko problematičnih pesmica u fioci.

Knjiga koja nas je odmah i definitivno povezala, srušila brane, jer smo i jedan i drugi živeli više u knjigama nego u stvarnosti, bila je genijalni roman *Kiklop*, Ranka Marinkovića. *Beogradski ratni kiklop* devedesetih uveliko je obavljao svoj posao po regionu, jeo ljude i znakovi zveri i *zverske igranke do zore* bili su svuda unaokolo, najavljivali i teža i strašnija vremena, apokalipsu. Stalkera sam doživljavaо više kao

Uga a sebe kao Melkiora, mada su se uloge često menjale. Bili su tu i drugi likovi iz Marinkovićevog romana, njihove senke: zavodljiva eteefovica Vivijana s drugaricom Sonječkom studentkinjom ruske književnosti, Maestro Šaman koji nas je satima davio i dovodio do ludila i besa, Atma i drugi nasilni i iščašeni likovi. Karnevalizacija stvarnosti zarad zločina bila je u jeku, dok je ova soba u Studentskom gradu pokušavala da je kreativnim i mračnim imaginarijumom, u duhu parodiranja i glumačkih improvizacija Zorana Radmilovića, preživi, da bude *luđa od stvarnosti*. Isto se leči istim. Proroci po televizijama, porno filmovi i turbo folk bili su kontekst politike koja je nacionalistički vrištala iz medija, galvanizovala mase. Kad nisam bio u Studenjaku kod njih slušao sam još mračnije priče o stvarima koje su izvodili. “Moraš biti siguran!”, ponavljali su jedan drugom na uvo dugo, satima, samo to, toliko da je na kraju najslabiji među njima imao krizu svesti i pao u bunilu. Ko je mogao biti siguran u vezi bilo čega tih godina? Imali su svoje *saturnalijske*, igrali se strašnim sa mnogo humora. To me je plašilo i privlačilo. Po prvi put sam video da ne postoji granica u imaginaciji, da sve može da se dovede u vezu.

Stalker i ja žučno smo polemicali o Džojsovom pojmu epifanije, u stvari, on mi je to objašnjavao, galamili smo, orio se Studentski grad jer smo književne stvari uzimali za biti ili ne biti, lično, tu nije smelo doći do greške, pogrešne interpretacije, to je jedino što nam je ostalo od stvarnosti koja se izbrisala, oko nas i u nama. Sve je postalo fiktivno i proizvoljno u zemlji koja je krenula u samoobmanu i zločin. Pomenuo sam da je jedna od glavnih stvari za nas tada bila je naći bilo koga sa *tezom* u metafizičkom smislu. Nije bilo važno da li je taj *u pravu*, da li je lud, prevarant, važno je bilo samo da *tezu* svim svojim bićem zastupa, da je *svedoči svojim životom*. Bog je umro, a za njim i čovek, država, moral... Čak ni seks, niti novac nisu nam mogli biti bog, nažalost ili na sreću. Nismo pristajali da živimo bez teze, ideološke, ma kakva ona bila, bili smo gladni ideja koje smo nalazili samo u knjigama. Kretali smo u potragu za bilo kakvim pričama, jer život je ili priča ili ne postoji. Znali smo da, ako ne pronađemo priču, onu koja bi se mogla ispričati u klasičnom ili bilo kom drugom obliku osećaćemo se veoma egzistencijalno ugroženi. Kakav nas je to vrag vodio, slutnja, i zašto, nismo se pitali mnogo, bili smo gladni *velikih priča* uprkos Liotaru i drugim intelektualnim onanistima. Osećali smo se *strašno retro* zbog toga. I *strašno dobro*. U sveopštoj propasti.

Stalker je strahovito uticao na mene, oblikovao mi shvatanje sveta i literature. Govorio mi je da voli onaj *tamni* deo mene.

Ja nisam tačno znao o čemu priča. Slutio sam da je to nešto što se ne može kontrolisati i da je tu čar, nešto kao Dionis, bahanalije, a ne Apolon i *celo lepo* i tačno, formalno, što sam apsolvirao u svojoj *matematički briljantnoj* prošlosti. Potres koji je Stalker izazvao svojim rečima i pojavom na mene izrazio sam svojom prvom poemom. Doživeo sam ga kao glasnika iz prošlosti, onoga koji je došao da mi kaže neke vrlo bitne stvari koje su mi falile sa slabim ocem, bez autoriteta, da me usmeri ka pravom cilju. Zato je i bio *stalker*, onaj koji vodi do *sobe želja*, kroz *Zonu*, do ultimativne književne i lične istine. S njim sam u Studentskom gradu i gledao po prvi put taj film Tarkovskog. Morali smo da izdižemo glave iza aparata koji je puštao film, kopija je bila izuzetno loša ali svejedno, utisak je bio kolosalan. Uslovi gledanja poklapali su se s atmosferom filma. Razoren svet i rastakanje. Pitanje vere i smisla.

Bio sam jednom i na Stalkerovim vežbama iz srpske književnosti XX veka, da vidim kako to izgleda zvanično studirati. Čitao sam Veselina Čajkanovića. Jedne večeri sam u Zvermahtu na televizorčiću, koji je bio veličine onih u bolnicama koji služe za monitoring rada srca a koji sam nekad držao na stomaku, gledao „Sabirni centar“ Gorana Markovića i doživeo neočekivano otvaranje imaginacije, *inicijaciju u novo*. Sastavio sam pesnički, zipovani izveštaj o druženju sa Stalkerom i terevenkama u Studentskom gradu (soundtrack: Pink Floyd, Block Out, Darkwood Dub...):

Epifanija

*pred-igra u tri slike sa epilogom
iliti kako sam i ja raskrstio s postmodernom*

I

Nisam znao šta mi se dešava
te večeri dok sam kao bleđa senka
leluja u prividnom svetu
svojih iluzija kad mi se ukaza
kao epifanija smisao
čitavog mog života.

Kao na širokoj livadi video sam
sve svoje pretke kako kao blede
senke u paklu lelujaju i traže
moju dušu kao zalog svoga postojanja.
Ukazaše mi se nedogledni svetovi.

Ne znam šta me je te večeri držalo
za noge i koliko je tu bilo ruku
tek čuo sam glasove kako viču
krikove iz pakla.

Okrenuo sam se oko sebe nikog
nije bilo bio sam sam a opet je
neko bio tu: Odiseja 2001. ili 2. ?

Šarao sam olovkom po pesku
i otkrivao slojeve sećanja
čitao: Platon... duša je jedno
... neuništivo... večno.

Mlaz svetlosti odozdo obasjao je
moje lice hladnoća pakla mi se
otvarala škripala je ploča
ledio sam se od blizine
smrt je bila tu i pogled iza.

Svi su došli da me vrate
veliki Da bog s onoga sveta
dojahao je na belom konju
obeležio tragove i dao mi znake.

II

Veliki mali smešni ismejani
došao je po mene u vidu prijatelja
i ja sam ga poznao po crtama lica
ozbiljno sam se zamislio
u vidu muzike i jahanja
putovanja.

Veliki srpski slovenski bog
oklevetani jahač u vidu ptice
trkačice došao je po mene
iskao tražio
svi su preci urlali
srce mi se cepalo
„Ostavite me!“, vikao sam
„Nema više vremena“, govorili su

plakao sam gledajući
njihova rođačka lica.

Oklevetani je došao
licemeri ga sahraniše
ismevač postmodernista
stari.
Plesao sam ludo u njegovom
prisustvu.

Govorio je da ništa nije bitno
govorio je da uvek ima vere
da svet nije ono što su nas učili
bio je srdačan i pažljiv
pušio je i naučio i mene
odbijao je dimove strogo i nežno
drhtao sam i on je govorio
da će sve doći na svoje
da se ne bojim
da uvek može da se počne
da je oklevetan i besan.

III

„Kakav si ti to bog“, rekao sam mu,
„kad si tako jadan i mali?“
„Ti si ismevač
olovni prognanik
iz zemlje si ustao.
Pušiš odbijaš kolutove
namiguješ ne otkrivaš karte
imaš skrivena učenja
izigravaš klovna dubiš na
glavi bog šeret
igraš kao na žici!“

„Svetiš se iz mraka“,
nastavlja sam sve jače,
„jed žuč nož i blud
tvoji su znaci!“

„U preponama nam stanuješ
izganjamo te kao nečastivog
i ti nam se opet vraćaš

izbijaš iz pora kao
znoj!“

Naricao sam:
„Kako te ne ubismo
vekovi te pokrivaju
odeća ti je sva pocepana
i svi ti smrt slave
ime ti je zatrto
al nas i bezimen
posećuješ!“

„Pripali“, rekao si namignuvši
levim okom. Tamjan se širi
iz piksle. „Kršten si!“

„Znači pozvan sam odozdo?“, pitah.
„Jebi ga“, odbijao si dim,
„zovu te“.

*Verovao bih samo u onog boga
koji bi znao plesati.*

F. Niče

(Beograd, Kanarevo Brdo, mart 1997.)

Devedesetih sam se prepuštao talasu zla da me nosi. Osećao sam njegovu neodoljivu i paklenu snagu, čar. Nisam imao volje niti ideje kako da se suprotstavim. Sve se urušavalo i zato mi je možda i bilo lakše. Nisam video izlaz. Onda bar nek propadne sve, mislio sam. Posle odlaska sa neuspešne psihoterapije na studentskoj poliklinici, interval od 93. do 95. godine obeležilo je prepuštanje opštem ludilu. Bio je to period bez svesti i bez sećanja, sinkopiran, pun crnih rupa u memoriji koje kasnije nisam ničim uspeo da popunim. Kao da sam bio u nekoj diskoteci, omamljen, ne razmišljajući šta se dešava okolo. Jaka muzika, turbo ritam, zaslepljujuća svetlost i mrak. Slušao sam „Babe“, njihov album „Slike iz života jednog idiota“ (1993) terapijski, nekoliko puta dnevno. Uzimao sam i dve-tri tablete albuma „Wish you were here“ Pink Floyd-a, obavezno ujutru i pred spavanje, gledao stare filmove, radio sve što će mi odvratiti pažnju od života koji nisam razumeo. Vrhunac slobode doživljavao sam u tome da menjam programe daljinskim upravljačem na tv-u. Sve drugo

bila je kazna i robija. Nije mi se živelo. Ali, našao sam zabavu u tom *splinu*. To su bile moje 90-te. Nisam razumeo svu tu gužvu na ulici, u medijima, hiperinflaciju, ko tu zarađuje a ko gubi, nije me privlačilo. Sve se okrenulo naglavačke. Nije bilo rata, zvanično, a moj otac je bežao od pozivara. Sad vidim da su neki bili izuzetno svesni šta se dešava i to iskoristili. Ja sam tonuo. Sećam se tek 95. kao nekog isplivavanja. Sad vidim da je to možda bilo zbog toga što je rat, *koji se zvanično nije dešavao*, bio završen. Elita je odlučila da je dosta, za sada. Novogodišnji program „Dva sata kvalitetnog TV programa“ Srđana Dragojevića gledali smo nebrojeno puta. Kažu da je posle rata uvek veselo.

Tata Brada

Stalker mi je mnogo kasnije kada sam mu ispričao o svojim noćnim diskusijama sa utvarom, rekao da je taj čovek možda bio moj profesor filozofije, iz srednje škole. Jer on je imao ulogu kušača i demona, nihiliste i donosioca promene. Njegov upliv u moj život bio je tačka prekretnica, posle koje više ništa nije bilo isto, niti sigurno. Doneo je taj čovek u jedan prirodno-matematički krug razmišljanja, pozitivizma, logike, životne rutine, nešto što je negiralo sve to. I nije nudio jednostavne odgovore, naprotiv, pošto sâm sa sobom nije rešio mnoge stvari, glumio je gurua i vođu. Ima tih ljudi, zdravih, hedonista, šezdesetosmaša, užasno pragmatičnih, koji zagovaraju slobodu mišljenja, elokventni su, uvek nekako ispadaju u pravu, beskrajno sigurni u sebe i željni da kloniraju svoj poluideološki sistem u svakome, čime verovatno sami sebe ubeđuju da su u pravu. Drže se lapidarnosti, *zdravog rezona*, obrazovani iz druge ruke, sipaju mudrosti, *istovaruju ugalj i čitaju Hegela* kako je on govorio o sebi da je radio. Poluinteligenti sa skrivenim namerama. Ono gde se vidi njihovo pravo lice je materijalna korist i sujeta. Hipertrofirani ego. Takav jedan *harizmatični* lik bio mi je razredni starešina. Trebalo ga je prevazići. Bio je kao virus. Uništavao je sve.

Dakle, šta je bilo pre devedesetih? Pre pada, survavanja? Melanholija i dekadenca osamdesetih? Bio sam učenik elitne gimnazije u Beogradu. Skoro svi su u njoj znali šta će i gde će, sve je bilo proračunato. Život je samo trebalo *opslužiti* (Stalkerove reči), ispuniti kao postojeći obrazac u pošti za ništavilo i sreću, lakoću. Prvi put sam i osetio dodir čistog ništavila u srednjoj školi, t.j. mogućnost, potrebu, samostalnog pogleda na svet. Već pomenuti profesor marksizma, filozofije, sociolog po struci, koji je voleo da priziva demone, Tata Brada smo ga zvali, doneo bi kasetofon na čas, pustio neku klasiku i kada bi

se muzika završila ništa nije govorio, samo nas je gledao. Pošto se radilo o dobrim đacima niko ne bi progovarao. Veliko ništa, užasna praznina otvarala se nad našim glavama, video se zjap dna bića, neprijatnost muka postajala bi nepodnošljiva. Tom osećanju je mogao da se odupre samo onaj ko je imao za šta da se uhvati u sebi, u imaginaciji, samo onaj ko je imao priču, pravu, inače bi se survavao u ništa samoga sebe jer je ovo bilo iskakanje iz rutine koja je kao veo skrivala strašnu prisutnost nebića. Za one tupe i ograničene, nesenzibilne, naravno, ova zen vežba iz poništenja nije bila ništa posebno, nisu je uopšte notirali. Međutim, ja sam se raspadao u iskušenju i nemogućnosti da zakoračim na bilo šta čvrsto u sebi. Shvatio sam poruku profesora. „Najstrašnije se već desilo“, citirao je on Hajdegera, kao svi priučeni zasenjivači prostote.

Svoj put u prevazilaženju ništavila demonstrirao sam kasnije na jednoj od ovih vežbi psihičke izdržljivosti. Kada su svi utihnuli kao jaganjci pred klanje, ja sam podigao ruku i pitao da li mogu nešto da napišem na tabli. Tata Brada je rekao: „Može, samo nemoj nešto politički.“ Nisam znao odakle mu ta primedba jer je za mene tada postojao samo moj unutrašnji svet, a previranja s kraja osamdesetih, uvod u pravo klanje, tek sam mnogo kasnije osvestio. Došao sam polako do table i napisao stihove: „I ne znadoh da mi krv struji i teče, i da nosim oblik što se mirno menja, i da nosim oblik, san lepote, veče, i tišinu blagu ko dah otkrovenja, i ne znadoh da mi krv struji i teče.“ Profa je bio iskreno oduševljen dok sam ja bio ponosan. Uspeo sam da premostim ništavilo, ponor. Ali, uvideo sam odmah kasnije, da se sve to dešavalo samo u mojoj glavi, jer razred, moji drugovi, drugarice, bili su uglavnom ravnodušni prema toj genijalnoj Disovoj strofi i ubrzo njihova praznina, kao i korozija krede na tabli, lagano su počeli da *glođu* stihove i njihov smisao, na kraju ono što je ostalo od teksta nije značilo više ništa jer nije imalo ko da ga pročita. Bila je to pobeda banalnog, poraz poezije kao društvenog čina. Ipak, ja sam osećao intimno da sam bezbedan od nihilizirajućeg uticaja Tata Brade. On nije umeo da stupi na konkretno umetničko polje, gde sam se ja osećao kao kod kuće, bezbedan, bio je samo suvi kompilator i kušač, ne kreativac.

Mada, Tata Brada mi je bio veoma drag, takoreći *duhovni otac* u to vreme i mislim da sam mu ja bio omiljeni đak i to baš zato jer smo imali i sporove, razilaženja po nekim pitanjima. Crtao nam je Frojldov glečer svesno-nesvesnog, učio nas paradoksalnoj logici, bio je prvi čovek u mom životu koji je imao svoj stav, ma kakav da je taj stav bio. Ranije sam mislio i osećao da je nemoguće imati lično mišljenje i stav

o bilo čemu, da se sve već zna. Vaspitan sam tako da nisam verovao ni da se rečima može bilo šta reći a kamoli misliti van uobičajenih banalnosti. Reči su bile kao neke slike koje si ređao da bi saopštio nešto što je već rečeno odavno, nije bilo moguće izraziti bilo šta novo i lično, to je bilo nepojmljivo za mene. Bio sam nemuš, buduća tehnička inteligencija, verna broju i formi, ne sadržaju.

Prvih godina samoosveščivanja tonuo sam u muziku EKV-a, čitao Froma, Hesea, pesmu „Vaša deca nisu vaša deca“ Kalila Gibrana postavio na zamrzivač u kuhinju da je pročitaju moji roditelji, ali prvog živog slobodnog čoveka sam upoznao tek u Beogradu. Važno je da čovek ima žive uzore, ne samo iz knjiga, i poželjan je obrazac da se uzor prevaziđe posle faze divljenja i kritike. Zbog toga je odnos s Tata Bradom bio tako buran za mene. Svima nam je persirao i stalno ponavljao da treba da mislimo svojom glavom. Tresao je naše temelje i čekao da nešto padne, ako ičega ima.

Imali smo dva spora: oko ontološkog postojanja umetničkog dela i oko mogućnosti prosvetljenja na Zapadu. Da li umetničko delo postoji i ako ga niko nije video, pročitao, čuo, ako ga je umetnik stvorio i onda stavio u fioku, ili uništio? Ja sam tvrdio da ono postoji, u nekoj ravni, dok je on komunikaciju uzimao kao suštinsku u tom odnosu i tvrdio da onda ono ne postoji. Ja sam se pozivao na filozofa Ivana Focht-a. Tata Brada mi je rekao: „Bolja mu je ona druga knjiga o gljivama.“ Mislio sam da me zeza. Tek sam posle video da je Focht bio i mikolog.

Drugi spor, oko mogućnosti prosvetljenja sada i ovde, bio je burniji. Doživeo sam tada ili sam bio uveren da sam doživeo, svoj prvi *satori*. Sav *blažen* došao sam na čas marksizma, kako se još uvek taj predmet zvao, kod Tata Brade, i izjavio *da je to to*. Smeškao sam se, miran. Tata Brada je poludeo na tom času, tvrdio je da je nemoguće postići prosvetljenje na Zapadu, da smo suviše *provljavi*, napadao me, i moj mir ga je samo iritirao. I u drugim razredima je prepričavao zgodu sa mnom, žalio se. Govorio sam drugovima da mi više nijedna reč ne može pomutiti spoznaju. Nema te reči, sâm sam se trudio da je nađem ali nije je bilo. Od tada sam 8. februar još dugo godina slavio kao Dan (svog) prosvetljenja, kao intimno sećanje, i to niko nije znao.

Tata Brada je promovisao *transakcionu analizu* koju je savladao na kursu i mislio da zna sve, da svakoga od nas kome treba može da izvuče iz krize ličnosti. Radili smo test otkrivanja svog negativnog tipa i ja sam ispao „krpa“. Meni je nudio besplatan tretman, koji nisam želeo, slutio sam da

je moj put drugačiji. Zараđивао је на младалаčkim dilemama i porodičnim problemima drugih, i verovatno prouzrokovao još gora stanja, sasvim nekažnjeno. Transakcija u njegovoj analizi je izgleda bila samo novčana. Tata Brada je po liku bio miks Frojda i Marksa, mesijanski tip koji svoje rascepe i promašenosti širi kao pomoć drugima i na tome lepo zarađuje.

Imali smo u toj specijalnoj matematičkoj školi i srpski jezik kao i lektiru za čitati ali to smo samo nekoliko nas uzimali za ozbiljno i zanimljivo, a ja još i kao *sudbinsko*. Kada smo radili „Gospodu Glembajeve“ i „Povratak Filipa Latinovića“ profesorka, inače sasvim prozaična žena, dala je za domaći da se napiše rad na temu *Problem umetnika* s obzirom na Filipa Latinovića i Leonea Glembaja. Sećam se da sam bio jedini koji je uopšte napisao rad kao i to da je on bio dug i strastveno pisan. Svi su se iznenadili, pa i profanka jer bili smo matematička gimnazija, drugi predmeti bili su proforme rađeni. Ja sam rad pisao sa ogromnom posvećenošću i zapitanošću, kao da rešavam samo svoj urgentni i najintimniji problem. Sada vidim da je to bio znak za budućnost. Sa istom profesorkom sam se žučno sporio oko „Svakidašnje jadikovke“ Tina Ujevića, što je bilo potpuno sumanuto u toj školi a možda i šire. Ona je insistirala na tome da je to pesma o ratu i ponavljala ono što piše u čitanci, verovatno. Ja sam je pitao a gde se to navodi rat u pesmi. I tražio da se priznaju i drugi, univerzalni kvaliteti pesme. Budući briljantni inženjeri, profesori matematike, fizike, gledali su me ribljim očima, bez glasa.

Upisao sam 1987. godine tu blaziranu i snobovsku beogradsku gimnaziju sasvim romantičan, neosvešćen, ostavivši devojkju, prvu ljubav, u *krošnjama toploga juga*. Jer još sam ranije počeo da pišem. Međutim, prva moja ozbiljna pesma, posle onih *tralala* ljubavnih bila je čista antislika moje i društvene situacije tada. Pitao sam se odakle je došla jer kao šesnaestogodišnjak nisam bio svestan svog položaja i konteksta u kome živim. Glasila je:

U magli

Jesen mlada vrela
ulazi u nas
voda iz očiju suvih
kaplje
i nemam reči ni pokret
da otpratim nju do reke spore
do vetra splava.

Jer odavno već umrle su

nade naše dece
orkani bola odavno su
prošli
i sedimo tako u belini kiše
nemi u magli.

U magli suza.

U magli sunca...

U leto 1987. u Nišu pisana je za pevanje uz gitaru koju sam svirao, nešto u stilu makedonske grupe *Mizar*, melanholično, sveštencički, a imala je i moj aranžman i gitarski rif koji sam zaboravio. Bila je to gnoseološka, apokaliptična vizija, slutnja buduće epohalne propasti, sada mi se tako čini, iako tada nisam imao niti jedan razlog da budem nezadovoljan.

Haris Imamović

Izvinjenje predsjedniku Srpskog književnog društva Vuletu Žuriću

Predsjednika Srpskog književnog društva Vuleta Žurića upoznao sam krajem ovogodišnjeg aprila, na Sajmu knjiga u Sarajevu. Došao je u svojstvu delegata savremene srpske književnosti, zajedno sa književnicima Srđanom Srdićem, Alenom i Enesom Halilovićem. Neposredno prije nego što ću upoznati s Žurićem, odslušao sam njegov zvanični sajamski razgovor sa Srđanom Srdićem koji je, u svojstvu sarajevskog domaćina, najavio pisac za djecu - Mirsad Bećirbašić. Sjećam se da je Bećirbašić najavio Srdića kao pisca romana „Šatori“. Sjećam se i da je pisac romana „Satori“, započinjući razgovor, izrazio ogromno poštovanje prema književnom opusu predsjednika SKD-a. Tad sam saznao i da je Žurić početkom rata izbjegao iz Sarajeva. Odmah sam osjetio stanovitu dozu solidarnosti, budući da sam i sam početkom rata izbjegao iz rodnog mjesta i nikada se nisam (zastalno) vratio.

Srdića sam upoznao dan prije tog sajamskog razgovora. Poznajem njegov opus skoro koliko i Bećirbašić. Ali razgovarajući s njim nekoliko sati o književnim temama stekao sam utisak da je dobar poznavalac savremene „regionalne“, ali i svjetske književnosti. Na osnovu tog utiska, shvatio sam ozbiljno njegovu valorizaciju Žurićevog opusa. Iznenađio sam se kad je Srdić, po okončanju manifestacije, pored 7 ostalih ljudi u publici, pozvao mene da se upoznam sa predsjednikom

Žurićem i da odemo do štanda Republike Srbije na piće i nezvanični razgovor.

Na štandu nas je dočekaao jedan ceremonijalno odjeven službenik Ambasade R Srbije u Sarajevu, koji nas je opskrbio pićem. Nisam mnogo govorio. Slušao sam uglavnom, ali ne sjećam se šta, jer sam se krajičkom oka nadao da će naići neko poznat i vidjeti me kako razgovaram s piscima.

I stvarno, naišao je u jednom trenutku Kljuno. Nije gledao prema štandu Srbije, te nije mogao vidjeti da sjedim piscima. Zato sam ustao i dozvao ga. Da vidi da sjedim s piscima.

- Jel to sjediš s piscima? – pitao me je.

Odgovorio sam potvrdno i pitao ga kako zna da su pisci.

- Šta znam... Onaj jedan isti pisac. Da ga čovjek sretne na ulici odmah bi pomislio da je pisac.

- Koji? – pitao sam.

- Onaj s bradom.

- To ti je Vule Žurić, predsjednik Srpskog književnog društva.

Izmijenili smo još nekoliko riječi, nakon čega sam se vratio razgovoru s piscima, gdje sam uzeo nešto aktivniju ulogu u razgovoru. Pitali su me o SIC-u, nailazili su, kažu, preko E-novina i Betona na neke tekstove, ali nisu najbolje upoznati; kazao sam nekoliko SIC-ovskih općih mjesta o nacionalizmu i angažovanoj literaturi.

Pored ostalog, kazao sam u jednom trenutku i da je „žalosno“ što su djela Marka Ristića izbačena iz kurikuluma na našim fakultetima. Pisci su pogledali prema Žuriću. Kad sam završio, Žurić je kazao kako se i on u svom romanu *Srpska trilogija* pozabavio Ristićem. Konkretno, Ristićevim tekstom *Zajedno su pošli u smrt oni koji su zajedno pošli u zločin* koji je u *Politici* objavljen po oslobođenju Beograda, a u kojem Ristić opravdava streljanje „saradnika okupatora“. Kazao je da bi valjalo da pročitam taj njegov roman.

Sutra, kaže Žurić, imaju promociju u sarajevskoj „Prosvjeti“ promociju – on, Srđić, Bešić i Halilović; pa neka dođem: donijet će mi on taj svoj roman.

Dobro, kažem.

Na promociju u „Prosvjeti“ došao sam sa Sokolovićem i Salčinovićem. Sala je bila puna. Uglavnom, stariji ljudi. Od mlađih tu su bili Admiral Mahić i Ivan Lovrenović. Moderator je bio Stevan Tontić. Govorili su Žurić, Srđić i Bešić. Halilović nije došao. Govorili su o savremenoj srpskoj književnosti. Žurić je pročitao poglavlje iz *Srpske trilogije*. Bešić je pročitao nekoliko svojih pjesama. Srđić je pročitao jednu svoju pripovijetku. Žurić je govorio o književnom životu

u Pančevu. Srđić je govorio o književnom životu u Kikindi. Bešić je govorio o književnom životu u Novom Sadu.

Po završetku promocije nastala je ogromna gužva oko švedskog stola, na kojem su bili posluženi sokovi i grickalice. Sokolović, Salčinović i ja smo se bili dogovorili sa Srđićem za neko piće, ali je zbog obaveza prema organizatoru stvar morala biti odgođena.

Bio sam se malo naljutio, zato što sam, dok smo ga čekali, nagazio nogu nekoj gospođi s kojom sam se borio za kikiriki. Da izglati stvar, Bešić mi je dao bocu vina, koju su on, Srđić i Žurić dobili od organizatora. Na njoj je bila specijalna naljepnica na kojoj je pisalo: *Svjetski dan knjige*. Dok sam skidao ruksak s leđa da strpam u njega tu bocu, slučajno sam udario nekog, laktom u glavu. Kad sam se okrenuo vidio sam da je to ista ona starica kojoj sam maločas bio stao na nogu. Jedva sam, od neugode, koju sam osjećao gledajući u bijesne oči te gospođe, izustio da se izvinjavam. Bilo je očigledno da mi ne vjeruje da sam i drugi put slučajno narušio njezin integritet. Osjećao sam se kao da me neko nasilu ugurao pod kožu nekog psihopate.

Htio da se što prije izvučem vani, te sam, kazavši Salčinoviću i Sokoloviću da odlazim, krenuo plivati kroz tu masu. I baš kad sam krenuo da otvorim izlazna vrata, osjetio sam nečiju dozivajuću ruku na leđima.

„Baba!“, pomislio sam. Noge su mi odrvenile. „Nešto u vezi s babom! O, bože!“ – u sekundi me obuzela raskoljnikovljevska panika. Znao sam da mi niko neće povjerovati da sam je slučajno nagazio i udario laktom. Zato sam svjesno ignorisao tu ruku koja me vukla u najgoru moguću neugodnost u kojoj sam se mogao naći te večeri. Nastavio sam plivati kroz masu staraca, ali ruka me je tad uhvatila za rame. Gotovo je, pomislio sam. Moram se okrenuti. Okrenuti i umrijeti od stida.

Kad sam okrenuo, uvidio sam da me je to Sokolovićeva ruka zadržala. I dok ga pitam šta je bilo, umjesto starice, ugledam predsjednika Srpskog književnog društva kako jednom rukom pliva kroz masu stara dok u drugoj, visoko iznad površine, nosi knjigu. Svoj roman, rečenu *Srpsku trilogiju*.

Polu godine kasnije, roveći po svojim knjigama, naišao sam na *Trilogiju* i pročitao je. Zaboravivši da mi je čovjek poznanik, a u nekom širem smislu riječi i prijatelj; zaboravivši da me je čovjek častio pićem, a u nekom širem smislu riječi – i kikirikijem; zaboravivši da smo braća izbjeglice i zaboravivši – na kraju krajeva – koliko je predsjednik SKD-a uljudnog napora uložio da mi pokloni *Srpsku trilogiju*, objavio sam u *Betonu* (br. 154) tekst u kojem objašnjavam zašto je taj Žurićev

roman loša knjiga.

U tom književnokritičkom prilogu sam, pored ostalog, tvrdio da Žurić posmatra jugoslovensku stvarnost Drugog svjetskog rata kroz revizionističke naočari i da u savremenoj srpskoj kulturnoj stvarnosti nije Sreten Ugričić taj koji proganja nezavisne pisce (kako Žurić tvrdi), već je Ugričić pisac koji je progonjen od strane srpskih nacionalista (kako je stvarnost potvrdila).

Srećom, Žurić se javio uredništvu *Betona*, mejlom u kojem traži moju mejl-adresu kako bi mi se javio direktno. Urednici *Betona* su mi, nakon što su mu dali moj kontakt i nakon što mi se nije javio, proslijedili tu njegovu reakciju. Kazao je da ima mnogo prigovora na moju kritiku. Pored ostalog, tvrdi, pokazao sam da ne poznajem pravopis. Saopćio im je i da me poznaje, da mi je sam on dao tu knjigu, *Srpsku trilogiju*, i da je glupo (*sic!*) da mi piše odgovor na *Betonu*.

Dugo sam čekao da mi se drug Vule javi, ali uzalud; do dan-danas mi se nije javio. Krivo mi je zbog toga. Vjerovatno se razočarao u ljude. U mene – sigurno. Razumijem ga i ljut sam na sebe. Čovjek mi nijednu ružnu riječ nije rekao; štaviše, častio me pićem, poklonio mi je svoju knjigu, na kraju krajeva – izbjeglica je, kao i ja, a, eto, neki me šejtan natjerao da napišem na *Betonu* da mu taj roman ne valja. Čovjek ispadne tako nekad nezahvalan, da ne kažem – šupak.

U svakom slučaju, izvinjavam se predsjedniku Srpskog književnog društva.

Mirnes Sokolović

Andrićeva pica

U ono vrijeme tu kapa su zvali pica.

Ivo Andrić izgubio je svoju picu na povratku iz Sarajeva. Nije se sjećao gdje ju je ostavio. Samo je vidio da je nema.

Žao mu je bilo pice. Godinama bi je stavljao na glavu čim malo zahladi. S picom, Andrić je djelovao skromno i neprimjetno. Onako kako čovjek sa šeširovom nikako ne može izgledati.

Ljude koje bi sretao oslovljavao je s drug ovaj, drug onaj. Pica je dobro prekrivala i tu riječ. Kupio ju je u Stokholmu, one jeseni kad mu je dodijeljena nagrada.

Žalio se da picu neće prežaliti, to mu je, kaže, bila jedina uspomena iz Stokholma.

Drugog dana, u šetnji kroz Sarajevo, jedan drugi klasik, Andrićev nasljednik, svratio je na kafu u motel Spačva. Na drvenoj vješalici, u uglu staklene, prostrane i hladne restoranske sale, visjela je Andrićeva pica. Odmah je požurio da je oproba na svojoj glavi.

Pisac je slao u Sarajevo pismo zahvale. Ovako piše:

«Hteo bih u samo dve reči da vam zahvalim na trudu i pažnji oko mog izgubljenog pičića. Bio sam ga prežalio, ali vidim da ništa nije izgubljeno kad čovek ima malo sreće i, u prvom redu, dobre i zanimljive prijatelje. Hvala! Već sam vam rekao da je, po Njegošu, «nađeno draže od negubljena». To bi

se možda moglo reći i za devičanstvo.»

Da je pismo ceremonijalno, osjeća se po tom što picu zove manje intimno - pičić, i što kaže da je pičić već bio prežalio.

Đogodilo se to početkom oktobra 2015., četrdeset godina nakon Andrićeve smrti.

****Andrićeva pica* je napravljena po pričici Miljenka Jergovića pod naslovom *Andrićeva mica*, s jednim izmijenjenim slovom i nekoliko bezazlenih intervencija u pojedinim rečenicama, da apsurd zasvijetli jače**

Božidar Radošević

Krešo i Mirna

upoznaju se

na radionici

kreativnog pisanja

KREŠO, 23, student i aktivist

Čim sam izašao na ulicu, ostavivši iza sebe napukli gramofon da glazbom nastavlja kucati na vrata susjednih stanova, znao sam da će današnji dan biti nemilosrdan. Crni oblaci zlokobno su se nadvili nad Rijekom, a ljudi su užurbano hodali svojim domovima, da lakše podnesu teret kiše, suhi, iza prozora. Zapalio sam cigaretu stojeći pred zgradom i gledajući prema gradu, uživajući u ljepoti na koju se još uvijek privikavam, iako sam mnogo puta iz njega odlazio i njemu se vraćao. Cigareta je mirisala oporo, dim je bio jak i kao da me pribrao, izoštrio da nastavim. Bilo je ljeto, i bio sam sam. Samoća me oblikovala brzo i moćno, dala mi mir i uskladila pokrete. Par je djevojaka stajalo na autobusnoj stanici preko puta mene, grudi su im prekrivali ručnici za plažu. Virkale su put neba nastojeći i dalje razgovarati o radosnim besmislicama, ne želeći se predati beznađu povratka kući mekanih kosa, nedotaknutih solju. Na plažu, znao sam, neće otići. Naglo, munja propara nebo, i na nas se sruši pljusak. Galoni kiše na ovaj grad, ponosan i nepomičan, koji hladne tuševe ne doživljava samo s neba, već i iz većine susjedstva. Zatvorio sam oči i pustio kapi da mi se slijevaju niz glavu, osjetio sam kako se cigareta u mojim ustima ugasila i kako je počela da klizi,

natopljena kišom. U tom je mom stajanju bilo mnogo od mojeg stava inače, stava koji je unaprijed sve oprostio i zaboravio, pa se nema čemu nadati. Kada sam otvorio oči, djevojke sa stanice netremice su me gledale, virkajući pod ručnicima kojima su se štitile od kiše, nagnute prema meni tako da su im se osjenčane grudi priljubile. Znao sam da se pitaju, a pitao sam se i ja. Njihovi me pogledi nisu oštetili. Tek plahe oči jedne od njih, visoke i plavokose, nakratko su me takle svojim upornim, oštroumnim sjajem, a potom sam ih sve izgubio u kišnoj zavjesi koja nas je razdvojila moćnim, zaglušujućim izljevom. Otežao čik konačno sam nehajno odbacio u stranu. Ušao sam u taj opći potop, sada već toliko gust da mi je vodenim nanosima zatvarao oči, i nastavio se spuštati niz bulevar ne obraćajući pažnju na siva lica prolaznika, koja su me zgranuto promatrala iz sigurnog mraka stubišta i ispod nadstrešnica. Ne brinite za mene, mene je na ovaj dan pripremio netko bolji, mislio sam u sebi još uronjen u glazbu Sonny Rollinsa. Sonny, Janis i dobri stari Coltrane, lica toliko življa i dragocjena, i njihov dar u meni kao štit pogledima i patina iskustva koje i moje, inače mršavo i zagonetno lice, čini platnom za dragocjena saznanja. Samoća je danas izgledala kao jedina stvarnost na ovome svijetu, i osjećao sam se kao da znam nešto važno i vječno, i kao da nema duše pod ovim crnim nebom s kojom u toj stvarnosti mogu sviti mjesto veselja i susreta. Već dugo nezaposlen, zapitkivan od strane prijatelja o ljubavnom statusu sada već s neskrivenom porugom, poželio sam i ja zastati na trenutak pod prljavu plastiku nadstrešnice, pod kojom stranci to i ostaju u vremenu čekanja na odlazak, i pod njom dočekati nju, s kojom ću nastaviti hodati. No znao sam, da se to neće dogoditi. Oduvijek sam znao. I Rijeka i ja kisnuli smo stoički, slobodni duhom i sami da podnesemo sudbinu onog koji je prvi vidio bolje, i koji sada čeka da mu se u tom jasnijem pogledu pridruže i dobrodošli drugi. I tako sam nastavio hodati. Kiša je stala, naglo kako je i počela. Bio sam nadomak cilju. Opet sam sve sjebao, mislio sam gazeći lokvama. Pluća su mi žudjela za još jednom cigaretom. Zaustavio sam se pred zgradom i želju pročitao dubokim udahom. Iz ničeg, s lokava na asfaltu, stali su se dizati komarci, uporno zujeći i praveći oko mene sve tješnje piruete, kao da u sebi nose svo prokletstvo svačije prave prirode, koja nas nečujno spušta ka toploj krvi. Znao sam da ću opet na sebe privlačiti neželjene poglede, kada se ovako pokisao, u staroj kožnoj jakni koja je vonjala na neku bolju prošlost, pojavim na prvome satu radionice kreativnog pisanja.

*Stanite na kišu, ona će isprati
sve vaše molitve, pa ćete biti slobodni.
Stanite na kišu, ona će utopiti
sva vaša pitanja, pa ćete ostati u miru.
Stanite na kišu, ona će ohladiti
sve vaše želje, i vaša ludost će sagnjeti u samoći.
Stanite na kišu, neka vam miluje tijelo,
zamislite, da kiša dok klizi niz vas, da vas miluje.*

Ipak, radije ću pročitati pjesmu koju sam napisao jutros, uz čašu bijeloga vina i Slowtrane.

*Kiša će. No,
Crno nebo nad Rijekom slobodno je za sva crna lica
Čađavi oblaci lijep su prizor onima koji se slobodno vole.
Kiša će. No,
Ploča pucketa. Mačja se šapa kvasi mliječnom njuškom.
Kroz čašu bijelog vina crnilo se da uhvatiti, vi se date zadiviti
I popijete ga naskap.
Kiša će. No,
obraz Rijeke odavno je čist.*

MIRNA, 24, studentica i volonterka

Sjedim na klupi u parku, a oko mene poslovne cipele udaraju ljetni ritam. Sjedim u parku, a poslovne cipele prolaze kao metronom u stanu neke odlično organizirane hetere. Sjedim na klupici u parku, a u krajevima mojih očiju stabla uređena u prosječno razgranjenje prosječnosti, njihova forma kao da služi cipelama na poslovnoj stanci da ih sasiječe u džonu. Sjedim na klupici u parku, u mojim ušima zvuk poslovnih cipela stvara red, njihov ritam kao da zaziva ljetnu kišu, koja naduta u svojoj koketnosti, u časku se nadvije nad moju bilježnicu, pljuče dva, tri puta, dovoljno da se nikako ne uspijevam koncentrirati. Ništa od ovoga. Nisam trebala sjesti u park; a ni kući mi ne ide već dulje vremena. Nadala sam se da će mi ljetno popodne u parku koristiti da se bolje koncentriram. Veselim se radionici, i voljela bih se nekako pripremiti, a ne biti tele. Tevele. Sjedim kući, tako već mjesecima, trudim se pisati i sve završi na način da zurim u poster Marilynke ili naslonjena na suprotni zid, u poster Katharine Hepburn. U zid na kojem je Paul Newman ne gledam, iz jasnih razloga. Umjesto da ja propišem, njegov pogled kao da počne pisati po meni. Hijeroglifi. I što ću sad, ovi ljudi u odijelima se toliko prešetavaju po parku, i taj zvuk njihovih cipela, kao kopita

kakvog gordog konja obitelji Windsor. Je li im posao poslovna stanka? Napunili su park mehaničkim zvukom reda i rada. Očekujem step-mjuzikl. Indijski step-mjuzikl. I sad mi neki pas njuši bicikl. Joj, zapela sam nogu džoggeru. Da je bar jedan od ovih poslovnjaka, da im uništim taj prokleti red! A ne ovaj jadan tip u nečujnim tenisicama. Ispričava mi se, kao da je on kriv što sam se raskrivila. Smiješan tip, malo prebildeo i zadržava se malo više nego što bi trebao. Zašto djevojka ne može provesti jedno popodne sama na nekom mjestu, a da joj ne uleti pobjedonosni muški osmijeh koji netom što blickrikne u njen vidokrug razjapi se u nekontroliranu bujicu riječi, najčešće pridjeva. Brzo sam ga srezala, ubacivši u naizgled naivnu konverzaciju, informaciju da čekam zaručnika. Ispred mene je stajao dobroćudni krkan, a za njih je najbolji lijek djevojci u parku da bude djevojka u parku, 1874. g. Istina, ljepuškast je, ali i depiliran. Dok mi sam pogled na depiliranog muškarca ne izaziva zgražanje, slika u glavi koja mi se stvori; njega kako se pomno izbrijava; me plaši. To je jedan od nekoliko poraza koje sam prešutno i sa stidom prihvatila kao žena: moram gubiti vrijeme na bolnu i besmisleni aktivnost da bih bila privlačna društvu, da bih bila društvena. Moram se depilirati. Jedino što mi preostaje jest oprez da mi bolne i besmislene aktivnosti ne preuzmu dnevne rutine u potpunosti, jer dnevne rutine, to sam ja. A takve žene, bolne i besmislene, ideal su atrakcije, one trpe bol i besmislene su. Ja sam se zadovoljila s minimumom koji mi priušti jedan muški osmijeh po popodnevnu, najčešće pogrešan. Prokleti komarci! Nije ni šest popodne. Ni komarci nisu što su nekad bili... Zanima me hoće li na radionicu doći studentica predškolskog odgoja. Ona dobroćudna žena koja voli organizirati stvari, simpatična učiteljica. Kao ovo umiruće Sunce mene, ona obasja prostor organizacijom. I kreativnošću. Kreativnom organizacijom. Ona kreira priču, a pjesnikinja je u duši. I dobra je u duši, a dobro je jedno od tri postulata umjetničkog djela. Na svakoj mojoj radionici je bila jedna takva. Kao Seinfeldov ujak Leo, traži da sudjeluješ u razgovoru, u njenim planovima, u kreiranju planova; u svojim planovima!!! Ne podnosim studentice predškolskog odgoja, ne podnosim žene-majke u svojem životu, dovoljna mi je moja.

*Biti tu, a ne reći kiši da je
Sunce što suši kišu
niti Suncu
da je kiša što gasi Sunce*

Biti tu znači sjediti u besmislenom parku

*okružena drvećem
uređenim za besmisao
Pogled na moju depiliranu nogu.*

Pjesma je falična i depresivna kao i njena autorica. Ali ja barem svoje pjesmuljke ne dijelim sa svijetom, majko studentice! Te žene s predškolskim sindromom bi uvijek izrecitirale pokoji stih, ako bi se išlo na piće poslije radionice – i tako, jadna ja, uvijek propustim zanimljivu ćasku voditelja i nekog istaknutijeg polaznika. Primamile ili bolje rečeno naćele bi me s provjerenom kvalitetom a la Prevert, Parun, a zatim bi uvalile dvostihe, trostihe svoje sumnjive robe. Ja bih se počela praviti da me poezija ne zanima, ipak je to radionica kreativnog pisanja – proze. Proza je nešto drugo, tu sam tvrđa. Kad pišem priču, stvari su pod kontrolom. Poezija me smekša, njen ritam me uljulja i dok shvatim gdje sam već je kraj pjesme i ja se očajnički trudim ispasti duhovita i spasiti se sramote pred samom sobom. Zamišljam kako je izvodi random hrvatska kantautorica, jedna od onih dugokosih s gitarom, kako joj glas drhturi na ljetnome vjetru; njene glasnice su starice na štakama. Prikladno. Mrzim hrvatske kantautorice, tete u vrtiću i tigraste komarce! Oni dobri, stari komarci su tvornica čokolade u Nanterreu u usporedbi s ovim grdosijama! A tu tvornicu se isplati posjetiti. Ako odemo sutra na piće nakon radionice, nadam se da neće biti blizu neke bare.

Radionica kreativnog pisanja

Merak, rekla je Ajša mirnim izrazom lica kao kontrapunktom onome što je morala proživjeti u danima prije izbjeglištva. Merak. I time je završio prvi dan radionice. Voditelj ih je sve iznenadio zadavši im tri motiva odmah u početku (od kojih su dva morali iskoristiti) i samo sat vremena da napišu priču, što se produžilo na malo preko sat i pol. Poslije čitanja im je objasnio da je zadao apstraktne motive u želji da ih oni povežu s nečim određenim. Drugi put će dobiti konkretniju zadaću da osjete koliko je tada lakše napisati priču. Konkretno slike naučiti povezati u rečenice, a njih u fabulu. Posebno je pohvalio Krešinu priču o tinejdžerici Ajši naglasivši izvrsnu karakterizaciju lika. Krešu to nije odveć uzbudilo jer je dobro znao takve priče. Mnoge su našle utočište u Rijeci. Jesen, Sunce i deblo. Motivi se nisu sviđjeli Mirni, a pri osjećanju kraja ovulacije, naveli su je da piše o prethodnom danu u parku; nekakvu struju svijesti. Iskoristila je sva tri, ali nije joj se trudilo oko fabule. Počela je sa zurenjem u deblo u parku i završila s monumentalnim opisom istoga. Žena

iza nje je iskoristila deblo za erotsku priču, sa Suncem kao kontrapunktom što je nasmijalo neke među koje nisu spadali Krešo i Mirna. Njoj riječki naglasak ne ide uz taj stil pisanja, a čini joj se da ni ženu nisu oduševili zadani motivi, priča je bila zamorna. Stoga je krenula pisati pjesmicu u kojoj kauboj jaše stepom, djevojkama koje stopiraju u galopu dovikne 'skoči mi na sedlo', a one se nabiju na obližnje deblo.

KREŠO: Bojim se da u stepama nema stabala.

Mirna se okrene i ugleda Krešu nad sobom i svojim papirom.

KREŠO: Ali funkcionira kao kontrapunkt, generalno.

MIRNA: Pa da, to mi je i bila namjera. Volim te sitne nelogičnosti. Pogotovo u narodnoj poeziji.

Mirna i Krešo se nasmiju.

KREŠO: Zašto to ne pročitaš, čini mi se drugačije...

Mirna ga gleda.

KREŠO: Zanimljivo...

MIRNA: Kako to misliš? Uostalom, ovo je radionica proze.

KREŠO: Nema veze, stvar je u načinu na koji koristiš jezik. To bi bio koristan intermezzo.

Mirna ga pogleda.

KREŠO: Ima u tome nešto što me podsjeća na jazz, način na koji razvijаш temu.

MIRNA: Teško, pa ovo sam načrčkala u deset minuta.

KREŠO: Bilo bi ti jasno da pročitaš naglas.

MIRNA: Ne vjerujem, čini mi se da ti samo želiš čuti ženski glas kako čita eksplicitne sadržaje.

KREŠO: Zapravo sam htio čuti ženski glas kako čita vlastitu, kvalitetnu poeziju.

Mirna se zacrveni, Krešo i dalje stoji na nogama.

MIRNA: Ne bih. Ne čitam ni svoju ozbiljnu poeziju naglas.

KREŠO: A ti i ozbiljno pišeš poeziju?

MIRNA: Da, nažalost.

Krešo sjedne.

KREŠO: I ja imam sličan problem.

MIRNA: Ne znam, meni u zadnje vrijeme stvarno ne ide. Čim spustim kemijsku na papir, kao da moje 'ja' otputuje negdje jako daleko i nema ga nigdje na papiru. Zato sve više pišem prozu.

KREŠO: Ali apsolutna poezija podrazumijeva apsolutnu slobodu... Da bi napredovao, ili napredovala, moraš se naučiti nositi s time.

MIRNA: Znaš što mislim da bi mi pomoglo. I ovo će zvučati kao snobizam krajnji: kuća za pisce.

Oboje se nasmiju.

MIRNA: Ali ozbiljno, npr. u Poljskoj ili Francuskoj, može i u Sloveniji. I ne toliko putovanje, koliko ideja da sam omeđena određenom funkcijom jedne kuće, jako daleko od mojeg malog svijeta. Eto, zvuči pretenciozno, ali jedna takva stipendija bi mi pomogla u pronalasku mojeg piščevog 'ja'.

KREŠO: Sada će ispasti malo blesavo, ali, eto, ovo ljeto smo par mojih s faksa i ja proveli dva tjedna u kući od jednog, u Lici, u pustari... I to s namjerom da pišemo, jer svi se bavimo pisanjem. Filip je čak dovršio zbirku, izdat će mu je Katapult na proljeće... Nije Francuska, ali kad dođeš tamo iz Rijeke, veći ti je šok i to te baš otvori...

Krešo i Mirna iduće su ljeto proveli zajedno, u ličkoj kući, bruseći svoje radove. Krešo je Mirni tada, u gluhoj zvjezdanoj noći, puštao džez i otvorio je kao pjesnikinju. Tada su jedno drugome priznali da se vole; Mirna je odlučila svoje ozbiljno shvaćene pjesme objediniti u zbirku 'Lička Lilith', za koju iduće godine biva nagrađena mnogim relevantnim priznanjima. Krešo je nešto duže čekao na svoj uspjeh; njegov roman prvijenac, inteligentno i angažirano djelo 'Znanje je Noć', također osvaja niz nagrada i zadobiva gotovo kultan status (sudeći po forumima i nezavisnim portalima); priča je to o mladome Romu homoseksualcu iz dobrostojeće obitelji i njegovu sazrijevanju u nošenju s nebrojenim predrasudama hrvatskog društva. Četvrtu godinu svoje ljubavi proslavili su davši intervju Globusu; zajednička fotografija jasno ocrtava na licima im pristao ljubavni i profesionalni uspjeh; Krešo je samo za tu priliku odjenuo svoju, sada već nenosivu, kožnu jaknu u kojoj je upoznao Mirnu. Činilo im se, da im se život razmotava kao precizno složeno klupko; reakcije na njihovu umjetnost bile su podatne kao cvijet u proljetno praskozorje. Ta im je spoznaja daljnji umjetnički trud ojačala; pravila pisanja kojima su ih učili na radionici kreativnog pisanja (prije svega ona o liku, fabuli te horizontu očekivanja), pravila su koja se daju oćutiti i živeti svoj život; upute su to zahvalne onima koji slušaju, koji mogu stajati na kiši.

Mirnes Sokolović

Na prepad

Gospođa LocoCoco Chanel, direktorica fonda za pravdu i tranziciono boćanje, jutros je posumnjala u svoju humanost. Umalo nije oči iskapala, koliko je čitala jedan tekst.

Kad je to osjetila, umjesto da ode preko kancelarijskih vrata tražiti selameta, ona se zbunila i izašla u regal. Zatvorivši vrata za sobom, odlučila je malo razmisliti.

U prvom poglavlju ću preći na razvijanje kritičkog mišljenja, šaptala je u ormaru. To poglavlje ima pet odjeljaka i teći će vrlo ozbiljno. Već u drugom poglavlju počinjem razvijati etičke vrline, a u trećem osposobljavam čitatelja da prepozna i ne prihvata laž. Ostaje onda samo zaključak. Tada je već bilo vrijeme da iskoči iz ormara.

A prije je bilo puno bolje. Dobro se sjećala kad je sa svojim asistentom Kikijem izvodila operaciju na lijevoj plućnoj krilu društva, slušali su arije, sve je teklo tako lako. Kad im je u pola frke počeo prskati krvni sud pri Strazburškom tribunalu, jer ga nisu bili dobro zaklemali, naglo su se samo uozbiljili, ona je njega počela zvati docente, on nju profesorice. Na kraju su tako spasili našu onu stvar.

- Profesorice, poručio bih kolegama da učine nešto, da probaju i sve opišu - govorio je Kiki koji je radio kao izbacivač tekstova.

- A jesi ti bio tu tada?

- Kolege treba podijele znanje sa kolegama, da zajedno mijenjaju stavove.

- Trebamo onda popiti Red Bull od zohve i dobiti krila, da vidimo da li je stratosfera reš pečena.

Te večeri su se našli na prijemu kod predsjednika vlade. On se u holu bio zagrlio s dvojicom ministara, skakali su i pjevali:
- Ko ne skače, vanzemaljac, hej, hej, hej!

Kiki im je onda pritrčao i rekao im da su nemoralni koliko su teški. Izgledao je tako nezgodan, opako je blicao svojim naočalama u tom opasnom trenutku. Bio je protiv Vlade, opet ga je stigao spuc otpora.

- Sram Vas bilo, predsjedniče Vlade! Sram Vas bilo, predsjedniče Vlade! - vikao je.

Bili su svi kvalifikovani da sjede u uredima i sviraju bulbulu. Prema knjizi profesora Walter Whitea, to znači da je u glavi dvjesto hiljada jezika, prijatelju moj.

- LocoCoco, čiji ti je ovo mali? - pitao je gospodin predsjednik Vlade.

- To je sin od majke našeg profesora Velikoduševskog.

- O, kako ti je babo?

- Dobro je.

- Kako ti je mati?

- Dobro je.

- Kako ti je profesorica Chanel? Ne bih te zadržavao, poselami je bogati.

Nisu bili zadovoljni prijemom, samilost ih nije bila nažuljala među nogama, iako su bili razvukli lajne i ostali čitavu noć. Na tom kursu šivanja se nije ništa imalo naučiti o istinski ljudskim konekcijama. Možda bi bilo bolje da su podučavali studente trikovima Alzheimajerove bolesti.

U zoru su ispred predsjedništva zatekli dva cigančeta, Tarzana i Kobru, sjedili su na trotoaru i jeli krompirušu sa papira srčući jogurt. Profesorica Chanel je prišla i obrisala Kobru oko usta vlažnom maramicom iz svoje tašne, a Tarzana je zamolila da baci papir u smeće. Navečer je sretna na fejbuku objavila selfi s njima i zamolila slušateljstvo da kupe Tarzanu čokoladicu kad ga sljedeći put vide na putu do kontejnera, s papirom u ruci.

Kiki nije bio spokojan i nije lajkovao, to je bio loš predznak. Nesreća nikad ne dolazi sama.

Chuck Palahniuk

Jedna riječ vodi ka drugoj: Nekonvencionalna vezna sredstva

Neki dan me drug, rješavajući križaljku, upitao: “Koja pjesma počinje sa: *“It’s nine o’clock on a Saturday...”* Nastavio sam u ritmu: *“The regular crowd shuffles in, there’s an old man sitting next to me, makin’ love to his tonic and gin.”*

Nakon što sam demonstrirao da poznajem tu pjesmu – Billy Joelovu “Piano Man” – izgovorio sam stihove do kraja, kompulzivno, u mojoj svijesti bili su neodvojivi jedan od drugog. Jedna riječ je evocirala drugu, i nisam mogao prestati sve dok nisam izgovorio sve i jedan stih. Znajete, ne tražite nikad od mene da vam recitujem Don McLeanovu “Američku pitu” ili “The Wreck of the Edmund Fitzgerald” od Gordona Lightfoota, zato što ću to uraditi. Od riječi do riječi.

Opsesivno-kompulsivno ponašanje ili ne, svejedno, to je način na koji bi, po mom mišljenju, dobro napisana priča trebala da funkcioniše: svaka riječ treba da inicira iduću, treba da postoji ritam koji će (kasnije) pomoći memorijskoj obnovi, i da fraze koje se periodično ponavljaju služe kao povezujuća sredstva. Riječju: kopče. Čak i rime, koje se urednici trude da iskorijene, mogu dati priči poetski kvalitet vrijedan spomena. Naprimjer, pišući priču “Kanibal”, volio sam rečenice poput: *“... tastes like tears. Because it’s gallons, like Tammy Faye Bakker’s cried a hundred years inside his mouth...”* Urednici se gnušaju rima. Kad se koriste na taj način, izgleda kao da se narušavaju

granice između proze i poezije. Svejedno, moj cilj je da ih koristim što više.

Šta pokušavam reći... Moj zaključak je... Književna proza se suočava sa jednakom vrstom krize s kojom se suočilo figurativno slikarstvo kad je fotografija ušla u upotrebu. Toliko ljudi danas je sposobno da ispriča čistu, tehnički savršenu priču, kao da su fotografisali stvarnost. Naši softveri za pisanje popravljaju našu gramatiku i pravopis. Do ovog trenutka, mi vjerovatno imamo programe koji mogu konstruirati best-selere. Hoću reći da bi prozni pisci trebali da napuste “tehnički ispravno pisanje” i da eksperimentiraju s ciljem da sačuvaju specifičnost svog medija.

Za mene je svaka priča eksperimentalno kombinovanje parčadi informacija. Mogu koristiti refrene, kao što sam koristio “pravila” u “Klubu boraca” ili “Izvini mama, izvini Bože” što sam koristio u “Nevidljivim čudovištima”. Ali kada pišem kratku priču, sve više i više, gledam da nađem neobičnu fraze koje mogu koristiti umjesto standardnih veznika: i, ali, ili.

Posljednji put sam u priči “Fact of Life” koristio tri dvodijelne riječi: čak iako, i tad, i kad. Skoro cijelu priču drže na okupu ti veznici, i daju glavnu retrospekciju sceni – požar u autu – napadna, panična, frenetična energija. Kao što sam u “Kanibalu” koristio neiscrpn veznik “zato” na način na koji dijete koristi pitanje “Zašto?” – s ciljem da priča bude takva da se kroz nju mora juriti bez predaha. To mi omogućava da nastavim da gomilam jeziv detalj za detaljom, tjerajući čitaoca ili slušaoca da obrati punu pažnju.

Iznalaženjem veznih sredstava koja zamjenjuju “i, ali, ili” kreirate nešto poput otkucaja srca, ili ritam bubnja u pjesmi. Učestalost korištenja tih sredstava će dinamizirati (ubrzati) ili usporiti čitaočevo iskustvo. Najbolji primjer je riječ “Otac” u mojoj priči “Dad All Over”, objavljenoj u “Playboyu”. Cilj mi je bio koristiti tu jednu riječ – “Otac” – kao što je korišten *drum machine* u pjesmama ‘80-ih. Udari bubnja su toliko učestali da nestaju, čak počinju da se ponašaju kao pauza ili praznina u narativu. Ali čim vam treba da stvorite energiju i dosegnete krešendo, treba samo da povećate ponavljanje otkucaja bubnja.

U priči “Romansa” riječ “i” privezuje sve na najjednostavniji moguć način, oponašajući način na koji se neko ko je u zabludi trudi da popuni svaku tišinu, uvijek u strahu od toga da uvidi istinu.

U priči “Loser” vezne riječi su “izuzev, ali, samo” zato što mi dozvoljavaju da tvrdim nešto a istovremeno i potkopam. Naprimjer: “To je kao da ovaj papirić na kojem je isprintan lik Hello Kitty stavite u usta i progutate, samo što se stvarno radi

o LSD-u.” To omogućava da svaka rečnica ima oblik cik-caka. To je ovo, *izuzev* što je to – to. To je ovo, *samo* što je to – to. To je ovo, *ali* to je – to. Radeći ovo, omogućavate svakoj rečenici da proturječi sebi, sugerišući neprestanu promjenu, neriješenu prirodu stvarnosti pod utjecajem LSD-a.

Kad spisateljica prepozna jedinstveno sredstvo koje može koristiti kao veznu frazu ili prelaz, ona je u stanju da skroji i naratora i cijelu priču. Riječi treba da podupiru stvarnost, a ne da su standardizovani jezik diktiran od strane nekog softvera za procesiranje riječi. U vezi s tim, imajte na umu da priča, kao takva, mora biti čvrsta i dinamična. Moderni prevodilački uređaj ne može sakriti činjenicu da se ništa ne dešava po scenariju. Dalje, dobar, repetitivan prijelaz najbolje funkcionise kada povezuje gustinu toka radnje scenarija. Kao pravila u “Klubu boraca”, sredstva postanu nevidljiva kad postanu prisna, a na kraju budu samo pauza ili predah koji najavljuje sljedeći detalj.

Imajte na umu, o ovim neobičnim veznim sredstvima bi se dalo razgovarati. Slušajte ljude kako pričaju, posebice, dosadne, terorizirajuće pričalice kojih je strah da bi ih neko mogao prekinuti. Takvi ljudi imaju cijeli arsenal (veznih) sredstava koja im omogućavaju da unedogled odlažu kraj.

Da, u običnoj konverzaciji, takva vrsta govora je agonizirajuća. Ali u kratkoj priči, takvi trikovi mogu radnju tjerati naprijed vratolomnom brzinom.

Hoću reći, takve priče – u kojima koristite takav oblik stiliziranog jezika – neka budu kratke. Previše takvog jezika u predugim tekstovima bi iscrpilo vašeg čitaoca.

Evo, i ja ću začepiti sad.

